

30K-3

6382

KIM

КАМАЗАК

1925г.

30K-3

6382

Пролетары ўсіх краёў, злучайцеся!

МАЛАДНЯК

ОРГАН ЦК ЛКСМБ

№ 7

نو. ناسياد. كتابخانه
С.-А. Г. Б.
نومبر نومبر
133778

9421
5

Б. Д. В. № 74.

Галоўлігбел № 7646.

1-я Дзярж. друкарня. Заказ № 594. У ліку 3000 экз.

А. Бабарэка

Вясну радзіла восень

(Да пытання аб кірунках у сучаснай беларускай літаратуры)

Мастацкая літаратура, як адна з галін культуры, разглядаемая асобна, як пэўная зьява, як вядомы „змест“ або „прадмет“ мыслі, мае ў сваім складзе некалькі старон, між якімі разьмяркоўваецца пэўны змест духоўнай дзейнасьці чалавека. Так, яе можна разглядаць збоку выяўленьня ёю пэўных станаў людзкой псыхікі, а цераз іх—і збоку выяўленьня ўсякага іншага зместу; можна асобна разглядаць збоку самых вобразаў як сродкаў выяўленьня, так і сродкаў задаваленьня так званых „эстэтычных“ пачуваньняў і выкліканьня асобага духоўнага ўздому і інш. Словам, мастацкая літаратура ў пэўнай меры можа разглядацца, як фактар псыхолёгічны, соцыялёгічны, філёзофскі, этычны, эстэтычны, а з пункту гледжаньня яе разьвіцьця—і як фактар гістарычны. Але ўсё гэта толькі розныя стораны адной адналітай культурнай зьявы, адной мастацка-літаратурнай сыстэмы, якая разьвіваецца па ўласьцівых для яе законах пры цесным узаемадзеянні з другімі галінамі культуры. Законы гэтыя апазнаюцца пры разглядзе мастацкай літаратуры з яе гэнэтычнага і гістарычнага боку. І задача навукі, асабліва беларускай, у вадносінах да беларускай мастацкай літаратуры, на аснове ўсебаковага аналізу ўсіх помнікаў мастацкіх твораў слова ўскрыць гэтыя законы, каб тым самым даць магутны сродак у рукі беларускага пролетарыяту і сялянства для далейшага шпаркага разьвіцьця гэтай галіны культуры ў галіну культуры соцыялістычнай. Гэта апошняя складзёцца ў выніку плянавай працы сучаснай гістарычнай пары над выхаваньнем (у шырокім сэнсе слова) новага чалавека-грамадзяніна, чалавека соцыялістычнай грамады.

Частку такой працы ўзяло на сябе Ўсебеларускае аб'яднаньне поэтаў і пісьменьнікаў „Маладняк“, паставіўшы сабе мэтай ажыцьцяўленьне ў беларускай мастацкай творчасці ідэй матэрыялізму, марксызму і ленінізму¹⁾.

¹⁾ „Савецкая Беларусь“ № 301 (1298) ад 30 сьнежня 1924 г.

Задача-ж данае працы—прааналізаваць сучасны момант у разьвіцьці беларускай мастацкай літаратуры з яе соцыялэгічнага боку і глянуць, якія перспэктывы перад ёю адчыняюцца ў гэтым кірунку.

Але перш чым разьвязаць гэту задачу, паўстае пытаньне: як, якім спосабам, з якою меркаю падыйсьці да аналізу літаратуры і як наогул разумець яе з вызначанага боку? На гэта пытаньне нам дапамагае адказаць тэорэтык марксызму Г. В. Пляханаў. У сваёй працы „За 20 лет“ ён пісаў: „Задача навуковай марксысцкай крытыкі ў тым, каб перакласьці ідэю данага мастацкага твору з мовы мастацтва на мову соцыялэгіі, каб знайсці тое, што можа быць названа соцыялэгічным эквівалентам данае літаратурнае зьявы“. Гэта значыць, пры разглядзе мастацкай літаратуры з яе соцыялэгічнага боку патрэбна выявіць вобразы соцыяльнага руху з уласьцівай ім мэтаімкнёнасьцю, знайсці той грунт у жыцьці, на якім узрос той ці іншы вобраз у мастацкай літаратуры. Адгэтуль і вынікае ўжо разуменьне яе з вызначанага боку, як ступянёвага мастацка-вобразнага адбітку жыцьця—грамадзкага руху. Адгэтуль і разрозьніваньне ў мастацкай творчасьці дзвёх старон: з аднаго боку, самы адбітак жыцьця, ідэі, „зьмест“, а з другога—тое, што зазвычай называецца формаю, іначай кажучы, старана самых вобразаў, як сродкаў выяўленьня або мастацкая мова, пра якую казаў Г. В. Пляханаў. Ацэнку гэтай стараны творчасьці Пляханаў ставіў таксама ў задачу крытыкі, дзеля таго, каб выявіць, наколькі твор зьяўляецца мастацкім.

Тут я павінен зазначыць, што пытаньне мастацкасьці, гэтай неадлучнай стараны мастацка-літаратурнай сыстэмы, пры разглядзе яе ў цэлым, пры асобным дасьледваньні—выяўляецца, як праблема вобразаў (у шырокім разуменьні гэтага слова), якія выяўляюць зьмест духоўнай дзейнасьці чалавека. У нашым разуменьні мастацкасьць твору павінна вымервацца глыбінёю гэтага зместу і яго станаўленьнем мэтаімкнёнасьці „вечна маладога“ да жыцьця. Але гэта пытаньне другога парадку, а таму я пакідаю яго пакуль што ў старане.

Цяпер-жа праройдем непасрэдна да агляду беларускіх загонаў мастацкай творчасьці ў тых агульных зьявах, у якіх адсьвечвае яе соцыялэгічная старана.

Паколькі літаратура на мове соцыялэгіі азначае адбітак грамадзкага жыцьця, мэханізм якога характарызуецца клясаваю барацьбою ў той ці іншы момант, пастолькі пры аналізе „сучаснага моманту“ ў жыцьці беларускай літаратуры паўстае пытаньне пра дзейныя сілы на мастацкім полі. Гэтымі сіламі ў сучасным становішчы літаратуры зьяўляюцца Янка Купала, Якуб Колас, Зьмітрок Бядуля, Міхайла Грамыка, Цішка Гартны і „Маладняк“. Апошняя сіла—колектыўная. Яна складаецца з асобных, арганізаваных у аб'яднаньне, поэтаў і пісьменьнікаў

у пераважнасьці малодшага пакаленьня. Усе гэтыя сілы зьяўляюцца прадстаўнікамі ў літаратуры аднэй, калі казаць у асноўным, дзейнай сілай грамадзкага руху,—гэта сілы пераважна сялянскай і рабочай клясы.

Асаблівасьць літаратурнага разьвіцьця на беларускім полі, бадай з самага яго пачатку, вызначалася ў тым, што тут няма і ня было прадстаўнікоў ад процілеглае сілы грамадзкага руху, ад сілы капіталу: буржуазіі і памешчыкаў.

Гэта асаблівасьць адбілася і на характары разьвіцьця мастацкай літаратуры, на характары яе кірункаў да сучаснай пары. На беларускай літаратурнай ніве мы не знаходзім да крайнасьці разьвітых мастацкіх кірункаў, як гэта ў літаратурах іншых народаў. Такія кірункі, як клясыцызм, сентымэнталізм, романтизм, рэалізм, сымболізм, футурызм і іншыя прамежныя кірункі не знашлі сабе поўнага ажыцьцяўленьня ў беларускай літаратуры. Праўда, некаторыя элементы гэтых кірункаў ужываліся і ўжываюцца й цяпер яшчэ некаторымі паэтамі, як сродкі для ажыцьцяўленьня тых ці іншых ідэй, як спосабы выказу (выяўленьня) таго ці іншага стану псыхікі. Гэтыя элементы ў мінулым падпарадкаваліся аднэй агульнай імкнёнасьці да ажыцьцяўленьня адраджэньня беларускай культуры. Такая імкнёнасьць, якая адпавядала імкнёнасьці грамадзкага руху, і стварыла асаблівы кірунак у літаратуры, які можна назваць адраджанізмам. Гэты кірунак беларускай літаратуры знашоў сваё поўнае ажыцьцяўленьне, асабіста скарыстаўшы, захапіўшы сваімі хвалямі і ператварыўшы пасвойму некаторыя элементы такіх кірункаў, як сентымэнталізм (Дунін-Марцінкевіч), романтизм, рэалізм (Багушэвіч), сымболізм (Янка Купала), рэалізм з неаромантызмам (Якуб Колас), імпрэсіянізм (Максім Багдановіч) і іншыя.

Так, Янка Купала карыстаў элементы сымболізму, хоць бы ў такіх творах, як „Сон на кургане“, „Раскіданае гняздо“, „На папась“, „Курган“ і інш., ня кажучы ўжо пра яго лірычныя вершы. Але ж у Янкі Купалы не знаходзім асноўнай адзнакі сымболізму, гэта—погляд, што жыцьцё і ўсе зьявы на зямлі і ў прыродзе зьяўляюцца толькі адбіткамі—сымболямі сьвету нявідомага і невядомага. Пра сымболізм Янкі Купалы можна гаварыць толькі як пра адзін з элементаў самабытнага кірунку ў беларускай літаратуры—адраджанізму. „Ідэалёгія адраджэньня“ ёсьць галоўнай прыметай ня толькі лірыкі, але і ўсёй поэзіі песьняра“, сьцьвярджае М. Гарэцкі¹⁾, а такая ідэалёгія не магла цалком умясьціцца ў рамкі сымболізму, бо ў творах і Янкі Купалы знаходзім, апроч элементаў сымболізму, і элементы рэалізму („Паўлінка“ і інш.¹⁾). Ясна, што гэта павінна было ўсё

¹⁾ М. Гарэцкі. Гісторыя беларускай літаратуры. Выд. 3-яе. 1921 г. стар. 300.

ўліцца ў больш шыры кірунак, і такім кірункам зьяўляецца адраджанізм. Цераз другіх поэтаў да гэтага кірунку рознакалёрнымі ручайкамі ўліваліся плыні іншых элементаў. Тут можна казаць толькі аб пераважнасьці спосабаў выказу таго ці іншага характару. А кірунак адзін.

Так, у Коласа пераважае спосаб рэалістычнага характару, а таксама ёсьць элементы і романтизму, якія выяўляюцца, скажам, хоць-бы ў адушаўленьні прыроды. „Усё жыве і душу мае“, кажа Колас вуснамі Сымона Музыкі. А той-жа Гарэцкі зазначае: „Падзеі астатніх год яскрава паказалі, які кірунак пэўны, бо натуральна-патрэбны кірунак для адраджэньня вялікіх беларускіх мас узялі спачатку ў літаратуры найздальнейшыя песьняры, мужыцкія дзеці“¹⁾, але не адважваецца гэты кірунак назваць яго ўласным імем, а іменна: адраджанізмам.

У М. Багдановіча бачым перавагу элементаў імпрэсіянізму. І хоць заўважае М. Гарэцкі, што не адраджэньства было галоўным элементам у творчасці М. Багдановіча, а агульналюдзкія элементы²⁾, па нашай думцы, яны ўсё-ж такі падпарадкаваліся таму-ж кірунку—адраджанізму, пашыраючы і паглыбляючы яго новымі спосабамі выказваньня. М. Багдановіч карыстае новыя элементы толькі дзеля таго, каб мацней ударыць у сэрцы людзей³⁾, каб большы лік іх згуртаваць, бо яго непакоіць думка, „каб дзерава новай вясной магло-бы хутчэй разьвівацца“. Ён звяртаецца з пытаньнем:

Таварышы-брацьця! Калі наша родзіна-маць
У змаганьні з нядоляй патраціць апошнія сілы,—
Ці хваце нам духу ў час гэты жыцьцё ёй аддаць,
Бяз скаргі легчы ў магілы?!⁴⁾

Або:

Брацьця! Ці зможам грамадзкае гора?¹⁾
Брацьця! Ці хваце нам сілы?!⁵⁾

І вось пад націскам такой думкі М. Багдановіч шырока разгортвае свае сілы, каб практыкай адказаць на гэтыя пытаньні, ужывае элементы імпрэсіянізму, каб паказаць характава і чароўнасьць роднага краю, узмацаваць любоў да яго, і праз тое ўзмацоўвае і паглыбляе ўсё той-жа напрамак—адраджанізм.

Так і ў Зьмітрака Бядулі. Ён кажа:

Хто на аўтар пасыпле зельле здрады,
Таму ўвесь край шле жудасны праклён⁶⁾.

І вось Бядуля на гэты аўтар ускідае краскі „душы“ і „сэрца“ Беларусі, часта дзеля выяўленьня гэтага, карыста-

1) М. Гарэцкі—Гісторыя бел. літ. 1924 г., стар. 279.

2) Ibidem, стар. 325.

3) М. Багдановіч—Вянок. Вільня, 1913 г., стар. 81.

4) М. Багдановіч,—Вянок, стар. 66.

5) Ibidem, стар. 63.

6) Ясакар (З. Бядуля)—Пад родным небам. М. 1922 г. стар. 6.

ючыся элементамі містыцызму. Пра апавяданьні З. Бядулі Гарэцкі зазначае, што „ў іх найбольш беларускіх нацыянальных прымет“¹⁾, пра вобразы—заўважае, што яны беларускія, але „паказаныя быццам праз нейкае небеларускае шкло“²⁾, але неадважваецца паставіць пытаньне: чаму гэта так?

Па нашай думцы і тут галоўная роля кірунку адраджанізму—імкненьне паставіць на роўны ўзровень з іншымі нацыянальнымі беларускае мастацкае слова.

Я ня буду болей характарызаваць прадстаўнікоў адраджанізму, а тым болей выяўляць усе яго складаныя часткі. Гэта задача навуковай распрацоўкі, дэталёвай і падрабязнай працы. Я толькі абмяжоўваюся пастаноўкай пытаньня, зазначаючы, што першая, вызначаная мною, асаблівасьць у разьвіцьці беларускай літаратуры стварыла і асаблівы самабытны кірунак адраджанізму.

Але, апроч гэтай асаблівасьці, якая мною ўжо вызначана, а іменна: уздым сялянскіх грамадзкіх сіл да адраджэньня Беларусі ўжо ў кірунку адраджанізму, галоўная сутнасьць якога—ідэалізацыя адраджэньня,—зараджалася і другая асаблівасьць. Гэта асаблівасьць у мастацкай літаратуры зьяўлялася адбіткам асаблівасьці ў разьвіцьці дзейных сіл грамадзкага руху. Апроч сялянства, у нашаніўскую пару пачала выходзіць на сцэну яшчэ адна сіла, сіла работніцкай клясы, якой воляю гісторыі прысуджана было потым стаць піонэрам у барацьбе за соцыялізм—тую форму жыцьця людскога, у якой павінна ажыцьдэвіцца станаўленьне новага „грамадзкага маладога“. Выяўнікамі гэтай асаблівасьці грамадзкага руху ў літаратуры былі—Цётка, Цішка Гартны, часткова Алесь Гарун і цяперашні старэйшы маладняковец Алесь Гурло. Гэтыя літаратурныя сілы дзейнічаюць у кірунку адраджанізму. Але ў іх творчасьці ўжо і там адчуваецца новая плынь—гэта плынь у бок грамадзкасьці. Так, пра Цётку М. Гарэцкі, параўноўваючы з Багушэвічам, зазначае, што рэвалюцыйны настрой у яе „болей адкрыты, але вузейшы, соцыяльна-політычны“³⁾. Мо' вузейшы, ня будзем спрачацца, толькі трэба сказаць, што праз гэты „вузейшы“ настрой у Цёткі выбівалася плынь новых вобразаў, першыя зерняткі новага кірунку. Ужо яна стварыла вобраз народнай рэвалюцыі—„Мора“, дзе казала:

Такі бой вякамі жджэцца,

Такі бой гігантаў дасьць...

Такім-жа ўхілам павявае ў нашаніўскую пару і творчасць Цішкі Гартнага, які стварае вобраз рабочага:

Я—рабочы-гарбар,

Рыцар працы цяжкой,

¹⁾ М. Гарэцкі—Гіст. бел. літ. стар., 329.

²⁾ Ibidem, стар. 332.

³⁾ М. Гарэцкі—Гіст. бел. літ., стар. 271.

І з жалезнай душой,
З сэрцам палкім, як жар.

Тое-ж заўважаецца і ў рэшты поэтаў. Яны ў кірунку адраджанізму ўтвараюць расток новага кірунку, скіроўваючы увагу на ідэалізацыю соцыяльнага перавароту. У нашу пару гэтая плынь у постаці „Маладняка“, якая ўбірае ў сябе ўсе здаровыя элементы і дасягненні адраджанізму, разьвіваецца ў новы кірунак маладнякізму.

Адраджанізм вырастае ў маладнякізм. Засевы папярэдніх, дакастрычнікавай пары ня толькі ўзышлі, але ўжо рунююць чырвоным „Маладняком“.

Такім чынам, мы і падышлі да сучаснага моманту ў разьвіцці беларускай мастацкай літаратуры. Пераходзячы да яго ацэнкі, патрэбна сьпяраша ўстанавіць, якога становішча грамадзкага руху ён зьяўляецца адбінкам.

Асаблівасьць сучаснага становішча грамадзкага руху зьмяшчаецца ў тым, што на арэне беларускіх загонаў асноўнаю дзейнаю сілаю зьяўляецца нямногаличная работніцкая класа. Яна, замацоўваючы саюз з бядняцкім і серадняцкім сялянствам, зьяўляецца галоўнаю дзейнаю сілаю ў барацьбе за соцыялізм—гэту форму стаўленьня новага „грамадзкага маладога“. Апроч гэтай сілы, ёсьць яшчэ і drugaзначныя, як кулакі, мяшчане, нэпманы—гэтыя асколкі другой асноўнай сілы, якая дзейнічае на міжнароднай арэне, а іменна: сілы капіталу. Між гэтымі сіламі прамежнае становішча займае так званая „інтэлігэнцыя“, якая часта хістаецца між асноўнымі сіламі ў рашучыя моманты барацьбы і, урэшце, альбо далучаецца актыўна да гэі ці іншай стараны, або займае так званае „нейтральнае“ становішча, што фактына азначае пасыўнае далучэньне да тых ці другіх.

Вось гэтая асаблівасьць сучаснага грамадзкага руху ў пэўнай меры адбіваецца і на становішчы літаратурнага жыцця-руху.

Як я ўжо зазначу, на беларускіх літаратурных загонах дзейнічаюць у сучасны момант такія сілы, як Я. Купала, Я. Колас, Э. Бядуля, М. Грамыка, Ц. Гартны і колектыўная сіла „Маладняк“. Гэта апошняя і самая галоўная якраз ужо сваёй арганізаванасьцю сама па сабе зьяўляецца вобразным адбінкам галоўнай дзейнай сілы грамадзкага руху. Як у гэтым апошнім, так і ў „Маладняку“ гуртуюцца сілы, якія ў мастацкіх вобразах адбіваюць рух-жыцьцё бядняцкага і серадняцкага сялянства і рух работніцкае клясы. Як у грамадскім руху галоўная задача цяпер—замацаваньне сувязі гораду з вёскаю на аснове падняцьця дабрабыту сельскай гаспадаркі і павялічэньня прдукцыйнасьці працы работнікаў, на аснове разьвіцця беларускай культуры (усё гэта, як прадпасылка ўзмацаваньня дзейнай сілы рэвалюцыі на міжнароднай арэне), так і „Маладняк“ ставіць сваёю галоўнай задачай—гуртаваньне сіл маладняцкіх, якія

прадстаўляюць і горад, і вёску, узмацаваньне гэтай згуртованасьці на аснове павялічэньня калектыўнай працы і змаганьня за адбітак у мастацкіх вобразах праяў „маладога“ грамадзкага руху¹⁾. „Маладняк“, іначай кажучы,—за станаўленьне „маладога мастацкага“ ў беларускай літаратуры, за новы кірунак—маладнякізм, як адзіную форму, здольную ў сабе зьмясьціць усю многограннасьць грамадзкага руху. Сутнасьць гэтага кірунку ўжо па першых яго адзнаках зьмяшчаецца ў тым, што ён—поўная роўналежнасьць грамадзкаму руху з яго мэтаімкнёнасьцю да соцыялізму і камунізму. Гэты апошні рух, працякаючы праз псыхіку мастака, з дапамогаю калектыўнай працы ажыццяўляецца ў мастацкія вобразы літаратурнага руху з яго мэтаімкнёнасьцю да маладнякізму.

Гэта кірунак сынтэзаваньня ўсіх мастацкіх дасягненьняў на беларускай ніве да сучаснай пары і ўтварэньня, такім чынам, асновы для маладнякізму унівэрсальнага, які здолее ў сабе адбіць усебакова грамадзкі рух у яго унівэрсальным абхваце. Такою мне мысьліцца пазыцыя і значэньне калектыўнай мастацка-літаратурнай сілы „Маладняка“.

Якая-ж пазыцыя рэшты індыўідуальных сіл сучаснай беларускай літаратуры? Адны з іх, не дацэньваючы сучаснага пераходнага моманту ў разьвіцьці беларускай літаратуры, недацэньваючы пераходу адраджанізму ў маладнякізм, недацэньваючы значэньня новай сілы „Маладняка“,—засталіся на варце старога кірунку, удаючыся ў разьвіцьцё тых элемэнтаў, якімі яны раней карысталіся, як спосабамі і сродкамі выяўленьня у самамэтныя кірункі. Так, гэта адсьвечвае ад зборнікаў Янкі Купалы—„Спадчына“ і „Безназоўнае“. Трэба заўважыць, што я маю на увазе гэтыя зьявы мастацкай літаратуры толькі з іх соцыялёгічнага боку. Адгэтуль самі ўжо назвы іх, як пэўныя вобразы, сьцьвярджаюць вышэйазначаную думку. Але зьвернемся да зьмешчанага пад гэтымі вобразамі. У „Спадчыне“ знаходзім некалькі вершаў з датаю 1918 году. Тут ёсьць закліканьні паўстаць народ, ісьці на ўсенародны грозны сход²⁾, а поруч з гэтым, у вершы „Сявец“³⁾, і такі зварот:

Абходзь ты наўкола
 Рунь, Юр'я сьвяты!
 Ты, добры Мікола,
 Пільнай ад слаты.

Або такая парада ў вершы „Брату-беларусу“, пад якім няма даты:

Глядзіся ў зоры, што мігцяць
 На небе ў радасьці і ў шчасьці.

¹⁾ „Сав. Беларусь“ № 301 (1298) ад 30 сьнежня 1924 г. „Маладняк“ (замест дэкларацыі).

²⁾ Янка Купала—Спадчына. М. 1922 г., стар. 15,41.

³⁾ Ibidem, стар. 46.

І далей кажа, што—

... неба сочыць за людзямі
Зямлі пільнуе яго даль,
Зямлю ў сваёй адвечнай казцы
Трымае без граніц і мер...¹⁾

А ў вершы „Па дарозе“ Купала сам прызнаецца:
Еду, пхнуся бітым шляхам,
Па балоце конь плюскоча,
А ноч крадзецца паціху,
Сыпле чары ўлева, ўправа.

І далей:

Но, мой кося!.. Стой!.. Канава!..²⁾

Пад гэтым вершам стаіць дата 18 году.

А ў зборніку 1925 году Янка Купала акунаецца ўжо ў „Безназоўнае“, знача, невядомае, што знаходзіцца за межамі пазнавальнасьці. І вось адкрываецца зборнік вершам, у якім гучыць затайна ясьмешка:

... О, так! Я—пролетар!..
Яшчэ учора раб пакутны—
Сягоньня я зямлі ўладар
І над царамі цар магутны!
Мне бацькаўшчынай цэлы сьвет,
Ад родных ніў я адварнуўся..
Адно... ня збыў яшчэ ўсіх бед:
Мне сьняцца сны аб Беларусі!³⁾

А далей і само „безназоўнае“:

Спачатку яно шалясьцела
Вельмі нясьмела,
А потым лізнула ваконца
Ціха, як сонца.

І чамусьці гэтае „яно“ далей называецца ліхам:

Во, як пачалося ў нас ціха
Тое ўсё ліха,
Што на т беларускія межы
Усталі з залежы⁴⁾.

Ясна, можна тлумачыць гэты сымбаль, як вобраз ідэі адраджэньня Беларусі, як вобраз і самой Беларусі, але можна разумець і што-небудзь іншае, калі зьвярнуць увагу на такія выразы, як:

Сяляне і сялянкі!
Цацанкі - абяцанкі
Збываюцца для вас⁵⁾.

¹⁾ Янка Купала—Спадчына. М. 1922 г., стар. 12-13.

²⁾ Ibidem, стар. 66.

³⁾ Я. Купала—Безназоўнае. М. 1925 г., стар. 5.

⁴⁾ Ibidem, стар. 8-9.

⁵⁾ Ibidem, стар. 13.

Паўстае пытаньне, чаму такі эпітэт— „цацанкі“? Няўжо толькі для музыкі? Або:

Спраўляюцца заручыны
Вясельніцы засмучанай
З вясёлым жаніхом¹⁾.

Чаму эпітэт „засмучанай“? Няўжо толькі для рыфмы?

Альбо чаму іменна ўсім Беларусь павінна дагаджаць, калі яна „на куце ў хаце сваёй села?“

Так сядзіць і глядзіць,
Ці усё, як трэба,—
Трэба ўсім дагадзіць
І соляй і хлебам²⁾.

Праўда, трэба сьцьвердзіць, што Я. Купала пачынае абмяркоўваць ролю і значэньне сучаснай гістарычнай пары, пачынае шукаць пераходу цераз „канаву“, перад якой ён апынуўся. Ён абяцае:

Пакінем спадчыну мы для патомкаў
Інакшую ад тэй,
Што ўзялі мы ад продкаў на абломках
Гісторыі сваёй³⁾.

Хочацца спадзявацца, што Янка Купала спраўдзіць гэту абяцанку і прыйдзе цераз „канаву“, калі ня будзе прыслухоўвацца да тых званюў, што б'юць трывогу і „к новаму богу завуць“⁴⁾, к сымбалізму, як самамэце.

Такое становішча, як у Янкі Купалы, заўважаецца і ў Якуба Коласа, які мае „сваю дарогу“, больш рэалістычную, але не пазбаўленую засмучонага нейкага, я-б сказаў, романтызму. Так, у 1922 годзе выходзіць зборнік вершаў Коласа „Водгульле“. Але гэта—водгульле адраджанізму. І ў тых вершах, пад якімі стаіць дата 19-21 гадоў, спатыкаем такое алегорычнае водгульле стуль, дзе „дубы стаялі“:

Глеба цёмная, сьляпая,
Глеба злосьці, гневу,—
Абудзілась цьма людзкая—
Плод ліхога севу.

Эх, дубы, дубы! вякамі
Вы зьбіралі сілы,
Не звалодаў віхар з вамі,
Вас здалелі пілы.

Ашальмованы вам чолы,
Сьсечаны кароны,

1) Я. Купала—Безназоўнае, стар. 15.

2) Ibidem, стар. 16.

3) Ibidem, стар. 23.

4) Ibidem, стар. 27.

І, пасеўшы на верх голы,
 Там крычаць вароны¹⁾.
 Альбо ад „родных малюнкаў“ гэта водгульле так
 аддаецца:

Кавалі другія,
 А ланцуг той самы,—
 Песьні ўсё старыя
 Неаджытай гамы²⁾.

Але звон, хоць нудны, новай шыйкі ў вакне ўсё-ж такі
 непакойць поэту і перад ім паўстае пытаньне:

Хто ў іх стукнуў? Хто чапае?
 Ці то знак хто хоча даць,
 Што згубілі мы дарогу,
 Б'е трывогу,
 Ходзіць, ўсіх прасьцерагае...³⁾

І вось пасья такіх душэўных трывог поэта пачынае
 адчуваць, як хмары навальніцы „далей паціснулі у сьвет“, і ён
 зьвяртаецца да брата:

Заспакойся-ж, мой брат, і глядзі весялей,
 Бо сьмяецца ўжо сонца ў палёх⁴⁾

А ў 23 годзе выходзіць „Новая зямля“. Праўда, як аўтар
 паказвае, што „падзеі, апісанья ў гэтай поэме, адносяцца к
 часу 1890-1900 год“, то выходзіць што гэта старая зямля,
 у тым асьвятленьні, што

Ніхто з граніц сваіх ня выйдзе,
 З законаў, жыцьцём напісаных...⁵⁾

Яна атулена романтичнаю дымкаю замілаваньня да пра-
 шоўшай „вясны“ свае і агорнута ў пэсымістычны туман абмя-
 жованасьці кругу жыцьця і цёмных, вечных дарог, па якіх ня
 вечна ходзяць ногі⁶⁾. Якуб Колас апынуўся ў зачарованым ко-
 ле ціхага смутку перад тым прасторным шляхам, які адкрывае
 сучасная эпоха для нявычэрпнай радасьці жыцьця, з пытаньнем:

Прасторны шлях! калі-ж, калі
 Ты закрасуеш на зямлі
 І злучыш нашы ўсе дарогі?⁷⁾

Але хочацца спадзявацца, што і сам Колас угледзіць тое
 „сонца“, пераступіць круг адраджанізму, які дашоў ужо ў „Но-
 вай зямлі“ да свайго крайняга пункту—гэта смутку.

Так адраджанізм у васобах Янкі Купалы і Якуба Коласа
 на нашых вачох завяршае апошні этап свайго разьвіцьця і пе-

1) Я. Колас—Водгульле. М. 1922 г., стар. 70.

2) Ibidem, стар. 101.

3) Ibidem, стар. 103.

4) Ibidem, стар. 14.

5) Я. Колас—Новая вямля. М. 1923 г., стар. 5.

6) Ibidem, стар. 241.

7) Ibidem, стар. 284.

рад імі адно выйсьце, каб не апынуцца перад тварам апаскі стаць выяўнікамі грамадзкай псыхікі пражэжных групавак—гэта уважлівей прыслухоўвацца да калектыўнай творчай сілы, якая працярэблівае прасторны шлях новага кірунку беларускай літаратуры.

Цяпер яшчэ адна група, якая стаіць на парозе перад гэтым шляхам і хістаецца часамі ў бок пройдзенай дарогі беларускаю літаратурай. Гэта Ц. Гартны, Э. Бядуля і М. Грамыка. Гэта група, захопленая хвалямі Кастрычнікавай рэвалюцыі, у сваіх творах пасвойму аддала даніну рэвалюцыйным мотывам, ня зусім адчапіўшыся ад галіны адраджанізму. Тлумачыцца гэта таксама недастатковаю ацэнкаю пераходнага моманту ў развіцці беларускай літаратуры і недаацэнкаю асаблівасцяў сучаснага перыяду і жаданьнем разьвіваць з тых элемэнтаў, якія раней былі толькі мастацкімі сродкамі, свае ўласныя самаэтныя кірункі.

Так, Цішка Гартны, дакляруючы, што „мы—сыны новых дзён“ у вершы „Хто мы“ зграмаджае адзін другому крыху супярэчныя вобразы. „Мы прарокі-ваякі за волю“, мы „сьветлай долі працоўным—тварцы“, мы „ўсясьветнай комуны—ганцы-вястуны. І поруч з гэтымі вобразамі тварцоў, ганцоў, вястуну, прарокаў і ваякаў з „нястухаючым імпэтам адвагі“, якія аддаюць „заслужаныя кары“ ды гуляюць „вялікі і ўпорны бунт“, стаіць і вобраз такога характару:

Пяруны з бліскавіцамі значаць наш шлях
Ад нядолі мінуўшых вякоў
На чырвоны лунаючы сьцяг
Усясьветнай Комуны¹⁾.

Гэта ўжо вялікі крок у бок ад таго рабочага-гарбара, вобраз якога Цішка Гартны даў, як рыцара працы, які жыве, каб самому тварыць:

Я гарбар-працаўнік,
Я живу—каб рабіць!..

а не карыстацца „ласкаю“ пяруноў.

Поруч з гэтым вершам—дэкларацыйнай, як-бы ад імя калектыву, Цішка Гартны зьмяшчае і, як сваю ўласную, верш „Пакуль жыву—для мяне“, пад якім стаіць дата 14 году.

У гэтым вершы паэта заяўляе:

...пакуль ня ўсьпеў заснуць
На сьмяртэльным тапчане,
Уся прыгожасьць для мяне,
Для мяне!

І далей:

Там, за мною—берагі,
Сьвет інакшы, сьвет другі,

¹⁾ „Польмя“ № 5-6. 1923 г., стар. 3.

З якім буду гаманіць,
Як жыцьця парвецца ніць... 1)

Я ня буду дадаваць тут коментарыяў, толькі адзначу яшчэ
вобразы такога характару, як

Гартуй-жа сілы, ўстаўшы Сфінкс!

Далей:

Няволі доўгай рабскай чынш
Зьнялі ўжо рукі Промэтая 2).

І чым далей, тым болей выяўляецца ў Цішкі Гартнага
жаданьне стварыць свой кірунак усё ў тых-жа межах адраджа-
нізму. У 1924 г. ён друкуе ў „Польмі“ ўжо сваю „сымфонію“,
ад якой вее:

Радасыць, уздым, благадаць,
Прага ў паху растаць—
Вечнасьць яднанья 3).

І пясняр, у захапленні ад такой „сымфоніі“ ў другім
вершы, што зьмешчаны поруч з вышэйшым, выклікае:

Вокны ўсе нараскхлёст!
Хай расходзіцца дым,
Хай спадае цяжар,
Што спавіў
Разьвярнуўшыся рух! 4)

Хто каго спавіў і які рух, цяжка тут разгадаць, толькі
як бачым, Цішка Гартны пачынае глядзець за вакно свае хаты,
у якой: „вокны ўсе нараскхлёст“... „бо за вакном столькі сонца
і квятоў“ 5).

Трэба сьцьвердзіць, што ў Цішкі Гартнага раней былі
багатыя і сачнейшыя вобразы. Успомніць хоць-бы „Песьні пра-
цы і змаганья“, „Сокі цаліны“. Але бяда ўся ў тым, што
Ц. Гартны не заўважыў быў, як з сокаў цаліны стаў узрастаць ма-
ладняк,—і зачыніўся ў сваёй хаце. Сёньня вокны гэтай хаты
ўжо расчынены.

У Бядулі за апошні час наглядаецца, я-б сказаў, пералом.
Пасьля зборнікаў „Пад родным небам“ і „На зачарованых го-
нях“, дзе містычнасьць выявілася амаль ува ўсёй сваёй глыбіні,
з яго „бясьсьмертным скарбам“ „у марах-снох і тайных муках“ 6),
у 24 годзе ўжо бачым і „Буралом“. Гэта буралом самага ад-
раджанізму з яго рознымі ўхіламі. Бядуля бачыць ужо, як

Маладняк нараджае багата
Ўвесь пранізаны творчаю працаю;
Чыніць новыя сьветлыя сьвяты
Ў новай хаце ён.

1) „Польмя“ № 5-6. 1923 г., стар. 5.

2) „Польмя“ № 3-4. 1923 г., стар. 6.

3) „Польмя“ № 1-(9). 1924 г., стар. 74.

4) Ibidem, стар. 75.

5) „Польмя“ № 1-(9). 1924 г., стар. 74.

6) Ясакар (З Бядуля).—Пад родным небам, стар. 54.

І, атуліўшыся ў дэсані вобразаў „бунтарскага духу рабоў“ у новыя дні, у вобразы, не заўсёды яшчэ пазбаўленыя ад ценяў „старасьвецкіх дзён“, Бядуля з „буралому“ заклікае і другіх:

Апраніся ў сьвяточную світку,
Кінь у глянй паднявольніцу-спадчыну,
Адгані думкі цьмы—недабіткі
З кроснаў матчыных¹⁾.

М. Грамыка „сямімільнымі крокамі“ блукае па сымбалістычных сьцежках сярод буралому адраджанізму.

Мільёнам „рэвалюцыйнай романтикі, апрануўшы вобразы бураломнай сьвядомасьці, Грамыка ў 1923 годзе ўжо бачыць і цешыцца, як:

Родная дзетка расьце на вачох,
Новае нешта сягонья гавора,
Скардзіцца неяк пра ўласнае гора...
Столькі выразу у сініх вачох,
Клопату столькі на гэных плячох:
Людзі вялікія—чыстае гора!¹⁾

А раницаю, калі займаецца новы дзень, калі „месяц схаваўся і гасяцца зоркі“, Грамыка ў здзіўленьні: „Хто-ж гэта твар паказаў з-за узгорку? хто гэта ледзь кругавід залаціць?“ і стаіць у нейкай нерашучасьці перад парогам „у лепшы той храм, людзкасьць куды уваход пачынае“, кажучы яго-ж словамі. Гэта асабліва сьвярджаецца яго пазднейшай аб'ектыўраванай у вобразе „адпачынку“ сьвядомасьцю і кірункам пачуцьцяў.

Так, пазыцыя гэтай групы дзейных сіл у беларускай мастацкай літаратуры характарызуецца пераломным становішчам. Гэта становішча пры ўсёй рознастайнасьці тых прынцыпаў, па якіх даная група стварае мастацкія вобразы свайго стану сьвядомасьці, зьяўляецца агульным і для Ц. Гартнага, і для З. Бядулі, і для М. Грамыкі. Самыя прынцыпы іх творчасці апошніх год выяўляюць сабою пераходны кірунак ад адраджанізму да маладнякізму. Імкненьне матэрыялізаваць зьмест сьвядомасьці, які накіпіўся ў годы рэвалюцыйнай буры, праз новыя вобразы—вось аснова іхніх прынцыпаў творчасці. Гэта аснова, як мы бачылі з агульных характарыстык пазыцыі пісьменьнікаў, яшчэ не пазбаўлена адценьняў ад кірунку адраджанізму і ў той-жа час носіць на сабе адзнакі новага кірунку. У гэтым сплячненьні новага з старым і зьмяшчаецца сутнасьць пераходнага кірунку ў сучаснай беларускай мастацкай літаратуры.

Новы і правільны кірунак выяўляецца ў творчасці і працы „Маладняка“.

1) Бядуля-Ясакар—Буралом. М. 1924 г. стар. 11.

2) „Польмя“ № 1 (9), стар. 132.

Якавы-ж яго асноўныя адзнакі?

Я ўжо адзначыў, што кірунак маладнякізму—гэта поўная адпаведнасць кірунку сучаснага грамадзкага руху, з яго імкнёнасцю да сацыялізму і камунізму. І гэта сьвярджаецца як самую працай „Маладняка“ ў цэлым, так і творчасцю яго сяброў-маладнякоўцаў. Мастацкая творчасць, непадзельна злучаная з ёю грамадзкая праца і накіраваная на станаўленьне ў жыцці „маладога“,—вось сутнасць новага кірунку маладнякізму. Маладнякізм—гэта форма, у якой матэрыялізуецца сродкамі мастацкага слова, а праз гэта і аб'ектывіруецца на полі грамадзкай працы, клясавая сьвядомасць рабоча-сялянскай клясы ў эпоху Кастрычніка на Беларусі. „Маладое“ ў яго ўсебаковых праявах у мастацкай творчэсці і працы—вось асноўная адзнака кірунку маладнякізму. Станаўленьне гэтага „маладога“—гэта мэтаймкнёнасць маладнякізму.

Тут трэба агаварыцца, што тэрмін „маладое“ многа ўжываецца ня ў літаратурным яго сэнсе. „Маладое“—гэта вобраз усяго новага, здоровага і жыццёвага, вобраз таго, што нараджаецца і разьвіваецца, вобраз адзнак вечна вясёлага і радаснага, вобраз вечнага станаўленьня жыцця, а не яго адмаўленьня. „Маладое“—гэта вобраз тых адзнак мастацкага аб'екту, якія гавораць да розуму й пачуццяў і зьяўляюцца крыніцаю для абагачэння і павялічэння духоўных сіл рабоча-сялянскай клясы, крыніцаю арганізацыі волі ў бок імкнёнасці да сацыялізму і камунізму. „Маладое“—гэта адзнака вынікаў самога змаганьня рабоча-сялянскай клясы за станаўленьне новага, маладога клясавага, а цераз гэта і агульна-людзкага ладу жыцця ў форме сацыялізму і камунізму. „Маладое“—гэта адзнака эмоцыянальнай ідэянасці новых сродкаў і прыёмаў у мастацкай творчэсці. „Маладое“—адзнака жыццёвасці.

Я сказаў, што кірунак творчэсці і працы „Маладняка“ правільны. Правільны ўжо адным тым, што ён у сабе злучае мастацкую творчасць і грамадзкую працу ў галіне мастацка-літаратурнага выхавання рабоча-сялянскіх мас. Але гэта правільнасць сьвярджаецца яшчэ адным і самым галоўным фактам—гэта ўзростам сіл „Маладняка“ як па колькасці, так і па якасці. Ленін казаў, што „мастацтва належыць народу. Яно павінна сягаць сваімі найглыбшымі каранямі ў самую гущу шырокіх працоўных мас. Яно павінна быць зразумела гэтымі масамі і любіма імі. Яно павінна аб'яднаць пачуццё, мысль і волю гэтых мас, уздымаць іх. Яно павінна абуджаць у іх мастакоў і разьвіваць іх“). І „Маладняк“, паколькі дазваляюць яму сродкі, выконвае гэтыя задачы. Сваёю творчасцю і працай ён абуджае ў масах мастакоў, бо інакш нельга зразумець таго факту, што праз год працы „Маладняк“ разрастаецца філіямі ў Маскве, Віцебску, Полацку, Магілёве, што

ў „Маладняк“ ідуць абуджаныя маладыя мастацкія сілы з сялянскіх і рабочых гушч¹⁾.

Маладняк зялёны, бач, кудравіць,
Ахіляе край іскравым лісьцем...
Аб здабытай вольнасьці і славе
Маладняк шапоча ў песьні-сьвісьце²⁾.

(М. Чарот).

Прыгледзімся-ж, нарэшце, крыху бліжэй да гэтай песьні ў яе галоўных праявах, як першых ластавак новага кірунку ў беларускай літаратуры—маладнякізму.

Я ўжо адзначаў, што на літаратурных загонах пары 19-24 гадоў красаваліся дзьве ў асноўным плыні, якія выплывалі з кірунку адраджанізму. З аднаго боку, „Спадчына“ „связаўла між вандоламі“, поруч з ёю гучэла „жальбамі“ „Водгульле“, і аўтар „сівых калядаў“ „Пад родным небам“, з другога—„Песьні працы і змаганьня“ з іх чулаю душою.

...У тую пору, хвілю тую

Баганосную, сьвятую,

(якія эпітэты! А. Б.)

Што нясе ў сьвет дарагую

Сьветазарную свабоду.

(Цішка Гартны).

Далей „Сямімільныя крокі“, „Мільён“ (Грамыкі), нарэшце „Завіруха“ „Босыя на вогнішчы“, „Чырвонакрылы вяшчун“ (Чарота). Вобразы гэтай другой стараны ў пэўнай меры адбілі ў сабе і змясьцілі першую пару рэволюцыі—пэрыод грамадзянскай вайны. А час у разьвіцьці грамадзкага руху быў ужо інакшы. Настаў пэрыод мірнай працы. Для дзейных сіл рэволюцыі ў гэты пэрыод патрэбны былі мастацкія вобразы, як вобразы аб'ектыўнай рэальнасьці, новага характару, здольныя арганізаваць мысьлі, пачуцьці і волю ў адпаведным кірунку часу, і тое, што было да гэтага часу на літаратурных загонах, здавальняць ужо не магло працоўныя гушчы. Пачынае стыхійна ўзьнімацца творчая хваля з самых гэтых гушч, каб самым стварыць патрэбныя вобразы аб'ектыўнай рэальнасьці, як пашу для розуму, пачуцьцяў і волі. Хлынула вясковая моладзь у горад. Вось такое становішча і адбілася на характары першых маладняцкіх усхьдаў.

Раніца

Ў полі рыкае

Ў зялёную сіль.

Раніць грудзі рака ёй.

Вісьне вясны каласьнік...

(Я. Пушча).

¹⁾ Гл. „Сав. Беларусь“ №№ 302 (1299) за 24 год і 5 (1304), 33 (1332), 34 (1333), 38 (1337), 41 (1340), 42 (1341) за 1925 год—заметкі пра працу „Маладняка“.

²⁾ „Радавая рунь“ № 1, дадат. да „С. Б.“, стар. 1.

Пяе сялянскі малады поэта, даючы вершам „Вясновае“¹⁾,
як-бы адмаўленьне кірунку адраджанізму. І гэта зразумела, бо

На ўлонні тых жывых, чырвоных гоняў,
Дзе ўчора бура нам спраўляла баль,—
Жыцьцё хвалюецца і пеніцца сягонья,
З грудзей зямлі змывае смутак-жаль²⁾,
(П. Трус).

падае голас другі пясняр. У трэцяга
Душа поўніцца жыцьця надзеяй
На прасвет залацістага лета,
Калі вёска у будні нядзеляй
На ўзбуялым зазьве палетку³⁾.

(А. Якімовіч).

А з гораду таксама адклікаюцца:

Мне жыцьцё—сусветнае сьвята,
Мне прапоны—большы разгон.
Я цяпер без багацьця багаты
На зары квітнеючых дзён.⁴⁾

(А. Дудар).

Так адзін. А другі „з васільковай журбай у вачох“, што
апынуўся ўжо ў горадзе, пяе:

А сягонья... ну сонца стрымаць-бы—
Ды ў вёску па дроту пусьціць...
Вось таму і званю я ў кавадлы,
Каб сонца схваціць у ціскі⁵⁾.

(А. Вольны).

Трэці спрачаецца з „сонцам“, але другім—тым, што „аб-
няло крыж, струхнелы, як пень“, што ганорыцца „бляскам“
адраджанізму, і кажа:

Ты лепш сьвятла шчырай жменяй
Кінь глыбей у жыцьцё, ня блудзі...

Калі-ж не, дык кажу я ня сьмехам,
Лепш ня сунься са мной на нажы⁶⁾

(А. Александровіч).

Вёска чуе.

Васількова-зялёнаю ночкай
Я зрэбную вёску пакінуў,
І ў горад замызганы ўпrotchкі
Пашсу я з бярозавым кіем⁷⁾.

(Я. Пушча).

¹⁾ „Радавая рунь“ № 2, стар. 15.

²⁾ Ibidem, стар. 15.

³⁾ Ibidem, стар. 14.

⁴⁾ „Радавая рунь“ № 1, стар. 4.

⁵⁾ Ibidem, стар. 9.

⁶⁾ Ibidem, стар. 9.

⁷⁾ „Радавая рунь“ № 3—4, стар. 12.

Красуныкі, сьпяваць буду й я з вамі,—

Дзе гурт—заўсёды там весела¹⁾.

(А. Чабор).

Вось якавы маладняцкія ўсходы. Аснова—гурт-аб'яднаньне, у гэтым і сіла; змаганьне і праца—сродкі жыцьця і над усім гэтым—душа, поўная надзеі і жыцьцярадасных, жыцьцятворчых настройў. У гэтым—грунт маладнякізму. Пераклікнулісь хлопцы сялянскія з хлапцамі работніцкімі і зьліліся ў калектыў.—Вырас „Маладняк“ там, дзе —

Заіскрыла сонца—вір агню...

Буралом спаліла з голяямі...

Зьніклі хмары... і пад чырванню

Усе прасторы сталі голымі.

А сягоньня—чутны водгукі:

—Нам расьці—дык мала дня!..

Толькі тут узьняцца мог такі

Волат-лес—наш маладняк²⁾.

(М. Чарот).

І зразумела чаму.

Мы дзеці рэвалюцыі, Кастрычніка сыны!

Ў дзень радасьці кіпучае на сьвет зьявілісь мы³⁾,—

(А. Дудар).

дэкларуе адзін з маладнякоўцаў ад імя калектыву.

Я ня буду спыняцца падрабязна на творчасьці „Маладняка“, бо гэта не ўваходзіць у задачу данае працы. Зазначаныя-ж мною выняткі яскрава характарызуюць новы кірунак у беларускай мастацкай літаратуры. Падрабязнае-ж і ўсебаковае дасьледваньне маладняцкай творчасьці—гэта чарговая праца бліжэйшага часу. На гэты-ж раз абмяжуюся толькі яшчэ адным зазначэньнем.

Сягоньня „Маладняк“ гэта—

Стройны лес і горды выглядам,

Нібы раць, што мкнецца ў бой,

Яго шум—што голас: „выедам

Пастаяць за праўду галавой!..“⁴⁾

(М. Чарот).

Так, бо „ў жыцьцёвай кузьні“

Стукаюць цяжкія молат за молатам,

Сыплюцца іскра за іскраю золатам,

Бляскі кладуць на зямлі...

Цяжкаю працай заняты тут волаты:

Жыцьце куюць кавалі.

1) Ibidem, стар. 19.

2) „Маладняк“ № 1, стар. 3.

3) „Маладняк“ № 2—3, стар. 61.

4) „Маладняк“ № 1, стар. 3.

І... Што ўчора здавалася марамі,—
Сёння—здабытак жыцця¹⁾...

(А. Гурло).

Гэтымі іскрамі з-пад маладняцкіх молатаў ужо пушчана ў сьвет „Комсамольская нота“ (А. Вольнага і А. Александровіча), гэты вобраз, які здолеў у сабе змясьціць момант грамадзкага руху, які характарызуецца задачай ўзмацаваньня сувязі гораду з вёскаю. Ужо адазваліся ў мастацкіх вобразах гарадзкія рытмы „Па беларускім бруку“ (А. Александровіча). Ужо пачынае ўбірацца ў новыя вопраткі „Беларусь бунтарская“ (А. Дудара). Па бруку гораду горда ўжо рухае „Беларусь лапцюжная“ (Чарота) з глыбокім перакананьнем, што

Ня жыць таму, ня мае хто адвагі,

Ня верыць хто ў пабеду сваёй сілы²⁾.

Ужо закрасавала першая кветка „Барвенка“ (А. Гурло) аднаго з старэйшых маладнякоўцаў, якая адсьвечвае ўсімі пералівамі 15-гадовага змаганьня і шуканьня шчасьця й красы і знаходкаю іх у творчай працы новых дзён, бо ён сам працаўнік і мае мазольныя рукі³⁾.

Хутка выходзіць у сьвет і маладняцкая проза: „У віры жыцця“ М. Зарэцкага. Таксама рыхтуе да друку зборнік сваіх апавяданьняў і Кузьмы Чорны—пясняр (у прозе) радасьці жыцця. Вось агляд гэтых маладняцкіх загонаў і складзе зьмест чарговай задачы.

Цяпер толькі падагулім разгледжанае.

Сучаснае становішча ў разьвіцьці беларускай мастацкай літаратуры характарызуецца наліччам дзвёх асноўных сіл. Першая—гэта адзіночныя прадстаўнікі кірунку адраджанізму, якія стаяць на раздарожжы „перад будучынаю“ і фактычна твораць толькі завяршэньне слаўнай эпохі ў гісторыі беларускай літаратуры. Другая сіла, сіла калектыўная ў постаці „Маладняка“, якая зьяўляецца адбіткам асноўных дзейных сіл рэволюцыі: пролетарыяту і сялянства. Гэта новая сіла, творачы „рэволюцыю“ ў беларускай літаратуры, мае мэтайскнэнасьць да станаўленьня „мастацкага маладога“ ў кірунку маладнякізму, адпавядаючым рабоча-сялянскай мэтайскнэнасьці да соцыялізму. Гэты новы кірунак на першых сваіх усходах становіцца сынтэзаваньнем здаровых, маючых імкнэнасьць да станаўленьня жыцця, а не яго адмаўленьня, дасягненьняў адраджанізму, з якога вырастае, адмаўляючы гэты апошні і замяняючы сабою, як кірункам шырэйшым і глыбейшым.

Рэшта індывідуальных сіл займае прамежнае становішча між першымі з вялікім нахілам і цягаю ў некаторых да гэтай другой рашаючай сілы.

¹⁾ А. Гурло—Барвенка. М. 1924 г., стар. 207.

²⁾ „Сав. Беларусь“ № 297 (1294) ад 25 сьнежня 1924 году.

³⁾ А. Гурло—Барвенка. М. 1924 г., стар. 209.

Уся жыцьцёвасьць гуртуецца вакол насіцеля новага кірунку—„Маладняка“, гэтага зьвяна, праз якое адбываецца ў сучасны момант пераход беларускай літаратуры ў новую паласу свайго разьвіцьця. Так,

Зарунела, зарунела аксамітам...

Рэчкай срэбнай—сонцам залілося...

На палёх, здратованых, прыбітых,

Паглядзі!.. Вясну радзіла восень!..

Там, дзе вазёры

(Адрывак з поэмы)

1

Я ведаю, што не ў краіне справа:
бяз бацькаўшчыны пролетарыят.
Жыцьцё ад хаты адарвала
У „чужедальние края“.

Я ведаю, што коінам фабрычным
зыначашца палі, ласы і—сьвет,
зубцы жняяркі загранічнай
заляскаюць і у аўсе.

Вітаю гэты час і заклікаю:
прыдзі да нас, парупся, не марудзь!
Нясеш кашулі нам з паркалю,
каб пачаскаў зьмяніць кару.

І песьні мілагучныя з сабою,
пабудаваныя на новы лад,
ты прынясі: хай дух напяць,
каб воля моцнаю была.

Цяпер... Навошта чмут пускаць у вочы
і ашуканства браць, нясьці-бы сыцяг:
душа успомніць тое хоча,
аб чым таполі шаласьцяць.

Таполі з клёнам, ля вазёр далёкіх,
на Віленшчыне, дзе пачаў гарот-
нае жыцьцё. Ці-ж песьні змоўклі,
як пошчак часам за гарой?—

Яны вучылі ненавідзець пана;
яшчэ—кахаць хаўрус сям'і працоў-
ных і працы. І ў абшарпана-
га пастушка будзілі кроў:

замацавацца і загартавацца
трэ', каб пайсьці на новы шлях сталё-
ваю хадой... Мой родны браце, —
з табой мы чулі рытм палёў

і водгульле нялюдкага уціску.
Адно тады, калі жывеш, паку-
туеш бяз хлеба. Горш, як пырскі
здзеку зьліюцца у раку,

і топяць у сабе жыцьця праявы,
і права чалавекам быць. Як во-
сеньню алешнік кучаравы, —
лісьцём душу матаў навой

пакуты. Смутак тэй вясковай песьні
імклівасьць гадаваў да лепшых дзён.
Яны з сабой цяпер прынеслі
жаданьне пакрышыць кардон.

Кардон-мяжу, а йнакш мяжу-граніцу,
што сьвет, народ на дробныя кавал-
кі крышыць. Песьняй чараўнічай
і роднай дух я свой каваў.

Дык вось, успомню тыя песьні сёньня;
дык вось, успомню Беларусь Заход-
нюю, палі і той сасоньнік,
які пад ветрам дзікім не засох.

2

Імкненьні тчэш спрадвеку, памяць,
даеш жыцьцё, даеш імпэт.
Тады, як лятуценьні паляць
грудзі, як вобразы снуе поэт —

даеш ты Слова. — Гымн магутны
народу нашага даеш.
Яго сьпяваюць поле, гуты
і вёскі, з радасьцю на дне...

Вось, памяць, ты і раскажы мне,
мінулае устрапані:
вазёрныя легэнды ў гимне,
надземныя ў вадзе агні...

Вазёры... Ці забыцца можна
на вашы сьпевы, прыгажосьць?
Цяпер успамінаю кожны
дзень вас... На Віленшчыне скрозь

вазёры... Толькі сонца нанач,
за Мядзела, за Гатавіцкі лес,—
шумліва-звонны волат Нарач
калышацца ў сівой імгле...

Ня возера, а рыхтык мора...
А ў той, у навальнічны час,
калі вада да хмар гаворыць
і вагаркі пачне качаць,—

на жвір, на мяккі, залацісты...
да каранёў сасновых дрэў...
Прастор змаўкаў і калаціўся,
а волат пеніўся, дурэў...

А цёмна-сіняе прадоньне
вучыла разумець жыцьцё:
ўладарнікі яшчэ сягонья,
а заўтра—ніцае сьмяцьцё...

Вучыла глыбінёй таемнай
жыцьцё пазнаць аж да глыбінь...
Пашто скавыча вецер нема?—
Ня кіну возера любіць.

Над возерам, другім па назьве,
над Доўжам працу я пазнаў.
Касой званіў. І разьвіваўся
на сенажаці росны знак...

Дык вось. Над Нараччу, на ўзвышшы
стаяў палац: працоўных рук
мазоль памураваў. І вышай
узьнёс—на стромкую гару.

Вялікі, цёмны і маўклівы
ў даліны пазіраў палац.
У змроку выглядаў ён дзівам,
калі заход на ноч пылаў.

Пярэстыя блішчэлі вокны,
адценьні слаліся на мур.
Пасьля—туману вэлюм вокні
ўсё спавіваў. І аднаму

было-б несамавіта пану:
маркотна, цяжка... Дываном
пэрсідзкім, кволым, саматканым
глушыўся крок. Мёд і віно

прыпоянцістае ў срэбны келіх
ён наліваў. Да сына піў.
Сівья вусы раскудзеліць,
рагоча сыта... Ночы, дні

праходзілі разоў нямала.
Шукаў вясёлага ўсё пан.
Ужо ня цешылі цымбалы,
апрыкрыў і дзявочы стан.

Паехалі на паляваньне.
Гасьцінцам надарыў хлапцоў.
Яны на дрэвах кукавалі
затое. А пасья—далоў

валісія... Страляе цэлка
пан з дубальтоўкі... І палац
рагоча, аж трасецца цэгла,
сьлязьмі каб вёска аплыла...

Паніч таксама паляваньне
спраўляе: хціваю рукой
здзірае ён з дзяўчат убраньне,
з тых, што прыводзіць лёкай-войт...

Таксама маці загалосіць
і адгукнецца ёй туман.
Шумела сьпелае калосьсе,
цяпер—здатованы дзірван...

гэта паншчынаю звалі.
Прыгонны чалавечы дух
шукаў ня раз збавеньня ў хвалях.
Замест жыцьця—жыцьцё ў ваду...

А ноч, як ненасытны скнара,
хаўтурна распачне шалець...
Шумліва-звонны волат Нарач
калышацца ў сівой імгле...

Паны зьяжджаюцца у госьці,
агнямi мітусіцца парк.
Наземяць дрэвы сьлёзы штосьці...
Але-ж—васеньня пара...

Празрыста звоняць вадамёты,
між ёлак пірамідзіць пыл.
З віном і старасьвецкім мёдам
у пырсках панскі розум плыў.

А вёска... Вёска сном замоўкла,
 работа сёння, заўтра—зноў.
 Туману распаўзлося столькі
 ад хат—у поле, на загон...

Лучына у аднэй ня згасла.
 Дачка і маці удваіх.
 Змарыліся... Бо перагасла
 за дзень. Ёх гоман не заціх.

—Ізноў да паніча забралі...
 Браніська, будзе гора й нам!
 Спляцём і мы са сьлёз каралі...
 Бо чымся здзекі—лепш канаць.

—Нашто радзілася прыгожай,
 Браніська, любая мая...
 Ёў букет-крапіву не паложайць,
 а васількі—бы той маяк

для хціва-бэшчанага вока...
 Каб лепш кульгавай ці сьляпой
 радзілася, дачушка...—Локаць
 схіліўся матчын. Мусіць сон

даў супачынуць. А Браніся
 на панадворак. На траве
 над возерам стан нахіліўся
 варожа. І вачыма рве

прасьцяг яна.—Гуляеш, панства?
 Шалёна адсьвяткуеш дні
 і разам з чорна-шэрым пасам
 палацу—прападуць агні...

Няма зацішша ў Над'язер'і
 у беларускае начы.—
 Насыпалася з неба зерня
 на хвалі, сьцень свой памачыць

у акавіце. Вецер стогне,
 вершаліны да долу гне
 алешніку. Лісьцё над стогам
 круціць і топіць у багне.

Віюцца гукі. Завіацца
 карункамі пачнуць яны.
 На сенажаці, вохкай гаці
 пасьцеляцца. А з-над глыбінь

туман. Туман ды на даліны,
качаецца на ўзвышшы ён.
Завісьне на кусьце каліны,
асмужыць ветлае гальлё.

Вітаюць ноч лясы, амшары.
Багун з ядленцам точаць пах
цудоўны. А у цемрашале
балот—на пні пачне чапаць

ноч гукі дрвівыя, глухія...
І думкі розныя плывуць...
Браніся стан свой нахіліла,
не нахіліла галаву.—

Імклівіць зірк.
—Гуляеш, панства?
Шалёна адсвяткуеш дні,
і разам з чорна-шэрым пасам
палацу—прападуць агні...

Сагнуўшыся арлінагорба,
ўспаветрыўшы ў прасьцяг руку—
то Афродытай, то Ніобай
здавалася дзяўчына. Ткуць

ёй туманы страі. Кладуцца
наўсьцяж, нядобрае чакаць
варожаць. Змоўкла маці, людцы;
заснула ў хаце і дачка...

Забойства

I

...Бо дыхнула вясна, дык і зямля стала вясёлай... У прагным жаданьні парыліся ўзгоркі, лагчыны купаліся ў сырасьці... гулка, ні-то цішыня шырокіх размахаў, ні-то песьня веснавое вясёлае журбы плыла над зямлёй... Зямля чакала часу ўзьняць сабраныя сілы сваёй творчай здольнасьці і ў сырых кутках драмала пад сонцам; драмала з подыхам шырокім пасінеўшаму небу...

Ночы былі зычныя, далёка-гулкія і пахлі вадою, бо вады на зямлі было многа...

Як чакала зямля людзей у свае палявыя палосы, таксама й людзі зямлю чакалі,—чакалі яе, падсохшую, адпачыўшую. Бо ўжо паржавелі за зіму плугі і бароны, і грудзям надакучыла дыхаць паветрам шчыльна заткнутых хат...

І яшчэ чакалі людзі: прычакаўшы вясны аднэй, чакалі другой. Зямля была яшчэ чорная, лясы ня былі сінія: гэта пара ад зямлі агортвала іх; яны—не агортвалі сабою людзей. Ды яшчэ ці мала людзей блыталася па нізкіх кустох, па мокрых алешнікавых паплавах, у гушчарніках лазовых за рэчкамі. Гэта вясна дазволіла ім пакінуць вёскі. Прапахлі людзі гэтыя сырасьцю веснавое зямлі, вясёлымі імхамі лясоў. І начамі цягнуліся па родных мясцінах...

У вёсках людзі рыхтавалі плугі і разам з тым адчувалі, як вісела над імі пагроза тых, хто меў тут сілу, за тое, што сыны і браты іх пакінулі вёску...

Сяк-так зьбіраліся здаволіць зямлю плугамі, але і ў гэтым зьбіраньні была ненормальнасьць, як-бы было гэта ўжо няважна перад тым нечым, што недзе рабілася, што было й гаварыла аб сабе на кожным кроку...

З самага вечару яшчэ вёска прабавала трохі гульнуць дзявочымі песьнямі, ды хутка сьціхала, толькі часам грane дзе за гумнамі моцная лаянка раззлованага на ўсё чалавека. Вечары баязьліва туліліся к зямлі, а людзі начамі баяліся. Апасья ночы дзень прыносяць многа новых гаворак, дзівосна выраслых думак і чутак. І цэнтр іх быў там, адкуль павінна было

прыйсці тое, што зніме навісшую над чалавекам пагрозу і там, дзе былі свае, пакінуўшыя вёску. Яны памагалі вызваленню...

Слова мужычае—як гром. Мала што яно баязьліва часам сказана, але затое шырыня й размах у ім бясконцыя. І стараліся ня мець лепш справы з гэтымі словамі тыя, што мелі тут сілу: прыяжджалі яны ў вёску, калі трэба было, крычалі тут, махалі нагайкамі, вынаходзілі ўсякія прычыны, каб перацягнуць мужыка па сьпіне, цешыліся бляскам сваіх гузікаў ды беллага арла на шапках і, нацешыўшыся, выяжджалі. І даганялі іх моцныя мужычыя словы, зычная лаянка, хрыпата крыкаў нянавісьці...

— Гых вы, трасца вашай мацеры!..

А тут яшчэ хвароба нейкая на жывёлу ўкацілася. З хлява Саўкі Чужахвала пачалося: дзье каровы, як горы за платамі, на балаце ляжалі — Саўкі і суседа... Пачало не хапаць граніц людзкой злосьці... Людзі чакалі... Чакала зямля...

II

Стараста ня выцерабіў з-за каўняра вусоў мякіны і сечкі, не абцёр з твару пылу, з тараплівасьці зашпіліў пад расхлестаным кажушком камізэльку верхнім гузікам на ніжнюю дзірку і перабягаў з-пад вакна к вакну:

— Мацўвей, вечарам на сход валі!

— Цётка Кацярына, гані там вечарам Паўла на сход, тры каровы сказана жолнежам даць!..

— Саўка, вечарам сход; ад дому не адлучайся, малоць заўтра паедзеш! Чорт яго бяры з млівам, тры каровы, выразна сказана...

— Няхай ім тры скулы...

— Тры мала; каб хаця тры тысячы...

— Гэй ты там, вечарам на гэтае...

— Ведаю, чорт яго пойдзе. Хто гэта дурны пацягнецца...

І ўсёды была халодная сьцяна слоў:

— Няхай ідзе той, каму ўсё гэта трэба!

Аднак вечарам цёмныя сьцены школы здавілі ў сабе густы гул галасоў. Слухала поле, падышоўшае загонамі да сьцен школы, людзей сваіх. Шырока расплывалася мужычае слова:

— Гэта-ж, каб на іх пяруны, сваё ўласнае давай, ды яшчэ чакай па тры гадзіны ўсякую сволач, пакуль задумае зьявіцца...

— Пакуль, добра кажа, зьявіцца, гляне...

— Няхай яны на сьвет не глядзяць, маць іх перагэтае ў дошку!..

Але затарабанілі калёсы па падмерзлай нанач зямлі. Нізкі і тоўсты ўкаціўся ў школу. Глянуў на народ, падышоў к сталу. Мяккія пальцы палажыў на стол, фуркнуў ад духаты. Важна, злосна, папанску сказаў:

— Дык вы ж ужо ведаеце, тры каровы павінны на заўтра к паўдню даць з вёскі на харчы жолнежам, што ў маёнтку. Каторы тут стараста?!

Стараста крактануў, коса паставіў вочы; выпхнуты з грамады пруткімі рукамі, вышаў наперад і нехаця загаварыў:

— Ці ня можна-б было, паночку, скідку якую зрабіць, гэта ж і так хвароба нейкая ўкацілась, хоць ты гвалт крычы. Наша дзела мужычае: давай, а дзе ўзяць?

Тоўсты нешта хацеў сказаць, ды загулі галасы:

— Але ці парадзіў нам хто, як гэта лепш прыдбаць гэтую жывёліну, га?..

— Дык вы павінны, паночку, сказаць нам, да каго звярнуцца гэта з тым, каб паменшылі!

— Да мяне,—адказаў той,—я самы старшы па гэтаму, але нічога ня будзе. Скідкі ня можа быць. Тры каровы да заўтрашняга паўдня!..

— Можаце, паночку, і цяпер узяць. Закажэце адно свайму фурману паехаць ды забраць.

Гэта Саўка Чужахвал вылез наперад.

— Што забраць?

— Каровы. Дзьве каровы, як горы. Саўсім яшчэ сьвежыя; я толькі ўчора на балота за платы выцягнуў. Нават і прымерзлі крыху, так што мяса за мілую душу...

— Гы-гы,—гранулі ззаду рогатам.

— Добра ка'а, за платамі мёрзлае мяса, аж хоць расьперажыся.

— Го-го!-Гы-гы!..

— Вось лоўка хваціў!..

— Цябе як зваць?—гукнуў тоўсты і палажыў руку на стол. Саўка шмыгануў назад у грамаду, толькі аблезлы кажушок яго махнуўся перад сталом.

— Як зваць яго?!

— Так што нават ён ня зусім нашай вёскі, а як-бы зьбяглец з...

— Як зваць яго?!

— Саўка Чужахвал.

— Ага, гэта што сыноў двух у лес паслаў, партызаншчыну разводзіць, ды мужычае права сваё паказвае! Я цябе як міленькага прыбяру!..

Зноў загулі, зноў прыціхлі. І заднія пачалі ўцякаць са сходу.

У вострай цішы сырой веснавой ночы ляпалі лапці па зямлі, кашаль і ахрыпшыя галасы разыходзіліся па вуліцы. Чутка-дрымотнае поле прымала іх і разносіла па туманых лагчынах.

Саўка Чужахвал заўсёды кашляў, а гэта й зусім закашляўся, уцёкшы са школы. У злосьці і крыўдзе прышоў ён у

свой двор. А ў хаце адна дзяўчына, дачка Насьця, — гаспадыня ўжо. Трывога была ўвесь вечар і ноч у Саўкі Чужахвала. Ад кашлю яшчэ горшаю напружанасьць было ўсяго. І думкі былі, як удар абухом па сырому бярвяну.

Голас у Насьці срэбрам па хаце разышоўся:

— Ты чаго, тата, спаў-бы.

— Ведаюць, што хлопцы ў лесе. Запісаў мяне на сходзе сягоння тоўсты, каб ён спух...

У плач кінулася Насьця. У сьлёзы гаспадыні, выведаўшай ужо ў маладыя годы хатнюю таўкатню. Плач яе быў ціхі, з прыслоўямі, кабечы.

— Ты чаго? Што гэта паможа? Яно, пэўна, бяда, ды чорт яго бяры. Што будзе, то будзе. Ня я першы, ня я апошні. А што да цябе, дык табе што? Тваё дзела хатняе...

Ня сьціхла Насьця, і Саўка на двор пацягнуўся. Лягнуў дзьвярыма, каб Насьця бачыла, што й ён неспакойны.

Грукалі па суседніх хлявах коні. На прыгуменьні, каля шэрай сыяны, бялела салома... І зноў былі думкі стопудовыя:

— Гэта-ж памерла яна, жонка, без пары. Ад бядноты, ад жыцьцёвага гора захварэла й памерла. А сама, што жыць яшчэ ёй было... Тут жыцьцё кончылася ад убогасьці, ад недастач, ад галодных і халодных дзён, а там ён з сытасьці, тоўсты, ня ведае, што рабіць. І яшчэ мае права запісваць мяне, над маім жыцьцём сілу ў лапах трымае... Гэта-ж кроўю заліць крыўду гэтую... Эх, сволач ты тоўстая!..

Насьця супакоілася ў поўнач, плюхалася ў мыцельніку, мынчы гаршкі.

— Я яго забіў-бы, каб дзе сустрэў ды зручна было, — сказаў Саўка Насьці.

— А божа-ж мой, — зноў заплакала Насьця.

І ноч прашла ў неспакойным сьне... „Можа яно й забудзецца пасья, але вострымі бываюць першыя хвіліны“, гэта думала Насьця скрозь дрымоту, як думваюць і адчуваюць перад важным здарэньнем або пры вялікай радасьці.

III

У Саўкі Чужахвала конь — проста плёвае дзела: лапавухі, востразды, худы, як дошка, пад касматай шкурай рэбры тырчаць, як частакол. Дай яму сена — а ў яго пажаваць няма чым, сьцебані яго пугаю, а ён возьме ды ляжа там, дзе стаяў. За зіму надакучыла яму цёрціся шыяю аб цёмныя сьцены хлява, а тут якраз праз шчыліны лінулася ў хлёў вясна: мусіць гэта сакавік прынёс з паплавоў тонкі пах ветраных прастораў, вольнасьці рачных берагоў. Бо ўжо зеляніла з зямлі вяршкамі трава і каляіны на дарогах абветралі. Лапавухі ў хляве раздуваў ноздры ў дзікай нецярплівасьці, цёрся мордай аб дзьверы. Глядзец не хацеў на апараную сечку. А раз пад вечар, як Саўка

забыўся зачыніць у хляве дзверы—драпануў лапавухі ў поле; адно бліснуў міма вакоў...

Па полі гуляў лапавухі. Трос аблезлай грываі, падкідаў вострым задам; цягаўся каля кустоў ды грыз нешта на голых межах. Саўка з пукам аўсу бегаў за ім, засопшыся. Голас у Саўкі быў сярдзіты, хрыплы ад кашлю:

— Каб ты спруцянеў, каб ты, падла лапавухая!..

Не падаваўся конь; а пасья прыпёр яго Саўка да самае рэчкі, у куток балота. Па чэрава ўехаў лапавухі нагамі ў нейкае крынічышча, там і схваціў яго Саўка. Узабраўся на яго худую, як ражон, сьпіну й сьцебануў ламаю пад чэрава.

— Но, цягніся! Няхай цябе ўпадкі, намучыў ты мяне сягонья!..

Конь выцягнуўся на дарогу, дый стаў раптам. Натапырыў вушы, разьдзьмуў ноздры. І прышлося Саўку ўгледзецца ў сівы змрок адвячорку. І там недзе імчаліся коні. Хутка падбеглі. Ды сытыя, вараныя. Коні, як печы. А на іх людзі, як шкло, чыстыя; адзін,—як сьвіньня, тоўсты, другі тонкі, бо зусім яшчэ малады.

— Гэта-ж той самы, што ўчора ў школе на сходзе быў,—дадумаўся Саўка ды зьвярнуў спалохаўшыся свайго лапавухага на бок з дарогі, ды ткнуў лапцямі у бакі яму, каб хутчэй бег ад ненавідных людзей. Але ня так-жа лёгка павярнуцца лапавухаму, а тым, як Саўку плюнуць, праімчацца міма. Саўка адно аглянуўся. А той, маладзейшы, у сытай вяселасьці ад лёгкага жыцьця, сьцебануў мімаходам лапавухага па азадку ды гукнуў насьмешліва Саўку:

— Эй, гвардзеец!..

Вялікая нянавісьць да гэтага гатунку людзей, ад веку драмаўшая ў Саўкі, перададзеная ад продкаў, парадзіла ў момант ругніну нястрыманай злосьці. І голас Саўкі страсянуў хрыпам сьветлы змрок:

— Сволач мяцежная, каб на вас агні, каб на вас!..

Ня чулі, мусіць, тыя, бо скакалі далей. Саўка ехаў адзін паволі, вузкімі палявымі сьцежкамі. Злосьць зьмяшалася з крыўдаю,—цяжкаю, вялікаю, як сялянская сіла, моцнаю, як каравы, мазольны кулак.

І пачуцьці ў Саўкі на ўвесь сьвет крычалі:

— Гэта-ж чорт яго ведае што... Ад панаваньня над намі—сытыя, ды яшчэ злая насьмешка на кожным кроку. У мяне ад галоднага жыцьця мерлі ў сям'і, а там—сытасьць празьмерная. Ды што-ж гэта такое, што насьмешка такая, як-бы над чарвяком якім... Ды яшчэ-ж запісаны я ў яго, з таго самага сходу... Ды яшчэ-ж сыны мае два па лясох туляюцца. Яшчэ невдома, што за гэта будзе... Трэба што-небудзь рабіць...

Гэта-ж прачнулася мужычая нянавісьць...

— Тата,—сказала Насьця плачучы,—гэта-ж прыходзілі ды казалі, каб заўтра зьявіўся ў двор, дапытвацца пра хлопцаў будучь.

IV

— Яўхім дома ці не?—сказаў Саўка Чужахвал, адчыняючы дзверы.

— Яўхім у гумне,—адказаў скрыпуча бабскі голас з цёмнаы хаты.

У гумне пахла адсырэлаю аўсянаю саломаяю ды жытнім пылам. Яўхім шаптаў кулямі на таку. У гумне ніхто не мяшаў гаварыць і абдумваць вялікую справу.

— Мае два, твой адзін у лесе; панская сволач усё роўна ўцячэ, але калі? А тымчасам, братка-ж ты мой! На допыт заўтра возьмуць. Прападаць, значыць, прыдзецца... Падвёў чорт яшчэ мяне на сходзе тады пра мёрзлае мяса за платамі словы ўварнуць...

Шапталіся доўга. То ў распачы, то ў крыўднай злосьці павышалі галасы. Панура перасыпалі словы моцнаю лаянкаю, ды як-бы баязьліва часам, а часам праз меру моцна і сьмела. Прабіраўся ў душу смутак, настойны, узрастаючы. Ішла барацьба ў чалавечых істотах. Змагаўся розум з пачуцьцём. То адвага вялікая, нястрыманая зьяўлялася, то пахілая слабасьць. Ды толькі думкі бралі істоты пад сваю ўладу. Думкі ўнасілі ў веду, што падышоў час, калі адарвуць ад родных хат, могуць пагнаць чорт ведае куды, камандаваць жыцьцём, як жыцьцём чарвяка. Ды яшчэ крыўда й нянавісьць расьлі й шырыліся.

І голас у Саўкі стаў раптам рашучым:

— Будуць удвух ехаць яны назад хутка, давай заляжам у кустох ды забіць папрабуем. Усё роўна на тое пашло Эх ты!...

— Хоць раз* за ўвесь век насьмешак... Яно верна.. А што думаеш..

У сырасьці старога, цёмнага гумна вырашалася справа жыцьця. Бяздоньне сіл і жаданьняў бушавала ў людзях. Прачнулаўся й загаварыла бязьмерная нянавісьць пакрыўджаных людзей. Крычала яна ў пачуцьцях і думках, ды толькі не магла складна выліцца ў словах. Ня прывыклі людзі за жыцьцё гаварыць многа. Толькі песня выяўляе часам пачуцьцё... Больш усё кідалі адрывіста няскладнымі словамі...

— Што-б тут узяць, чорт яго ведае?

— Ды што возьмем, тое й добра будзе. Абы вагу мела..

— Ну дык што-ж!..

— Хадзем хіба...

Ні Саўка Чужахвал за пяцьдзсят два гады жыцьця, ні Яўхім Вілач за сорок восем год жыцьця жабы без патрабы забіць шкадавалі, а гэта-ж ночы на чалавека йсьці выдаліся.

— Бі, лупі!.. Не заб'еш ты—цябе задушаць...

Над зямлёю драмала вясна ў сьветлым змроку, ад вясны зямля дыхала сьвежаю параю ды піла шырыню маладой лёгкасьці. Ноч маўчала, ды была зычная далёкай пустатой...

У хаце плакала Насьця, выпраўляючы Саўку, бацьку з хаты, галасіла блізка ў хаце другая жанчына, выпраўляючы Яўхіма,—усё роўна пабяруць ды пагоняць... Так з плачам прашлі жанчыны з імі двума за гумны. цераз агароды. Правялі іх далёка ды з плачам і смуткам, з жаночым горам пашлі назад мокрымі паплавамі... Змрочна было ў паплавах, ціха ў палёх, цёмна ў жанчай душы. Ды яшчэ ў жанчын было няведаньне, што мужыкі сёньня йдуць забіваць чалавека. А ў тых ужо было толькі адно нястрыманае жаданьне біць.

V

— Бі жывёлу ў лоб, а чалавека ў патыліцу, калі хочаш каб духу не ўказаў.

— Ні ў патыліцу, а ў вука—зразу канец, бо па чэрапе, значыць, шчыліна пойдзе.

— Не, у патыліцу зручней...

— Як яшчэ невядома прыдзецца. Можна нічога з гэтага ня будзе...

— Валі на ўсё, усё роўна дадому варочацца няма як. Па лясох пажыць прыдзецца...

— Галоўнае знай, што адарваўся там ззаду...

— Што будзе, то будзе, харкні ды плюнь.

— Але, як табе плюнуць.

— Ня мала плявалі. Годзе.

— Бярэ страх? Усё-ж такі!

— Не гавары аб ім, бо возьме. Няхай яго агонь спаліць. Няпрывычнае дзела... Стала быць, значыць...

— А думаеш ты пра яго, на каго з доўбняю йдзеш?

— Ужо не. Але ўсё роўна. Кончана... Пачакай, думаю. Само думаецца. Гэта-ж ён сьвет паскудзіць... Гэта-ж я галодны быў заўсёды ды бяз сну галава, як сто пудоў; а ён з чаго, сукін сын, мяне словам паганым крыўдзіць... Сволач тоўстая... Ды ты жыцьцё ўсё прыпомні.

— Пачакай, а варочацца ня думаеш зараз-жа?

— Заўтра ўсё роўна за хлапцоў нас абодвых забяруць... Ды што ты з мяне вымучваеш? Не мякчэйшы за цябе. Хочаш—свісну...

Але ня свіснуў, а закашляўся Саўка Чужахвал...

Боты плюхалі па мокрых паплавах...

VI

...Над зямлёю драмала поўнач, за куп'ямі ціха гаманіла рэчка, а дарогі саўсім спалі ў мокрых палёх. У кустох лазіў

густы змрок, углядаўся ў поле, абзываўся сьмехам птушкі ды пасылаў доўгія цені свае да самай дарогі. А пры дарозе дбалі двое людзей. Саўсім зьліліся аблезлыя кажухі з зямлёю, саўсім, з няпрывычкі да вострай, ніколі нябывалай, хвіліны, няроўнымі былі думкі—кідаліся ў бакі, ападалі да бяздум'я, ускідаліся й ахоплівалі сабою ўсё жыцьцё й зямлю... Як у час, які гранічыць між жыцьцём і сьмерцю.. А то хітра завівалася думка, што ўсё так сьйдзе жартам, што жарт гэта, бо як гэта можа быць, каб вась нічога ня было такога ў жыцьці, а то раптоўна зробіцца—уласнымі рукамі заб'еш другога.. А то ўскіпіць ручаінаю нянавісьць, страшная злосьць, зашчэміць губу між зубамі, сьцісьне моцна пальцы рук...

Даўбешка, што калоў Саўка Чужахвал дома дровы, была пашчапаная, пабітая, ды яшчэ цяжкая й замашная; лапата, што ў вольны час хадзіў Яўхім па людзях капаць калодзежы ды канавы, была вострая, добра магла прыстаць да чаго хочаш. Гэта-ж ня было нічога іншага пад рукамі, як выбіраліся з дому...

Ад сырасьці й нэрвовасьці саўсім хрыпеў голас Саўкі:

— Гэта-ж бабы нашы й ня ведалі, на што мы доўбню ды лапату валаком з сабою...

— Не канечне, каб і ведалі: от уцяклі ў лес ды і ўсё тут...

— Чутно, што не прадзяржацца тут доўга паны—там напіраюць нашы...

— Яно пэўне... Сьмялей, значыць... Значыць, лупі, бі гада, сволач тоўстую...

І абодва адчувалі пад сабой зямлю: вясновую, родную. Ліпне яна к людзям ды плугоў чакае; ждзэ шырынёю палёў сваіх. Ужо дыхнула яна апошняю зімоваю парай, гукнула прызывам сваім. Ды не хватае сіл адгукнуцца ёй, укрыць яе сілаю сваёю. Бо разышліся сілы па лясох, па далёкіх абшарах. А яны, Саўка з Яўхімам, нядужыя ўжо, дый ім малую сілу сваю не даюць прылажыць у свой час да зямлі... Ды яшчэ ходзяць па ёй, па гэтай зямлі, другія людзі, гордую ўладу сваю раскінулі над ёю і людзьмі яе, ды паганяюць яе сваёю прысутнасьцю...

І выліліся думкі й пачуцьці ў голас:

— Бі, чорт яго бяры!..

— Усё роўна назад дарогі няма, усё роўна заўтра...

Дарога чужь-чужь бялела наперадзе шэраньню сьветлага, падсохшага ўзгорку, а можа гэта водблеск ад палявой вады падаў на яе. І на яе сьветласьці заварушылася чорная лапіна...

— Яўхім, назад паўзі...

— Даўбешка ёсьць?

А ён ехаў адзін. Тоўсты, як хмара, шырокі ўночы. Здаволена гойдаўся на сядле, а конь вараны сыта калыхаў задам, тупа ступаў нагамі, чмокаў падковамі па вільготнай зямлі...

— Ціха...

— Адпаўзі трохі назад...

Мусіць прыгледзеўся ён на агні за рэчкай на гары роднага маёнтку, бо не глядзеў уніз. Толькі конь разьдзьмуў ноздры ды фыркнуў. І было ў ім здавальненне нечым...

— Гэта-ж адзін якраз, біць зручней,— мільганула ў абодвых людзей думка й расстала ў наступным, нахлынуўшым.

Сьціснулася ўсё нутро ў адзін цвёрды жмут, як камень цяжкі й моцны. Стукнуў ён у грудзі, дашоў да горла і раптоўна вышаў ужо як-бы сьвістам бясконца ўдалага разгулу. Толькі цела трэба было мацней к зямлі прыціснуць, а то яшчэ ўгледзіць, сьцебане па кані й згіне; ды лёгкае-ж яно нейкае стала, не ўяжджае ў зямлю, а тарчыць, здаецца, вышэй усяго поля...

— Гых-х!..

Аж страсянулася Саўкава істота ад рашучай натугі... Доўбня—сухі дуб—вельмі-ж прыстала да панскай патыліцы. Аглушыла, тупа трэснула. І ўсё на гэтым. У варанога перапалох прабег па скуры, ды ўзьняў ногі над зямлёй, бо дзьве цёмныя фігуры матнуліся—адна ззаду, другая збоку. І драпануў вараны ў кусты направа. Абадраў аб каравы пень на баку скуру ды залапатаў капытамі ўніз, к рэчцы. Дыхнула адтуль вольнасьць паплавоў, запахла лагчынамі. Толькі цяжка было імчаць пад сабой чалавека, зачэпленнага нагою за стрэмя. Закруціў галавою, зафыркаў вараны. Два разы падкінуў задам вышэй кустоў, скочыў з усіх чатырох цераз рэчку ў ваду ды куп'ё і адарваў чалавека. Толькі тупа плюхнуў шырокімі плячыма ў ваду... І драпануў вараны ў папавы зпуду, аж зямля застагнала...

А хутка за ім, па яго-ж сьледу, пералезьлі цераз рэчку двое людзей. Азірнуліся на пакіненныя ззаду кусты ды пашлі паволі к лясам... Усё ўжо было зроблена, наперадзе лес, ды далейшае падобнае, каб цераз гэта зноў вярнуцца.

Мусіць здрава бегаў вараны, бо здалёк даб'ягаў да вушэй тупат капыт ды часты брэх вясковых сабак. На палявыя дарогі, мусіць, выбіўся вараны...

VII

Тры дні плаваў па вадзе вецер, зганяў яе к берагом ды кудлачыў яе белаватую роўнасьць. А на чацьверты дзень паразганяў вецер хмары на небе і, як глянула сонца,—спалохаўся таго, што сам нарабіў, ды ўцёк за сінія лясы. А вада асталася глядзець у неба ды сьмяяцца яму золатам сонечных іскр.

Ужо зелянелі пад сонцам маладымі храсткамі леташнія чароты ды плюшнікі, ды асака цягнулася вяршкамі з-пад вады. Толькі была яна пасохшая, старая. Яна тры дні сьпявала пад ветрам сіплую песьню, цяпер маўчала пад чыстатою вады.

Сохла зямля, цягаліся па ёй худыя коні, адчуваючы ўжо за сьпіною плугі ды сурамец пугі...

Коні маўчалі, вецер уцёк і асака не сьпявала, ды ўсё-ж над вадою шумна было.

К вадзяным берагом падыходзілі сабакі, нюхаючы паветра, выцягнуўшы мокрыя морды, ды яшчэ ўглядаліся ў сьляды, што пакінулі ноччу ваўкі. Ды яшчэ над вадою нізка кружыліся вароны, сядзелі на куп'ях пры самай вадзе.

За куп'ямі й кустамі лазы, тырчэла з вады панскае чэрава. У сытай вясёласьці стаяла на ім варона. І чым мацнейшы быў сабачы брэх на беразе, тым мацней крычала яна, памінаючы пана.

На заводзе...

Сонца пачне гушкацца
або з хмарай вадзіць карагод.
А рабочы бяз сонца за працай,
яго лашчыць толькі смурод.

Шыпяць рамяні з машынай,
у катле шуміць-пеніцца вар.
У падвале, у печцы дымнай
крычыць малінавы жар.

І сталь і чыгун заскрыгочуць,
заскрыгоча жалеза й бэтон.
Запяе з імі песьню рабочы,
і дынамо кіне свой стогн.

Вечны працы звон на заводзе...
Люблю песьню заводу свайго.
А сонца ў „вялікім паходзе“,
у завод і ня ступіць начой.

Ну, што-ж, няхай гуляе,
бо як толькі ўзлуешся—бяда.
Паўстаньне, бунт уздымаюць,
ну, і сонца з імі ў ладах.

І гуляюць разам, забавы...
„Вясёлы“ народ, што казаць.
На заводзе кашлем кривавым
Рве грудзі рабочая раць.

Прывозяць вагонамi камень,
выгружаць рабочы ідзе.
Узьвіваецца пыл слупамі,
у рабочых грудзёх гудзе...

А рабочыя песьню сьпяваюць,
ні куточку ня знойдзеш цішы...
Няхай сонца панкоў забаўляе,
Наша сонца—песьня машын!

Няхай сонца званіцы ліжа,
а нас—электрычнасьці сьвет.
Наша мэта ўсё бліжай і бліжай—
яна вабіць, наперад заве!

П. Трус

* * *

То ня гул завірухі мяцежнай,
І ня рокаты ўпартага мора—
Гэта Нёман разьліўся бязьмежна
На грудзёх Беларусі прасторнай.

На грудзёх, дзе асеньнія хмары
Спавівалі краіну навалай,—
Сёньня там вызваленьнем бунтарыць
Вольнадумны юнак—карнавал.

Чую песьні стыхіі-разводзьдзя,
Ня стрымаць твае вольнае плыні!
Упусьціла старое паводзьдзі—
Калі вір маладога нахлынуў.

І шумяць аграмадзіны-крыгі,
Разганяюцца ў даль бязупынна!..
Анямелі мінулага ўзрыгі
Ў хвалях жыцьця буяна-няспынных.

О, бурліва-магутныя хвалі!..
Вам ня страшны пажар навальніцы;
У прыгожа-люстраныя далі
Разам з вамі і мне ня спыніцца.

Адпіннуўшы ад берагу човен,
І махаючы прысам кляновым,
Я плыву—і надзеяю повен,
Што спаткаю сусьвет вольна-новы!

—————

У ж н і в о

Шаўкавістым бацістам поле
Разгарнулася ўшыр акіяну.
Сёння вольнае гоняў прывольле
Новай песняю смела буяніць.

Загарэлыя, смуглыя жнеі
Вышлі рацьцю густой на загоны.
Сэрца поўніцца ў шчасьце надзеяй—
Там, дзе некалі чуўся прыгон.

Дзе напевы мінуўшчыны дымнай
Над палеткамі страшна віхрылі,—
Там сягоньня з бадзёрым уздымам
Па-над постацьцю жнеі кадрыляць.

Падымаюцца поўныя жмені,
Над прасторамі спелага жыта
Гасьне ночы-глушы задумленьне —
Новы дзень залунаў на мяжы там.

Зазьвінелі крывыя сярпчкі,
Бачу—радасьць у жней на вачох.
Борзда сьцелюцца ў мітусь снапчкі,
Праца спорыцца, гнецца плячо.

Заліваецца даль адгалоскамі—
Грудзі шырацца жыцьцем вясны,
Усьміхаецца новая вёска,
Змыўшы чары, таемныя сны.

Расступіліся цёмныя цені,
Дзе кіпіць маладое жніво.
Я к прастору прылёг на палене—
Упаіцца яго харавом.

Эх, бязьмежнае волі раздольле!..
Так і шырыцца з песняю шаг.
Не аслабяцца рукі на полі,
Калі поўна надзеі душа!..

Д В А

(Працяг)

Добра навучыўся паўстанец Муха ўладаць зброяй.

Хоць, вядома, лягчэй было яму трымаць сякеру—гэты звычайны меч вызвалення беларускага сялянства. Сялянская зброя—сякера—раз-два ў стагодзьдзе з надрывам падымалася і з іскрамі пажарышчаў апускалася на галовы паноў.

Беларусь—краіна сярмяг і лясоў. За шмат цяжкіх год навучылася яна ўладаць, з журбою наатмаш, аднёю зброяй—сякерай.

Сякера—наша матка. У лесе яна гарачай вастрынёй упіваецца ў хвоі і сасоньнікі і п'е са стогнам смалянiстыя сокі з шурпатых дрэў.

У палацах сякера—правадыр, які цярэбіць шляхі да свабоды... Але ў 1920 годзе сякера—слабое аружжа.

Вось чаму па вёсках Заходняе Беларусі, па падлаўкамі, з журбою наатмаш, моўчкі ляжаць сякеры. І толькі адзіночкі, непакорлівыя маладыя адзіночкі, выўчыліся ўладаць зброяй, ды так, каб ніводнай кулі дарэмна. А сярод гэтых адзіночак быў і Муха.

Ён—нібы той гістарычны Вільгэльм Тэль, які здалёку мог прастрэліць яблык на галаве ў таварыша.

Трэба, трэба, хлопцы, умець уладаць зброяй, каб ніводнай кулі дарэмна...

Задумаўся Муха і не заўважыў, што з-за дрэў два дулы рэвольвераў халоднымі жалезнымі вачыма глядзяць на яго. Толькі крык узварухнуў яго думы. Голасны крык.

— Ні з месца!.. Рэнцы до гуры!..

Нібы дзікае ваўчанё, кінуўся ў бок Муха і ў сваю чаргу скамандаваў:

— Наперад! Кратайцеся!

Хвіліну ўсе прастаялі моўчкі... Толькі дрэвы пакачалі ціха галовамі, нібы кажучы: н...ну й людзі!

Тра...ра...ра...рах!—празьвінела куля.

— Кажу вам—рэнцы до гуры! Бо яшчэ буду стшэляць!—крыкнуў адзін з працаўнікоў дыфэнзывы.

Муха, бачачы, што кожная хвіліна можа каштаваць жыцця, спусьціў курок.

Кляп!—кашлем дзіцяці ўпаў курок. Асечка.

З другога боку таксама празьвінелі два выстралы.

Зноў спусьціў курок Муха.

Зноў асечка.

Не спадзяючыся больш на свой рэвольвэр, лясны атаман адным скокам кінуўся ў бок, схапіў паручніка і ўскінуў яго, нібы невялічкую торбачку, к сабе на плечы.

Усё гэта ён зрабіў так раптоўна, што калі празьвінеў зноў выстрал, ён ужо далёка адбег ад таго месца, дзе ў засадзе стаялі шпіёны. Але кулі з ухарскім просьвістам усё яшчэ ляцелі каля вушэй уцякаўшых...

Толькі адбегшы, Муха пачаў адчуваць, як у яго каля правага пляча нешта пячэ і як гарачыя й ліпкія кроплі сыякаюць на рукі.

Паручнік ад неспадзяванасьці сядзеў моўчкі на плячо, нічога ня кажучы і, нават, зусім не жадаючы зрабіць хоць крок для свайго вызваленьня. Але калі ў часе бегу вецёр прыдаў яму бадзёрасьці, ён пачаў варушыцца. Хутка зразумеў паручнік, што калі куля будзе накіравана ў Муху, дык яна заб'е яго, бо ён жа ззаду.

І, зусім губляючы ад страху розум, ён закрычаў:

— Ня тшэляць! Я—эстэм паручнік Ластоўскі! Вы бэндзеце адпаведны перад законам.

Але ніхто ніякай увагі не зьвярнуў на яго словы.

Кулі ўсё сьвісьцелі ды сьвісьцелі. І, ня бачачы нікага выхаду, баючыся за сваё жыццё, паручнік узмаліўся:

— Ну, навошта біць сябар сябра... І што я вам дрэннага зрабіў, пане атамане?.. Завошта вы мяне мучаеце... і раптам, зусім нечакана, пан паручнік заплакаў.

— Кінь плакаць, ты-ж—вайсковы! Кінь, кажу, а то па носе дам!—уцяшаў, як мог, Муха.

Але „паручнік“ у вадказ яшчэ больш заплакаў.

— Ну, што мне з табою зрабіць? Забіць, ці што?

— Не чапаць...—як дзіцё, узмаліўся афіцэр.

— Не чапаць, а сам, каб табе папаўся чырвоны, дык і ня думаючы застрэліў-бы...

— Не, пан, не чапаў-бы... І ні...ко...лі больш чапаць ня...бу...ду...—плакаў паручнік.

Нахмурыўся Муха, нібы сэрца сваё ў ціскі ўзяў.

— Эх, ня веру я ніводнаму твайму слову. Пан і мужык—заўсёды ворагі. Але навошта ты, такі нікчэмны, патрэбен чырвоным? Скажучь, што дзяцей прыводжу. Ну, бывай, калі так...—і, кінуўшы афіцэра на зямлю, Муха пашоў. Але, прашоўшы некалькі крокаў, зноў застанавіўся і чагосьці палез у кішэню.

Перапалоханы паручнік, у якога душа зноў увашла ў пяткі, яшчэ галасьней заплакаў і, зусім поўзаючы на каленях, пачаў прасіць:

— Не чапай мяне...

— Ды чаго ты?—крыкнуў Муха...—Ніхто цябе не чапае. На вось табе з тваёй-жа кішэні хустачку, яна мне не патрэбна,—сказаўшы гэта, Муха хуткімі крокамі крануўся ў дарогу.

Паручнік, агледзеўшыся ва ўсе бакі і ўбачыўшы, што навакол Мухі ўжо сапраўды няма, пакрыху пачаў супакойвацца, хустачкай выціраючы сьлёзы. Нарэшце зусім супакоіўся і пачаў падымацца, але заўважыў, што з розных бакоў на яго глядзяць ствалы рэвольвераў.

— Рэнды до гуры, ні з месца!—загадаў голац.

Паручнік спачатку сеў на сваё месца і зноў узяў хустку ў рукі, але, заўважыўшы, што гэта-ж свае родныя жандары, горда закрычаў:

— Я паручнік польскай арміі! Мяне не чапаць! Хутчэй страляйце вунь у той бок, туды толькі што ўцёк Муха. Я ўвесь час трымаў яго за глотку, але-ж аднаму нічога не зрабіць...

Жандары хоць і не паверылі словам абарванца, што ён паручнік польскай арміі, але на ўсякі выпадак, па ўказанаму напрамку адкрылі страшную страляніну.

А Муха гэтым часам здалёку ўжо заўважыў хаткі нейкай вёскі, але сілы пакідаюць яго. Яго вайсковы мундзір быў увесь у крыві. Зноў, бачыць, некалькі шальных куль заселі ў яго грудзі.

Толькі-бы стрымацца, думаў Муха.

Толькі-бы дайсьці да вёскі... Але разам з крывёй выця-калі і сілы з гэтага магутнага чалавека.

Не, не, не данесьці яму ў гэты раз папер, што каля сэрца засачыліся крывёю.

Сілы пакідаюць, апошнія сілы...

А вёска во, во ўжо зусім блізка... Але й на некалькі крокаў не хапіла сіл.

Муха бяз сіл, сьцякаючы крывёю, зваліўся...

У додніку прасыпалася вёска. Прасыпалася палахліва, трывожна ўздрыгваючы сівенькімі валасамі саламяных стрэх.

Вось ужо і коміны—люлькі вялізныя—закурылі ў паветра круцёлкамі дыму. А ясакары са сну ўсё яшчэ церабілі свае зялёныя галовы і з леньню пацягваліся. Толькі вераб'і з надзвычайна паважным відам, нібы камісары ў абдзёртых кожных куртках, пачалі выходзіць на працу. У хатцы, на канцы валасной вёскі, жыла невялікая сям'я паштовага чыноўніка, сям'я з трох чалавек: старога чыноўніка, яго жонкі і дачкі Настулі. Стары чыноўнік, увесь свой век ня згібаўшы карка ад працы, дрэнна разьбіраўся ў тым, што навакол яго дзеецца. Ён бачыў толькі

адно, што „палякі“ нападаюць на „Расію“, і быў дужа рад, што іх пачалі сьціскаць „расійскія войскі“.

Маладая-ж Наста ўжо досыць разьбіралася ў тым, што гэта—барацьба кляс. Яна была дзяўчынай сьвядомай. Усёю душою яна жадала, каб чырвоныя ўзялі верх; апрача таго, Наста была шчыраю беларускай. Наста ня цуралася сваёй мовы і заўсёды гаварыла выключна пабеларуску, што вельмі абражала бацьку, які жадаў, каб яго дачка была „паненкаю“, а яна—на табе, усё роўна як „простая мужычка“.

Гэткія маленькія нязгоды жылі ў сям’і паштовага чыноўніка, гэтымі нязгодамі было запоўнена духоўнае жыцьцё гэтай сямейкі. Але, ня глядзячы на ўсё гэта, сям’я жыла вельмі дружна і спакойна: учора, як сягоньня, сягоньня—як учора.

Вось і цяпер бацька канчаў ужо трэцюю шклянку гарбаты, калі Наста, якая сядзела каля вакна, сказала:

— Тата! Глядзі, вось каля нашага току нехта йдзе.

— Ну дык што! Няхай сабе йдзе. Ці мала цяпер тут ходзіць рознага народу!

— Але гэты неяк дзіўна йдзе. Пройдзе некалькі крокаў, а потым, нібы падаючы, хапаецца за плот... Тата, тата, ён паваліўся!..—ускрыкнула дзяўчынка і, выскачыўшы з хаты, пабегла да таго месца, дзе паваліўся гэты дзіўны падарожнік.

Праз хвілін дваццаць спынілі жандары страляніну. Дый навошта страляць, калі ў руках Муха.

— Што, Муха, далятаўся?—са сьмехам запытаўся адзін з жандараў і пад нос палоннага паднёс нагайку.

— Усып, усып крыху яму, каб пазнанцаў памятаў!—гагала раць жандараў.

— Двадзесьце пеньцы! на месцы!—загадаў на чале атраду камандзір.

І, ня глядзячы на крыкі і пагрозы палоннага, яго разьдзелі і пачалі катаваць.

— Я—паручнік Ластоўскі! Я—паручнік польскай арміі! Вы будзеце адказваць перад законам!—задыхаючыся, крычаў няшчасны палонны.

Голас яго быў такі жаласны, што нават жаўнер, які адлічваў удары, спыніўся.

— Ну, чаго-ж стаў?—запытаўся афіцэр.

— Бі!

— Досыць ён ужо хлусіў нам. Біць—за тое, што адважыўся назвацца паручнікам польскай арміі. А назавецца гэнэралам—яшчэ дваццаць пяць. Ну, пачынай адлічваць зноў дваццаць пяць, бо там, здаецца, зьбіўся.

І зноў засекала нагайка. Кроплі чырвонай крыві істужкамі паляглі па цэле паручніка, але ён ужо маўчаў, ляжачы бяспрытомна. Пад вечар, зьбіты дашчэнт, паручнік ляжаў у шпіталі.

І зноў крычалі вялікімі літарамі польскія газэты:

МУХА ЗЛОЎЛЕНА

Учора, пасья перастрэлкі з жандарамі, схоплен вядомы атаман Муха. У хуткім часе над ім адбудзеца вайскова-палявы суд. Лячэй цяпер уздыхне войска на ўсходніх красах. Мухі ўжо больш няма. Уладай прыняты крокі да зынішчэння яго атрадаў...

А „Муха“—няшчасны паручнік Ластоўкі—ляжаў у шпіталі. Толькі раніцою ён прышоў у сябе. І, як толькі ён адчыніў вочы, яго ўзялі на дапрос.

Дарэмна кляўся на дапросе „Муха“, што ён—ня ён. Яму ня верылі. Але ўсё-ж згадзіліся даць вочную стаўку з яго таварышамі па арміі, якіх ён пералічваў. Таварышы паручніка былі вызваны, і ні адзін з іх ня прызнаў у гэтым затрыманым Муху. Усе яны пазналі свайго быўшага таварыша, паручніка Ластоўскага. Памылка была відавочная.

Паручніка перавялі ў другі шпіталь, а аб гэтай гісторыі было прыказана пад страхам вялікай карнасыці маўчаць. А яшчэ праз дзень паручнік, хоць і ледзьве перасуваўшы ногі, але ўжо быў на волі.

Атрымаўшы патрэбны лік жандараў, ён, яшчэ па гарачых слядах запекшайся крыві, кінуўся шукаць Муху.

Паручнік Ластоўскі моцна, моцна імкнеца адплаціць Муху за ўсе тыя крыўды, якія, дзякуючы яму, ён цяпеў...

Наста, дзяўчынка з прамяністаю павалокаю вачэй, з чорнымі кудзеркамі, з адкрытым тонкім, нібы вытачаным тварам, увесь час сядзела над ложкам, дзе ляжаў хворы, паранены вайсковы. Яе вочы, як падаючыя зоркі, сьцякалі іскрыстымі слязамі, калі яна бачыла мучэньні гэтага бледнага русакудрага юнака. У сэрцы Насты, нібы ў рабінавай ночы, неяк неспадзявана нават для яе, пачалі папыхіваць зарніцы каханья да гэтага маладога параненага.

Шалёнае сэрца дзяўчыны нібы ня бачыць яго, яго вопратак, вопратак вайсковага, вопратак польскага афіцэра, вопратак ворага рабочых і сялян.

Сьціснула зубы дзяўчына. Патускнелі вочы. Не, не, яе вочы нічога ня скажуць іх ворагу.

А ў сэрцы сапраўды мора, бурлівае мора. Запела дзікую, хвалёвую песьню сэрца дзяўчыны, запела, як ні разу, як ніколі...

А вораг, малады ды статны, ляжыць, зачыніўшы вочы. А боль, мусіць, вялікі, ой, вялікі. Сэрца дзяўчыны гэта ведае.

У гэты час стары чыноўнік зусім зьбіўся з панталыку. Што рабіць? Параненага, чужь жывога, бяз сіл, ён бязумоўна павінен быў прытуліць. Ну, а далей? Што цяпер з ім рабіць? Чакаць, пакуль прыздзе ў сябе? А можа яму стане горш. Што тады? Будзе тады адпаведным за сьмерць польскага афіцэра. І, нарэшце, рашыў: пайсьці ў гміну і давесьці аб гэтым польскай уладзе. Ён афіцэр—няхай яны яго й лечаць.

Чыноўнік пашоў у гміну.

Прашло з поўгадзіны. У хаце—Наста ды хворы вайсковы, бо маці пашла ў поле.

А хворы ляжыць, нават галавой не кране. Толькі калі-ні-калі задрыжаць у яго скроні, нібы жадае ён іх адчыніць, ды ніяк ня здужае. А калі і прыадчыніць іх крыху, дык здаецца яму нешта гэткае дзіўнае: замест палёў—глядзяць вочы, вочы расістыя, а замест пылу, які яго душыў,—ложак, чысты, белы ложак.

Не, гэта, мусіць, здаецца так. Вось-бы добра быдо-б вады папіць, але хто дасыць? І вусны хворага ціха, ціха, як вецер у паперах, зашапацелі—„піць“. І дзіва-вочы глянулі на яго, потым вышэй падняліся, і нейкія рукі далі піць. Выпіў ваду. Добра, прыемна стала, і зноў зачыняюцца вочы. Эх, каб адчыніць іх, бо можа гэта ім—хворым, гарачым—толькі здалося ўсё, але адчыніць няма сіл...

Па вёсках і мястэчках імчаў карацельны атрад, пад кіраўніцтвам паручніка Ластоўскага, упаўнаважнага дэфэнзывай IV-ай баявой акругі.

Гора таму селяніну беларускай вёскі, які пападаўся на шляху гэтаму атраду. Жаўнеры, жартуючы, на хаду, у той час, калі ён зьнімаў ім шапку, секлі яго непакрытую галаву нагайкай. Гэта былі толькі панскія жарты.

— Так, так. О то-ж добра!—рагатала арда.

— Усе яны—Мухі, пся крэў,—шыпеў Ластоўскі.

Імчаўся атрад. Толькі пыл курэў дый, разам з пляўкамі сялянскай крыві, ляцелі праклёны.

Дзікая татарская арда няслася, заносячы па-над сівымі вёскамі бізун. Ня дарам-жа вясковыя хаткі, як жабракі, шэрыя, палатанья, лахматыя, яшчэ ніжэй нахілілі свае саламяныя галовы. Са сьвістам і песьняй занасіў карацельны атрад пятлю па-над худымі вёскамі, у якіх раскідаючыся броўны, як косыці тырчаць.

Ластоўскі прыпамінаў шляхі, якімі вёў яго Муха.

Так.. так.. тут недалёка павінны быць яго сляды. А вось зараз яны ўедуць у мястэчка, тое самае, якое Муха збоку абышоў. О, Ластоўскі знойдзе Муху. З гэткім атрадам няма чаго паловацца. Трэба ў мястэчку будзе толькі спыніцца ды добра абмацаць суседнія вёскі. Муха далёка-ж ня мог адгэтуль адыйсьці. Сам-жа Ластоўскі бачыў яго раны. О, Муха будзе злоўлены.

Вось ужо і паказаліся першыя хаткі мястэчка. Спалоханыя жыхары пахаваліся. А ніводнага чалавека навокал. Толькі адзін чалавек паказаўся здалёку. Дый што гэта ён адважыўся і махаць капялюшом?

— Прыцягнуць яго сюды!—загадаў Ластоўскі.

Два жаўнеры аддзяліліся ад атраду, і праз некалькі хвілін, падштурхваючы нагамі, прывялі да паручніка чалавека. Адзеты ён быў у пацёртую паштовую тужурку, у сінія выліняўшыя суконныя штаны і старую шапку з какардай.

— Шапку скінь!—загадаў афіцэр.

Чыноўнік увесь згорбіўся, увашоў у сябе, але шапкі ня зьняў.

— Пся крэў!—закрычаў афіцэр.—Бунтаваць! Бальшавік!— і з гэтымі словамі засьвісьцела нагайка, і чырвоны, заліўшыся крывёю рубец лёг на твар чыноўніка.

— Які я бальшавік,—са стогнам адказаў стары.—Ішоў я сюды сказаць, што каля нашай вёскі падабраў параненага польскага афіцэра. А жыву я ў вёсцы Вясёлка,—і стары пальцам паказаў па таму напрамку, дзе яго вёска.

— Што? Калі? Кажы прэндзэй!

— Ды было гэта ўчора!

Ластоўскі ніколі нават і не спадзяваўся, што яму гэтак пашанцуе. Думаў—шукаць прыдзецца, усё ператрэсьці, а вось—на табе, усё адразу гатова.

— Вазьмеце старца на фурманку з кулямётам ды назірайце за ім, і да мястэчка!

Уехалі ў мястэчка.

На ганак адзін з хат выскачыў жыдоўскі хлапчук; заўважыўшы войска, ён хацеў кінуцца назад, але было ўжо позна. Адзін з жаўнераў спыніў яго і запытаўся:

— Дзе тут гміна? Ну, кажы-ж хутчэй, шчанё!

Напалоханы хлапчук, у якога з пераляку закамнеў у глотцы язык, маўчаў.

— Эх, ты, жыдзюга!—крыкнуў жаўнер і, не зьлязаючы з каня, ткнуў сваім ботам хлапчука ў твар. Хлапчук завярцеўся і ўпаў. Жаўнеры са сьмехам паехалі далей.

У мястэчку па загаду Ластоўскага наладзілі прывал Распалажыліся па кватэрах.—„Потшэбуе масла і яек“. Але дазоры ўсё-ж паставілі...—Няпэўны час, можа хто й напасьці на атрад. Атрады Мухі заўсёды гэта могуць зрабіць.

Падгуляўшыя жаўнеры ўзяліся за жыхароў, а галоўнае—за дзяўчат.

Крыкі, стогны, сьмех і сьвіст дымам плылі па-над мястэчкам.

Тут-жа ў пастарунку паны афіцэры, на чале з Ластоўскім, дапрашвалі старога чыноўніка.

— Ну, так, так... я не памыліўся! Усе адзнакі на далоні, гэта бязумоўна ён. Траціць часу нельга. Трэба пачынаць.

І, зьвярнуўшыся да сваіх, Ластоўскі дадаў:

— Адвядзеце яго ў другі пакой, няхай крыху пачакае.

Чыноўніка ўзялі пад рукі, адвялі ў другі пакой і паса-
дзілі на лаўку.

Афіцэарства радзілася. Як зрабіць, каб напэўна схапіць Муху. З аднаго боку, трэба быць дужа асыярожнымі, бо з Мухай-жа дрэнныя жарты, а падругому, нагул, ці праўда ўсё тое, што гаварыў чыноўнік. Хоць Ластоўскі й верыў, што гэта праўда, але-ж ня ўсе з ім згаджаліся.

— А можа гэта агент Мухі,—яшчэ з самага пачатку пасаджэння сказаў адзін з афіцэраў, і гэтыя словы чорнай хмарай павісьлі ва ўсіх у думках.

Але Ластоўскі нарэшце знашоў выйсьце:

— Старога катаваць, пакуль ня скажа ўсё. З глоткі яго вырваць праўду, а ўночы акружыць вёску і злавіць альбо Муху, альбо разьлічыцца з сялянамі. Усе яны дапамагаюць Муху... Цяпер-жа можна й павесяліцца, а ночку—за справу...

— Дзяўчат і віна на стол!—загадаў Ластоўскі.

Кіпцюры вечару абдымалі зямлю. Ноч надыходзіла.

Ноч надыходзіла. Ужо на комінку Наста зацяпліла корч, які забрызгаў прамяністымі сокамі сьвету. А на вуліцы, па сялянскіх задворках, няпудёвым жабраком пасьвістываў вецер. Дзе-ні-дзе, з-пад хмар, зажмурыўшы бровы, паглядвалі зоркі. Прытуліўшыся хаткі невялічкай вёскі, здаецца, ад холаду яшчэ болей прытуляліся адна к аднэй. Толькі вокны-вочы хат, гэтак падобраму, цяпер, як і заўсёды, лучынілі...

Сумежна з хатай Насты была хата дзёда Пахома Адойчыка, самага беднага ў вёсцы селяніна. Праўду кажучы, Пахом Адойчык ня быў ужо дужа старым па гадох, але-ж 58 год гэткай цяжкасьці ляглі на яго плечы, што ён ужо выглядаў зусім старым, старым настолькі, што яго ўсе ўжо звалі дзядком.

У Пахома Адойчыка зямлі сваёй ня было. Невялічкі кавалак, які ён арандаваў, ледзьве, ледзьве даваў яму магчымасьць перабівацца з квасу на хлеб. Пахом Адойчык быў мужых працавіты. Працаваў ён, як вол, працаваў да ўпаду, але-ж за ўсё сваё жыцьцё так і ня здолеў купіць кароўкі. Аб здабыцьці яе ён думаў усё сваё жыцьцё.

Былі калісьці ў Пахома дзеці. Чацьверта было, ды не патрапіў Пахом іх выгадаваць. Нездаволеныя хлебам ды квасам, сінія, пахілыя дзеці, як тыя кветкі на сухой глебе, згінулі. З гора тады запіў Пахом, запіў працяжна. П'яны ён біў жонку й крычаў, каб яна зноў радзіла яму сына. І вось раз зімою прышоў Пахом п'яны ночку да хаты. Нізавошта, а так проста сп'яна хватануў Пахом жонку паленам. Жонка жалобна завывала і пабегла з хаты. Моўчкі, бяз крыку, у хляве, без пары яна й радзіла Васіля. Ледзьве жывая прыпаўзла жонка Пахома да хаты і ў прыгоршні пасінеўшымі рукамі, каля змучанага, хворага сэрца, прыцягнула дзіцянё.

На другі дзень зразумеў Пахом, што ён зрабіў. Падышоў ён да ложка жонкі і ласкава, як мог, дакрануўся да яе галавы. Хацеў пагладзіць, ды так нічога ня вышла.

На Васілі бацька згуртаваў усё сваё каханьне—і ён выжыў. Дзеля яго бацька кінуў піць і працаваў, працаваў, не разгібаючы сьпіны. І не дарэмна, бо здольным хлапцом урадзіўся Васіль. Здольны да кнігі, працавіты ў гаспадарцы. Не дарма-ж вясковая моладзь дужа любіла Васіля. Нават старыя й тыя ня лічылі яго за блазлоту, а, наадварот, паважалі, як пісьменнага, працавітага й разумнага хлапчука. Як падрос Васіль, зьявіўся ў яго брат Сьцёпка. Дружыў Васіль больш за ўсіх з Янкай Пятруковым і сваім малым братам Сьцёпкай. Янка Пятрукоў, сусед Васіля, быў усё роўна, як ужо сапраўдны, дарослы мужык, ня глядзячы на тое, што яму было ня болей 16 год. Маладыя хлопцы, аднагодкі Васіля й Янкі, толькі дзівіліся таму, як старыя сяляне радзяцца з імі. Няма чаго й казаць, што матка свайго Янку-кармільца шанавала і кахала ня меней, як і старога, ледзьве перасоўваўшага ногі, сябра сям'і—28-гадовага каня Сіўку.

Брат Васіля, 10-гадовы Сьцёпка, быў хлапец—зук. Думкі заўсёды іскрамі мігацелі ў яго кучаравай галоўцы, і ён ніколі ня мог стрымацца, каб да слова ня выказаць свае думкі. Праўда, за гэта яму часта й пападала, але Сьцёпка ня журыўся.

Вось і ў гэты вечар Сьцёпка разам з старымі сялянамі. Ня глядзячы на тое, што пагода сёньня дрэнная, сяляне ўсё-ж сабраліся на прызьбе, каб пагутарыць, бо справы ёсьць важныя. Пачынаецца адыход палякаў. Трэба, значыцца, дагаварыцца, каб захаваць жывёлу, каб ня ўгналі яе паны з сабою.

Нарэшце дагаварыліся раніцою пагнаць жывёлу ў лагчыну за Крывым Рогам, што каля балот і лясоў пана Патоцкага. Потым гутарка зашла аб тым, аб чым усе думалі—аб Муху.

— Кажуць, што ў яго ёсьць шмат бальшавікоў, кажуць, што ён сам бальшавік,—гаварыў быўшы салдат Мацей.

— Мы таксама бальшавікі, і мы ў яго будзем,—крыкнуў Сьцёпка.

— Ты яшчэ не дарос да бальшавікоў, табе спачатку трэба добра соску ў зубах патрымаць,—вучыў Мацей.

Крыўдна стала Сьцёпку; тут дзяўчаты і ўсе, а Мацей гэткае кажа. Крыўдна, аж сьлёзы выцеклі з вачэй, і Сьцёпка сказаў:

— Ну, хаця-ж мы і не бальшавікі, дык затое максамольцы.. Вось калі ня верыце, запытайцеся ў Базыля альбо ў Янкі,—гарачыўся Сьцёпка. І толькі, заўважыўшы погляд Васіля, Сьцёпка спыніўся.

А як толькі пачалася гутарка аб Муху, старыя сяляне уважна слухалі. Ужо калі зусім сьцімнела, па чарзе пачалі разыходзіцца сяляне. На прызьбе засталася толькі моладзь.

— Хлопцы, сюды!—загадаў Васіль.

І як толькі моладзь сабралася ў круг каля яго, ён шэптам запытаўся:

— Усе тут?

— Усе!—адказаў за грамаду Сьцёпка.

— Ну, дык вось што, хлопцы, зараз-жа трэба паведаміць атрад Мухі, што ў нашай вёсцы, у хаце загадчыка паштовага аддзяленьня, ляжыць нейкі паранены польскі афіцэр. Як-бы там ні было, а трэба як хутчэй паведаміць аб гэтым атрад. Можа ў яго ёсьць якія паперы, можа й сам будзе патрэбен. Хто, хлопцы, гэта выканае?

— Усе, усе згодны! усе пойдзем!—загудзелі хлопцы.

— Ну, добра, дык вось што... Ідзеце ўдвох, Янка і Сьцёпка. Ён хоць малы, але ўжо ня раз быў у Мухі. А вы, хлопцы, па хатах, каб ня было ніякай падазронасьці!..

Хутка на прызьбе нікога не засталоса. Эмоўклі хаткі, прытуліліся, пачалі драмаць.

Ноч. Сьпіць вёска. Ня чуе, што вакол яе ланцугом сьціскаецца польскі карацельны атрад.

А ў цёмнай ночы ледзьве, ледзьве відаць цені кавалерыйскага налёту... Каля самых азяродаў атрад, па загаду Ластоўскага, спыніўся.

Чалавек 18 узброеных, з Ластоўскім наперадзе, паехалі ў вёску, а застаўшыся падазронна сьвярлілі вачыма цямнеючыя хаткі вёскі.

Ззаду Ластоўскага ехаў вярхом на кані, трымаючыся дзьвюма рукамі за сядло, стары паштовы чыноўнік, а побач яго ехала двое жаўнераў. І толькі ззаду гэтых трох фігур— апошнія кавалерыстыя.

— Дзе твая хата?—запытаўся Ластоўскі ў чыноўніка.

— Ды вось—першая з самага пачатку вёскі.

— Глядзі, пся краў, калі толькі ты рыхтуеш здраду— згінеш, як подлая погань.

Чыноўнік маўчаў.

Пад'ехалі да хаты. Сталі. Жаўнеры зьлезьлі з коняў і, акружыўшы хату, пачалі з апаскаю падыходзіць.

— Старык, наперад!—загадалі жаўнеры і з рэвольвэрамі ў руках, хаваючыся за яго плечы, пачалі падыходзіць да дзьвярэй хаткі.

Стары пастучаўся ў дзьверы. Адказу ніякага. Усе яшчэ больш настаражыліся. Мацней пастучаўся стары. Зноў ціха.

Тады, па загаду Ластоўскага, з чатырох бакоў разам выбілі вокны ў хатцы чыноўніка і, наставіўшы дулы рэвольвэраў, чакалі.

Ластоўскі пісклівым голасам загадаў:

— Вылазь, ня то стшэляць бэндзем!

Адказу зноў няма.

— Вылазь, ня то запалім хату!—не супакойваўся Ластоўскі.

Хатка зноў маўчыць.

— Агледзець хатку!—закрычаў Ластоўскі.

Чацьвера жаўнераў кінуліся выконваць загад афіцэра.

Улезшы ў хату, у пакоі на ложку яны ўбачылі сьпячучо фігуру.

— Ён тут!—клікнулі жаўнеры і крыху пасунуліся назад.

— Узяць яго жывым ці мёртвым!—загадаў паручнік.

— Здавайся!...—нібы хто іх рэзаў, крыкнулі жаўнеры.

Надышла жудасная цішыня. Адказу й цяпер ня было. Нарэшце адзін жаўнер рашыўся. Падбегшы к ложку, ён адкінуў коўдру. Крык вырваўся з яго грудзей, такі крык, што стаяўшыя навакол яго пачалі ўдзякаць. А жаўнер закрычаў таму, што, замест чалавека, на ложку пад коўдрай ляжаў куль саломы. А калі добра разгледзелі куль саломы, дык заўважылі запіску.

— *Адзітуль—выбраўся. Прашу прабачэньня, што не дачакаўся вашага прыбыцьця, але можа яшчэ набачымся. Перадайце маю падзяку начальніку IV баявога участка за вярнуць! Муха.*

На некалькі хвілін зрабілася ціха. Усё змоўкла. Стары чыноўнік дрыжаў.

Вядзеце яго за мною!—наспіўшыся сказаў Ластоўскі, ткнуўшы пальцам у бок чыноўніка.

Чыноўніка схопілі за каўнер і пацягнулі ў пакоі за паручнікам.

— Ну-у?...—замычаў Ластоўскі.

Зусім зьбіты з панталыку, бацька Насты ня ведае, што тут здарылася і дзе яго дачка й жонка.

— Ну-у?...—яшчэ раз запытаўся Ластоўскі. Дык ты вось як, старая карга, — і з усяго размаху Ластоўскі ўдарыў старога рукаяткаю рэвольвэра ў галаву.

Абліўшыся крывёю, стары зваліўся на падлогу.

— Стаць!—загадаў паручнік.—Стаць, хамская скура, здраднік, ня то—пшэстшэлю, як сабаку!

Стары аднэю рукою трымаў разьбітую галаву, а другою спрабаваў падняцца, але сілы не дазволілі гэтага зрабіць, і ён са стогнам ізноў упаў на падлогу.

— Стаць!—яшчэ з большай злосьцю закрычаў паручнік.

Сабраўшы апошнія сілы, стары крыху прыпадняўся, але ў гэты час добра накіраваны бот Ластоўскага разьбіў яму твар.

— Стаць!—ізноў крычаў Ластоўскі, але стары ўжо ня меў сілы кравуцца, б'ючыся аб падлогу падстрэленай птушкай.

— Ад хаты да хаты вобыск!—загадаў Ластоўскі,—і не сароміцца з гэтым быдам.

Праз некалькі хвілін ужо крыкі й страляніна мітульгою павісьлі над вёскаю...

Стары Пахом, пачуўшы гвалт, што стаяў над вёскаю, выбег у сени, потым, як ашалелы, зноў вярнуўся ў пакой, по-

тым зноў у сені, потым закруціўся, як верацяно, на адным месцы. Толькі Васіль ды Сьцёпка былі спакойны. Сьцёпка схапіў з-за лаўкі сякеру й чакаў. Заўважыўшы ў руках малога сына сякеру, Пахом яшчэ больш напалохаўся і пачаў крычаць на Сьцёпку кінуць на месца сякеру.

— Не зьвяры-ж яны,—казаў ён,—завошта-ж душу губіць яны будуць? Не душагубы-ж яны, не крывапіўцы,—і старык сваімі, ужо аслабеўшымі рукамі выхваціў з рук сына сякеру і кінуў яе зноў пад лаўку.

У гэты-ж час у сенцы нехта пастукаў. Пахом прытуліўся к кутку і стаяў.

— Адчыняй,—даляцелі з вуліцы крыкі й адначасова нехта так загрузацеў прыкладамі па дзвярох, што яны, як жывыя, са стогнам разляцеліся. Заўважыўшы ў вугле старога Пахома, жаўнеры закрывалі:

— Ах ты, пся-маць, дык ты яшчэ надумаў супроць нас выхадзіць!

— Паночкі, я...я...—барматаў стары. Ды далей нічога ня выходзіла ў Пахома. Словы косьцю застывалі ў глотцы. У сенцы ўвашоў Ластоўскі.

— Чаго глядзіць?—крыкнуў ён.

Жаўнеры засароміліся, і адзін з іх у сваё апраўданьне сказаў:

— Дык вось гэты...не жадаў хаты адчыняць нам.

— А, вось як!—крыкнуў Ластоўскі і адначасова рукаятка яго рэвольвэра апусьцілася ў голаву старога.

— Пан...—крыкнуў Пахом, ды не пасьпеў. Ён змоўк...

Іскры паплылі ў вачох Васіля, усё памуцілася. Агледзеўшыся ўва ўсе бакі, ён шалёным ваўчанём кінуўся на забіўшага бацьку афіцэра.

Запрымеціўшы нейкага, напалову шалёнага хлапца, кінуўшагася ў яго бок, паручнік, ня даўшы сабе адчоту ў тым, што ён робіць, кінуўся ўцякаць; толькі на дварэ жаўнеры выхапілі з рук маладога хлапчука свайго камандзіра.

Камандзір увесь дрыжаў і з пачатку нічога ня мог сказаць. Але праз некалькі хвілін камандзір загадаў:

— Растшэляць, вёску запаліць...

Ужо пачынала ўставаць рань, калі Васіля жаўнеры пацягнулі да бравёнчатай сьцяны—расстрэльваць.

Тра-ра-рах!—рэхам пакацілася водгулье...

„Ва імя ойца й сына!“ захрысьцілася старая вёска. А малады Сьцёпка, брат Васіля, на якога нават і увагі не зьвярнулі, упаў на зямлю й сударажна пачаў паўзьці да лесу.

Умірала падстрэленай і запаленай птушкай вёска. Нібы сваімі крыльямі трапятала на вогнішчы. Нібы з глоткі яе нясьліся крыкі й выцьцё сялян, не жадаўшых пакідаць свой

падпалены скарб, нібы збітымі з птушкі пер'ямі падалі забітыя сяляне. Умірала вёска...

Адпоўшы вярсты тры, Сьцёпка падняўся і глядзеў на сьмерць сваёй вёскі. У вачох Сьцёпкі былі сьлёзы. Пасур'ёзнае за гэту ноч Сьцёпка.

Сьцёпка хутка ўзяў сябе ў рукі. Распускаць сябе ня было часу. Трэба было як хутчэй папярэдзіць атрад Мухі аб тым, што панскі атрад зрабіў з яго вёскай. Сьцёпка ўжо ведаў шлях да атраду—Васіль, як быў жывы, ня раз пасылаў яго туды з даручэньнямі. Ды вось у апошні раз хоць і ненарокам, а Сьцёпка зрабіўся гэроем. Сьцёпка ніколі не забудзе гэтых хвілін.

Па загаду свайго брата Базыля, арганізатара комсамольскага раёну ў падпольлі, ён пашоў тады ў гэты апошні раз паведаміць атрад Мухі аб польскім афіцэры. А назад Сьцёпка ўжо з 5 паўстанцамі ішоў схапіць ворага паўстанцаў.

А „вораг“ быў правадыром паўстаньня—іх камандзірам і братам. У параненым, якога хацелі схапіць, паўстанцы адразу пазналі Муху. Ці-ж ім яго не пазнаць?

Як пабачыў Сьцёпка ўсё, што потым было, дык аж мурашкі пабеглі па целе. Ну, вось Сьцёпка й стаў гэроем.

Ноччу вывезьлі паўстанцы Муху, а каня даў і запрог Янка. Гэтакая пашана яму выпала. І Насту Муха павёз і маці яе. Гэтак трэба было зрабіць, бо іначай паны забілі-б іх.

„Хто яе ведае, чаго так радавалася Наста... ну, баба. Потым ноч, пажарышча і Базыля ўжо няма... Зноў смуткам занялі думы.. Не звярнуў увагі Сьцёпка на сонца, што гэтак цёпла ліло свае срабрыстыя, як бубёнцы, праменьні. Хутка ішоў па купінах Сьцёпка. Толькі сосны, як зялёныя лямпадкі, заставаліся ззаду. Зноў думкі Сьцёпкі перабеглі да атраду... а ў атрадзе Наста. Ай маладзец, дзяўчына! Ужо ў партызанах. Сапраўды трэба ёй падарунак за гэта, але які? Вось каб сіняга неба кавалак ды Насыце на хустку.

Вось ужо й гушча лесу. Ой, які сёньня добры лес! Так і суне свае рукі-хвоі да Сьцёпкі прывітацца. Бачыш, чаго захачеў лахматы—і Сьцёпка свіснуў. Пакаціўся сьвіст па лесе і здалёку прынёс Сьцёпцы адказ. Тады толькі агледзеўся Сьцёпка і заўважыў, што ён ужо недалёка ад атраду Мухі. Зноў свіснуў Сьцёпка. Два разы каротка, адзін доўга—і пачаў перасьвіствацца, сыгналізаваць лес. Раптам ззаду сябе Сьцёпка пачуў голасны крык:

„Стоя!“

Напалохаўся ад неспадзяванасьці Сьцёпка. Аглянуўся. Бачыць—дзьве вінтоўкі нацэлены на яго. Толькі раптам голас трымаўшага вінтоўку стаў нежны і просты.

— А, гэта ты, Сьцёпка, што з даручэньнямі ад Базыля ці што?

Дробненькія маршчынкi ляглі на твар Сьцёпкі. Ён увесь жэўся ад болю і, маргаючы вачыма, каб стрымаць сьлёзы, сказаў:

— Няма ўжо больш Базыля.

Сьпяшаючы й блукаючыся, Сьцёпка апавядаў паўстанцам аб тым, што чынілася ў яго вёсцы. Абветраныя, загарэлыя хлопцы слухалі, слухалі, і ў іх пад вопраткамі пачыналі моцна біцца сэрцы.

...Запалілі адразу з 4-х бакоў. Білі большасцю прыкладамі ды рукаяткамі ад рэвольвэраў. Майго тату рукаяткай; Мацьвея, які выбег з сваёй хаты і ўва весь голас закрычаў: „У дэп...забойства“, нейкі штыком парнуў...

Нахіліўся лес, слухаў гэта апавяданьне і толькі калі-ні-калі круціў сваёю галавою, нібы ня мог зразумець гэтай дзікасьці людзкой.

Паранены атаман таксама слухаў словы Сьцёпкі. І толькі калі Сьцёпка сваім звонкім голасам сказаў аб маці Янкі, што кінулася ў вогнішча сваёй хаты, лясны атаман застагнаў.

Нешта жудаснае было ў стогне чалавека, які наагул стагнаць ня ўмеў.

Сьцёпка сваім апавяданьнем дакрануўся да самага сэрца Мухі.

Сьцёпка не хацеў гэтага. Ён-жа ўвесь час стрымваўся, каб не заплакаць. Ён ведаў, што калі хто-небудзь плакаў, дык і яму хацелася плакаць. Па сабе Сьцёпка думаў і аб гэтых людзях. Яму здавалася, калі ён заплача, дык і яны таксама ня стрымаюцца. Сьцёпка крапіўся. А да гэтага яшчэ гэты Мацьвей, які казаў, што Сьцёпка павінен яшчэ соску трымаць у зубох. Не, не: Сьцёпка ні за што не заплача...

Сударгі маланкай прабягалі па твары Сьцёпкі, але ён маўчаў. „Няхай усе ведаюць“, думаў ён. Сьцёпка-ж заплакаў...

— Па якім шляху ішоў гэты атрад?—запытаўся Муха ў Сьцёпкі.

— Ня ведаю,—сказаў Сьцёпка, і пачуў, як ён пачырванеў. Сам атаман зьвярнуўся да яго, а ён ня ведаў.

— Атрад разьбіць папалам. На чале аднэй часткі паедзе Падлесны, з другою—я сам. Шлях трымаць праз балоты нацянькі. Зрабіць заставу.

Ніхто не спрачаўся з Мухай, бо ведалі, што яго словы—жалеза. Рашыў—зробіць! Толькі як-жа ўсё-ж яму, такому хвораму, ехаць,—радзіліся паўстанцы.

А Сьцёпка падумаў і сказаў:

— І я з табою паеду. Удвох—не адзін. Разумееш?

— А на каго-ж мы тут пакінем Насту і яе маці? Не, браце, ты ўжо, будзь ласкаў, вазьмі іх пад сваю апеку,—усьміхнуўшыся, сказаў Муха.

— Ну, добра,—згадзіўся Сьдэпка,—ты сьмела можаш іх пры мне пакінуць. Ты-ж бачыш, які я... Я не заплакаў,—раптам выпаліў Сьдэпка і зноў пачырванеў. Яму стала сорамна за тое, што ён хваліцца.

— Добра,—сказаў Муха,—толькі я ў дапамогу табе яшчэ двух хлопцаў пакіну. Можна?

Бачачы, што Сьдэпка пакрыўдзіўся, Муха, засьмяяўшыся, дадаў:

— Яны-ж таксама не заплакалі...

На гэта Сьдэпка не адказаў і маўчаў.

Каля Ластоўскага згуртаваліся афіцэры і ўпаўнаважаныя дэфэнзывы.

— Панове афіцэры,—пачаў Ластоўскі,—трэба зьмяніць тактыку барацьбы з Мухай. З атрадам нічога ня зробіш. Гэтак і небясьпечна і карысьці ніякай, як бачыце, няма... Тут трэба прыдумаць нешта іншае... І вось, каб прыдумаць гэта „іншае“, я і заклікаў вас сюды.

— Мне здаецца, трэба было-б нам сьпешыцца, рассыпацца цэпю й прайсьці па сумежных лясах. Далёка-ж Муха ня можа адгэтуль пайсьці,—парадзіў намесьнік Ластоўскага па атраду—Пшэцкі.

Ластоўскі ў адказ толькі паморшчыўся. Гэта яму не спадалася.

— А я прапанаваў-бы,—сказаў Сарачынскі, агент дэфэнзывы,—запатрабаваць сюды больш працаўнікоў дэфэнзывы і зрабіць з іх „партызан“. Разумеете? Яны павінны будуць увайсьці ў атрады Мухі, як партызаны, а потым і... Муха будзе ў нашых руках.

— Так, так, тысячу раз так! Пан Сарачынскі кажа справу. Гэта і будзе самы правіловы шлях да Мухі.

Пан Сарачынскі, падбадзёрыўшыся, дадаў:

— Болей скажу, панове, часу траціць нельга. Трэба ісьці па гарачых сьлядох. Прапаную яшчэ зараз-жа тром альбо чатыром з нас пераадзецца ў сялянскія вопраткі і пайсьці ў глыб лесу, каго-небудзь ды спаткаем з людзей Мухі. Скажам, што мы—сяяне, словам, прыдумаем ужо, што сказаць, пацярпелі ад паноў і г. д. Папросім дапамогі і абароны... А там будзем бачыць.

Ластоўскі гэтым плянам быў зусім здаволены.

— Згодзен!—сказаў ён.—Толькі хто, панове, пойдзе на гэту справу? Справа, вядома, небясьпечная, але памятайце—„Жэч Паспаліта!“

— Я іду!—горда сказаў Сарачынскі.

— І я, і я, і я,—неохвотна падтрымлівалі другія.

Хутка былі пасланы два жаўнеры ў бліжэйшую вёску за сялянскімі вопраткамі, а яшчэ праз некалькі хвілін тры фігуры аддзяліліся ад атраду і пашлі ў глыб лесу.

Сьцёпка трымаўся вельмі паважна. Ён надзвычайна глыбока адчуваў, што ён адпаведны перад самім атаманам за цэльнасць яго лягеру. Расхаджваючы каля лягеру, ён праз кожныя тры хвіліны заходзіў у зямлянку да Насты і супакойваючым голасам казаў:

— Ты можаш адпачыць. Я-ж на варце, усё будзе добра..

Наста сьмяялася. Сьмяяліся і вартаўнікі, якіх пакінуў сачыць за лягерам Муха. Нарэшце адзін з вартаўнікоў, сьмяючыся, сказаў:

— Ты-б, Сьцёпка, схадзіў у разведку, а то, ведаеш, браце, могуць на нас напацьці..

Сьцёпка падумаў і запытаўся:

— А атаман пасылаў хлопцаў у разведку ці не?

Сьцёпка наўмысьне рабіў націск на слова „атаман“, каб давесці аб тым, што ён добра ведае лясны этыкет.

— А як-жа, бязумоўна пасылаў... заўсёды, браце, хадзілі ў разведку.

— І гэта справа!—адказаў Сьцёпка і сплюнуў. Гэта ён таксама зрабіў таму, што так рабілі дарослыя партызаны, калі яны курылі. Сьцёпка ня курыў, але сплюнуць яму трэба было дзеля саліднасці. Прыняўшы клапатлівы від, Сьцёпка сказаў:

— Ну, дык я пайду. Вы ўжо тут у гэты час, калі ласка, даглядайце, як сьлед, за Настай.

Сьцёпка зрабіў некалькі крокаў наперад.

— Эй, Сьцёпка!—крыкнуў паўстанец,—я-ж пажартаваў. Кінь, ня трэба хадзіць у разведку.

Сьцёпка спыніўся, паморшчыўся крыху, сплюнуў і пашоў далей.

Радасна было Сьцёпцы.. У яго на душы жаваранкі сьлявалі, калі лесам ён ішоў у разведку.

І не заўважыў Сьцёпка, што прашоў ужо далей, як трэба, і не заўважыў, што крокі яго былі накіраваны па шляху да роднай спаленай вёскі.

Ужо падышоў Сьцёпка да шляху, як запрывеціў, што ў глыб лесу ідуць нейкія тры фігуры.

Сьцёпка хацеў схавацца, але сорамна яму стала. Як гэта так: партызану ды хавацца і ад каго—ад сялян?.. Рашучымі крокамі Сьцёпка накіраваўся да трох сялян, якія, заўважыўшы Сьцёпку, таксама пашлі яму насустрэчу.

Падыходзячы да іх, Сьцёпка насунуў шапку ніжэй на вочы. Ён рашыў, што гэтак у яго будзе больш таемны выгляд.

— Што, адкуль і куды?—пачаў чыніць дапрос Сьцёпка.

— Ды мы, хлопчык, вясковыя... Аграбілі нас палякі, спалілі вёску, вось і ўцякаем, куды вочы глядзяць...

— Так... так. А бацьку ў цябе забілі?..—запытаўся ў гаварыўшага Сьцёпка.

— Адкуль, хлапчук, бацьку? Бацька раней памёр. Мне-ж самому бадай ужо пад сорок будзе.

— Ці-ж ня ведаеш колькі?—запытаўся хлапчук.

— Ды дзе там...

— А мне дзесяць!—горда сказаў Сьцёпка.

— Дзесяці гадоў!—нібы здзівіўся селянін,—а ўжо гэтакі адважны. Адзін па лесе ходзіць.

Для большай сур'ёзнасьці Сьцёпка дадаў:

— І да дзяўчат адзін хаджу.

— Во малайчына,—аж вохнуў ад радасьці селянін.

— Але-ж куды нам ісьці цяпер і што рабіць?—прытварыўшыся, што ўздыхае, запытаўся адзін з сялян.

— Куды, вядома куды—да Мухі. Ён прытуліць. Ён, браце, ого-го-го за сялян!—сказаў Сьцёпка.

Сяляне пераглянуліся, і адзін з іх хутка дадаў:

— Ды і мы чулі, што Муха заўсёды дапамагае сялянам...

— Заўсёды!—дадаў Сьцёпка.

— Так, так. Толькі ня ведаеш ты, хлопчык, як да яго прайсьці?

— Яго хаця-ж цяпер няма, але...—разважаў Сьцёпка.

— А дзе-ж ён...—разам запыталі сяляне.

— Гэтага так я вам і сказаў. Дудкі! Ваенны сакрэт. Разумеце? А калі хочаце ў паўстанцы ісьці, дык адвяду.

— Хочам,—сказаў адзін з сялян,—толькі адкуль-жа ты ведаеш, як прайсьці да яго?

— Я сам партызан. Майго бацьку і Базыля палякі забілі. А я ў партызаны...

— Пойдзем-жа...

Ня ведаў Сьцёпка, якіх лютых ворагаў ён веў у лягер да Мухі.

А. Александровіч.

Паўстанцы

ПОЭМА-ІНСЦЭНІРОўКА

(Настроі сялян Заходняй Беларусі)

I-ы малюнак

Надымаецца заслона. Цёмна. Толькі чуцен голас-кліч.

Б'юць званы новых дзён,
гэй, бедната, слухай!

Надыходзе час помсты,
паўстаць надыходзе час!
Помсту, шрапнэляй вострай,
кідай паном з пляча.

Ня плач сьлязою цноты,
ня згінайся ў пояс бядзе.
Беларусь—не стаячае балота,
ў Беларусі ня ў ціхай вадзе.

Выходзь з падвалу, падпольле,
на шырокі, на вольны шлях.
Узмахне з размахам прывольля
Беларусі Заходняй зямля!

Селянін выходзь з сякерай,
Рабочы—молат бяры!
Узламайце скаваныя дзэверы—
там чырвань новай зары.

Уздымайце агнём завіруху
у полімі згіне прыгон.

Гей, бедната, слухай—
б'юць званы новых дзён!

Голас змаўкае. Паяўляецца серабрыста-зялёны сьвет ночы. Малады сасоньнік. На ўзюрку сядзяць вясковыя хлопцы. У нізе пылае слабенькім агнём вогнішча. Высокі, стройны хлопец—Інат, з чорствам, але выразным тварам—ён атаман, ён правадыр моладзі.

ІГНАТ

І так, хлопцы, толькі смеласьць
празьвініць і наш удар—

панаваньне банды белай
зьнясе агонь, нібы вада.

Ня вечна плакаць за сахою,
Ня вечна нам цяпець прыгон.
Ім не зраўняцца з сілай маладою
А гэтай сілы—не адзін мільён?!

Сонца кроўю палілося,
над голаю вёскаю, як жырны пан, дрыжыць...
Там, на Меншчыне зьвіняць калосься,
у нас дзе глянь—адны крыжы.

II-гі ХЛАПЕЦ

Ты працуеш, пот ліёцца,
пан—здаволены, сьмяецца,
раптам штось не спадабае
і цябе тут—сына працы,
зазаве ў свае палацы,
бізуном цябе зьбівае,
сябе і жонку забаўляе...
Сэрца пана польку скача,
а сьлязой няволі плачаш.

ІГНАТ

Так, браты, крывавыя забавы,
Такіх забаў—даўно ня бачыў сьвет...
Услухайся—гудзяць сталетнія дубравы
Ды маладняк гудзіць—да барацьбы заве.
Не! не ўстаяць ім перад сілай працы!
І не абароніць іх „усемагутны бог“.
Прыгнечаныя ўсе на дэманстрацыю—
на апошні мужыча-панскі бой!
І прыдзе дзень—дзень новага жыцьця,
і утвoryць новую, вялікую пару,
ўзаўецца наш Чырвоны сцяг,
Ён—аб'яднае Беларусь!

III-ці ХЛАПЕЦ

Калісьці казкі нам казалі,
што пан людзей кідаў на гандаль;
цяпер мы гэта самі бачым,
гандлюе намі паноў банда!

ІГНАТ

Ты, Якім, уладзь з аружжам,
Заўтра ў тры, у Васіля.

IV-ты ХЛАПЕЦ

Калі праца пойдзе дружна!

Ш-ці ХЛАПЕЦ

Барацьбе шырокі шлях!

ІГНАТ

Заўтра па ўсёй Беларусі
усе, як адзін атрад.

II-гі ХЛАПЕЦ

Пачынаюць!

ІГНАТ

І ў гэтай завірусе
нам трэба усё, што ёсьць, забраць...

IV-ты ХЛАПЕЦ

Калі сяляне пойдучь з намі...

II-гі ХЛАПЕЦ

Сяляне будуць!

ГАЛАСЫ

Пераможам!

IV-ты ХЛАПЕЦ

Няхай жыве Чырвоны шлях!

Ш-ці ХЛАПЕЦ

Беларусь ім ня стрыножыць!

IV-ты ХЛАПЕЦ

Выйдзем!

II-гі ХЛАПЕЦ

На переможны шлях!

ІГНАТ

У нас яшчэ адно пытаньне:
дзе назначыць заўтра збор.

Ш-ці ХЛАПЕЦ

Заўтра збор у нас ня ў тайне,
дык спаткацца ля Трох-Гор.

ІГНАТ

І адтуль, сабраўшы сілу,
Толькі сьмела!

Ш-ці ХЛАПЕЦ

Ня спужаць!

IV-ты ХЛАПЕЦ

Возьмем пана мы на вiлы

II-гі ХЛАПЕЦ

І усыпем „дваццаць пяць!“

Сьвет тасьне. Даволі скоря апускаецца заслона.

II-гі МАЛЮНАК

Той-жа малады сасоньнік. Сонца кідаеца ў вечар. На ўзорку сядзіць панскі пастух. Тадэўш, а ля яго ў зеляніве сьціць няпды-томны селянін. Тадэўш увабраны пастуховымі прыладамі.

ТАДЭУШ

(Глядзіць на селяніна).

Заўсёды сьціць і добра робіць,
чаго было вось вар'яцець?
„Канаркі“ яго сына, трэба-ж час праводзіць,
адрэзалі язык і загадалі пець.
Пасьля паапякалі маладыя пяты,—
— ну, танцуй, хлопаку,—той раве ў іспуг...
Бізуном драцяным, праз плячо, як кантнуў
ня стрываў той доўга, ды і спусьціў свой дух...
Ну, а бацька з жалю дык і стаў вар'ятам,
Як лясун, блукае тут, ў маладняку.
Каб сказаць, што быў ён гаспадар багаты,
эт... адна галота, вецер у таку...

СЕЛЯНІН

(Спрасонья)

О, не-не!.. яго вы не забілі,
ён сам, ён сам памерці захацеў...

ТАДЭУШ

Ну, а як каваль той, праўды ад прынкуі
зббіты пад дымбалы ім скакаў, паяў...
А ўжо дома, заўтра, злажыў свае рукі
і павольна, ціха, як стары, сканаў.
Ну, а ўжо блазнота, чырвоныя істужкі
пачэпіць, пасьля кажа—новае жыцьцё.
Шмат казаў паніч мне, што гэта за птушкі,
Любіць ён мяне, эх! як сваё дзіцё!

(Паледне на захад)

Э... э... тут ужо і сонца за гару сядзе...

(Устае)

Паганю скаціну... хай паўзе дамоў...
А ў вёсцы пэўна навіна чакае,
Ня было і дня, каб ня лілася кроў...
Эх, люблю, яй богу, гэтакія штукі,
Слаўныя салдаты, лепш бальшавікоў.
Гарачае жалеза суне табе ў рукі.
Тут табе дзяўчына і гуляй ў любоў...

(Пасьвістваючы трыай, выходзе)

* * *

*Трымаючыся пад ручкі, уваходзяць паніч—Людовік і яго паненка
Марына.*

ЛЮДОВІК

Вось толькі тут,
вось толькі тут з табою,
Я чую, як ніколі, спакайней сябе...
Прыгожы кут!
У вечным супакоі
Нявольна забываешся аб дзікай барацьбе.

МАРЫНА

(уціваючыся заходам сонца)

Якое хараство, павольна дзень зьнікае,
Людовік, глянь, які цудоўны ўзор.

ЛЮДОВІК

(нібы злосна)

Заўсёды ўвечары на захад паглядае
хамства адзічэлае, выходзячы на двор.
Хадзем, Марына, сядзем там на ўзгорку,
будзем выглядаць, як месяц усплыве...
Разам адшукаем свайго шчасьця зорку.

ЛЮДОВІК, МАРЫНА.

Разам будзем слухаць, як стары бор пье...

ЛЮДОВІК

Разам, толькі разам, праз усе хвіліны нашых дзён.

МАРЫНА

Ці будзе толькі час?

ЛЮДОВІК

Будзе—і вялікі! О, мая Марына!
Слугі верныя дадуць нам, праца іх для нас!

МАРЫНА

Ты надзвычайна дзіўны, пэўны ўжо праз меру.

ЛЮДОВІК

Думаеш, што шчасьце разаб'юць нам басякі?

МАРЫНА

Ня думаю, але... я веру і ня веру.

ЛЮДОВІК

Разьбіць жыцьцё? Патваему разьбіць вякі?
Марына, не чакаў... Мы будзем жыць шчасьліва.
Ты глянь кругом, гэта-ж усё тваё!

МАРЫНА

Заўсёды дзень-удзень будзе бурлівым,
Азнач так і праз усё жыццё...

ЛЮДОВІК

Цяпер я зразумеў... Марына, у дзень шлюбу
Прымушу я сваіх прысягу табе даць.
Ты думаеш, што я дрыжу, баюся згубы,
Марына, я гатоў хоць сёння ваяваць.
Салдаты—слугі мне, і толькі адно слова,
Сьмерць лютую глынуць бунтаўшчыкі.
І гэты будзе дзень рашучы мой, суровы,
Ня будуць больш парогі біць і енчыць мужыкі...
Марына, бачу я, ты не даеш мне веры,
вось зараз ніцма ляжа вёска прад табой.
Даволі ўжо цярэў, даволі ўжо, праз меру,
Адна хвілінка! І толькі я з табой!

МАРЫНА

Чакай!.. Хадзем адсюль зусім мы
Туды, дзе возера палощча берагі.
Настрой такі ў мяне, я толькі так, любімы,
Да сьмерці будзем разам, Людвік, дарагі...

(Прытулілася і палубяцца)

* * *

*Селянін, прабудзіўшыся, узняў галаву і баязлівым голасам нібы
просіцца*

О, не-не-не... яго вы не забілі,
ён сам, ён сам памерці захацеў...

МАРЫНА

(Спахохаўшыся)

Хто ён? Адкуль?

(Чуецца нікі сьпеў дзяўчат)

СЕЛЯНІН

А глуха бор шумеў...

МАРЫНА

Цудоўны чалавек!..

ЛЮДОВІК

Пакіньма, бачыш, звар'яцеў.

А там ужо, вась чуеш песьні хоць праз сьлёзы.

Не! я ня стрываю, мушу іх спыніць.

МАРЫНА

Пойдзем! там ля возера шапочуць вербалозы,
будзем там за мясечыкам, зоркамі сачыць.

(Паілі)

СЕЛЯНІН

Русалачкі вадзілі...
 Ножкі цалаваў іх...
 Надмогільны сьпеў...
 Нажамі... *(баязьліва спыняецца)*.

Не, ён сам,
 ён сам памерці захацеў...
 А шаласьцела сенажаць...
 Дождж біў градам...
 Во... Званы хаўтурныя звівіняць...
 Паны зьбіраюцца, нарада...
 ...Народ ідзе... павесялеў...
 Нажамі...
 Не, ён сам,
 ён сам памерці захацеў...

* * *

Пялючы сумную песьню, нявольна ўваходзяць на сцэну чатыры дзяўчыны, але, уледзеўшы селяніна, зараз-жа спыніліся пяць.

I-ая ДЗЯЎЧЫНА

Бедны, як любіў ён, як любіў ён сына,
 Працаваў, вучыцца можнасьць яму даў...

II-ая ДЗЯЎЧЫНА

(пра сябе)

Быў такі прыгожы... і адна хвілінка.
 Ад рукі няволі цяжка так сканаў.

(Падыходзе да селяніна, прылажвае яму галаву, напярэйле вопратку. Селянін баязьліва адмахваецца рукамі з словамі: „Не, ён сам, ён сам“... Дзяўчына яго супакойвае і незадоўга разам з ім выходзіць).

III-ая ДЗЯЎЧЫНА

(задуманна, на твары відаць прыбітасьць настрою)
 Эх, ты, доля, доля...

I-ая ДЗЯЎЧЫНА

(Глядзіць на селяніна, якога II-ая дзяўчына выводзіць)

Помста за цябе—затопіць у крыві.

III-ая ДЗЯЎЧЫНА

О, цяжкі крыж!.. прыдзі, прыдзі ты, воля,
 Прыдзі і хоць хвілінку з намі пажыві...

IV-ая ДЗЯЎЧЫНА

Калі уцёк туды Васіль Пятроў з Рыгорам,
 Па іх сьлядох хацела бегчы я...
 Але пашла-б, у хаце яшчэ больш гора!
 Я асталася... а віна-ж чыя?

III-я ДЗЯЎЧЫНА

У той-жа дзень Сымонаву Ганулю
 Прыехаўшы салдаты згубілі... на век!
 О, цяжкі крыж...

I-ая ДЗЯЎЧЫНА

У ланцугі закулі,
 Жывёлай стаў няшчасны чалавек.
 Ня вярю я, каб так і асталася,
 сягоньня, заўтра—згіне гэты дым.

III-я ДЗЯЎЧЫНА

Жыві і спадзявайся...

IV-ая ДЗЯЎЧЫНА

Няўжо так давялося
 Нявольнікамі быць?

I-ая ДЗЯЎЧЫНА

О, прыдзі, воля, ўсім!

III-я ДЗЯЎЧЫНА

Хадзем, дзяўчаты, вечарам блукацца.
 Хто ведае... а дома працы яшчэ шмат.

I-ая ДЗЯЎЧЫНА

Навошта жыць, калі усё баяцца?

III-я ДЗЯЎЧЫНА

Ты сьмелая, а вось каб тут убачыў кат?

IV-ая ДЗЯЎЧЫНА

Аксана пашла з Янам!
 Бедная дзяўчына...
 Разьбілі шчасьце.

III-я ДЗЯЎЧЫНА

Як ён яе любіў?..
 Жыцьцё, жыцьцё адна толькі хвіліна.

I-ая ДЗЯЎЧЫНА

Паляк той чорнамазы ці аднаго згубіў?
 І хлопцы, бедныя, дазваньня
 З сіл выбіліся...

IV-ая ДЗЯЎЧЫНА

Што цяпер пачаць?..

I-ая ДЗЯЎЧЫНА

Вялікае паставілі заданьнем!

III-я ДЗЯЎЧЫНА

Ці хваце бедным сіл.

I-ая ДЗЯЎЧЫНА

Даволі ўжо трываць!

III-ая ДЗЯЎЧЫНА

Хадзем...

I-ая ДЗЯЎЧЫНА

Чаго? Як і заўсёды, цябе ў хаце знойдзе,
калі ён захоча, тут лепш пасядзім.

А тады праз поплыў, валам ціха пройдзем.

IV-ая ДЗЯЎЧЫНА

Дык давайце песню...

Бо сумна штось адным...

(Павольна пляюць песню—трыю, адчуваецца глыбокі сум-няволя).

За жнівом у полі
праца сьлёзы лье,

А мая няволя

песню мне пяе.

Эх, сьпявай, няволя,

весьлей сьпявай!

Мо убачыць волю

наш забраны край.

Ой, гудзі, дубрава,

вечер, ты сьпявай.

Церпіць баль крывавы

наш забраны край.

Эх, няволя-паня,

кінь ты ўжо мяне.

Новы дзень настане

ў нашай старане.

(Раптам чуецца далёкі юман... выкрыкі).

III-ая ДЗЯЎЧЫНА

Чакайце, што гэта за крык?

I-ая ДЗЯЎЧЫНА

Бяжыць, здаецца, хтосьці?!

III-ая ДЗЯЎЧЫНА

(пераналохайшыся)

Сьцяпан! Дзяўчаты уцякаць!

IV-ая ДЗЯЎЧЫНА

Горай будзе...

III-ая ДЗЯЎЧЫНА

Горай... паломіць нашы косьці.

Як хочаце.

(Імкнецца бегчы).

* * *

*(Але яе затрымлівае панскі слуга,
які прыбеі, каб папярэдзіць Людвіка)*

ПАНСКІ СЛУГА

(да дзяўчат).

Чаго за панствам выглядаць?

Дык дзе, ў якім баку?.. Тут справа не да кпінаў.

Хутчэй кажэце!

(Трасе бізуном).

ДЗЯЎЧАТЫ

Ня бачылі, мы толькі тут хвілінку...

П. СЛУГА

(Іронічна).

Ня ба-чылі... хвіліну...

(Сурова).

Ён тут даўно гуляе!

Кажэце! бо зараз кінецце свой кут!

У сьвет шырокі з торбамі...

(Да 1-ае дзяўчыны).

Дзе пан, цябе пытаю?

*(Імкнецца яе ўдарыць бізуном).**(Раптамна ўбывае хлапец, які інаўся за ім).*

І-шы ХЛАПЕЦ

(да п. слугі)

Наважыўся ўцякаць?

(Кідае юлас туды, адкуль сам прыбеі).

Гэй, хлапцы, цівун тут!..

(да п. слугі)

Ты што, надумаў да пана іх?

Скаціна!

Апошні раз зірні на шумны сьвет...

Агонь палацы глытае, табе трэба дзяўчына?!

П. СЛУГА

(хапаецца за рукі хлапца)

Пусьці, браток...

І-шы ХЛАПЕЦ

(злосна)

Эт!..

Ні слова, гад!..

ДЗЯЎЧАТЫ

Што здарылася?

ІГНАТ

(цвёрда)

Воля загуляла!

(Убягае ірамада хлапцоў).

І-шы ХЛАПЕЦ

(наказваючы на пан. слугу).

Давай яго сюды, мы зладзім самі з ім!..

II-гі ХЛАПЕЦ

Хоць і муры, а полымя гуляе!..

ХЛОПЦЫ

Давай яго, „дваццаць пяць“ дадзім!

ІГНАТ

(да пан. слугі)

Дзе пан?

ПАНСКІ СЛУГА

(мякка)

Ня ведаю куды яго загнала...

ХЛОПЦЫ

Забіць прыхвосьніка! забіць!

(Уваходзяць стрывожаныя Людовік і Марына)

ЛЮДОВІК

Што тут за дзікі крык?

ПАНСКІ СЛУГА

(схаваўся за Людовіка і з-за сьціны яго)

О, пан, та псярня ўзбунтавала!

ІГНАТ

Паўстаў нявольны твой мужык!

ЛЮДОВІК

Салдаты дзе?

ПАНСКІ СЛУГА

Ня ведаю...

ІГНАТ

(наказай хлапцом на панскага слугу)

Бяры яго!

ЛЮДОВІК

(дай крок уперад і яшчэ захацеў накарыстацца сваім заадам)

Дамоў!.. Хутчэй!..

ІГНАТ

(падышоўшы да Людовіка)

Над намі ты ужо не уладар!

(Хлопцы хватаюць Людовіка і Марыну).

ІГНАТ

Пусьці яго! хай гляне, як агонь гуляе!

ЛЮДОВІК

Вы слугі мне і як?..

ІГНАТ

Я твой слуга і на цябе вайною

Хадзем, хто зможа!

(Ігнат цягне яго на сярэдзіну).

МАРЫНА

О, божа, зьлітуйся!..

ХЛОПЦЫ.

Забіць яго! Забіць! Давай тут...

Забіць! У агонь яго! Сьмерць! Даволі!

Тут... забіць...

З шумам-юманам хватаюць паноў. Гасьне сьвет. Ціш. Зноў чуець голас-кліч.

Б'юць званы новых дзён!

Гэй, бедната, слухай!

*Голас зьнікае. Паяўляецца сьвет... Прыложы сонечны дзень. На сярэдзіне стаіць **Беларусь** з сьвятлом Волі ў адной руцэ, у другой беларуская гісторыя. Кавалкі кайданаў вісяць на яе руках; з аднаго і другога боку два радасных хлопчыкі працяваюць свае рукі к сьвятлу Волі.*

Чуецца песьня „Ад веку мы спалі“...

Ліпень, 1924 год.

Язэп Пушча

* *
*

Я сын дубровы круглалістай,
я сын сялянскіх ураджаяў.
О, як ўсё гэта сэрцу блізка!
Яно хмель-песьню абуджае.

Скажы, „рахманая“ о, вёска,
чаму люблю твой твар я загарэлы?
Чаму напеў я свой расплёскаў
па сонца-жытняй акварэлі?

Чаму Кастрычніка пахмельле
мне памятна ў тваіх завулках?
Дзе ратай, каваль і мельнік
Раскілзалі волю з цугляў.

Чаму вясна зялёным малачаем
у песьні любіць усьміхнуцца?
Няхай, няхай рабочы прабачае,
што я поэт сялян „бяспуцьця“.

Даруй і ты мне, златазубы горад,
што я пясьняр табе ня родны.
Ой, не запражэцца больш у песьню гора,—
яно сплыло ў раздум'і бродам.

Сплыло у цемень дзён мінулых
і стуль ня вынырне на хвалі.
Але нашто нам песьні муляць,
калі ў іх толькі поўдзень хвалім?

Жыцьцё-ж бывае часта рубам...
Ну, дык аб чым-жа пець сягонья нам?
Ці-ж толькі аб фабрычных трубах,
што дымяцца між жалезных брам?

О не, па вёсках вунь лахудрых
аўсы комуне б'юць паклоны.
Дык, песьня, раскудлач-жа кудры
ў вязковым аблавухім клёне!

Няхай паслухае лапцюжнік
напеў прасьцяцка-сакаліны.
У ім няма ўжо слоў: ланцужнік.
Жыцьцё—расьцьвіўшы куст каліны.

Няхай памые вечар бровы
у вадаспадзе яго лір-частушак.
Я к вам іду, лясы, дубровы,
у зычным звоне песень-птушак.

Дык слухай, вёска, не скажу ніколі
што я—твой ліст вясной апаўшы, ,
што сэрца маё восень кволіць,
што для цябе я ўжо прапаўшы.

О не, я сын тваіх аколіц,
тваіх кашуль хоць і радняных,—
і сэрца радасьцю сваволіць,
як толькі ўспомню пра парканы.

14/II—25 г.
м. Менск.

Як Настулька комсамолкай зрабілася

I

У Тодаравай лазьні была надзвычайна патаёмная нарада вясковых комсамольцаў. Тут быў і браценьнік Настулькі, Пётра-карузьлік, і таксама Мікола Загацкі, які меў нешта да Настулі, мабыць прыхільнасьць якую, ласку хлапецкую.

Каб хто збоку ўгледзеў нараду хлапцоў, напэўна паду-маў-бы, што сабраліся сюды абгаварыць нейкую пільную, важ-ную справу. І не памыліўся-б, бо выраз твараў, рухі хлапцоў ясна гаварылі аб гэтым бяз слоў: усе—у гурток, адзін к адна-му, пахіляюцца, шэпчаць, рукамі махаюць. Каторы, дык аж за-хліпаецца ад абурэньня, пырскае шчодра сьлінай у твары сяброў.

А вырашалася ў хлапцоў пытаньне вельмі жыцьцёвае й пільнае, такое, з якім памарудзіць, дык, крышка, прапала ўсё чыста. Пытаньне такое:

— Як ратаваць Настулю?

Мікола дакладваў:

— Гаварыў я з ёй сёньня, ды нейкая яна неўгаворная. І баіцца ўсё... Пагутарыш з ёй, дык яна плакаць. Румзае, сьлё-зы, як лавадкі... А спытаешся: „Хочаш замуж пайсьці?“— дык усхопіцца, аж закалоціцца ўся. „Ня хочу, кажа, баюся... Куды мне, шаснаццаць год яшчэ ня мінула...—І замуж ісьці баіцца і ня йсьці таксама баіцца. І плача ўсё, румзае... Я ўжо ня ведаю, браткі, што тут рабіць...“

Пётра-карузьлік, браценьнік Настулькі, ураз садаклад:

— А што было, хлопцы, як заручыны гулялі, каб вы толь-кі ведалі... Юрка напіўся, вусамі гэта сваймі—фырць, фырць, ды ўсё да Настулі. „Вы, кажа, да мяне з няпрыемнасьцю ўсё, а я, дык вас дужа кахаю. Я, кажа, як жанюся, на руках вас буду насіць“... І ўсё да Настулі цалавацца лезе, сапраўды... А яна яму: „Пашоў ты к ліху, я, кажа, ня люблю цябе, бо ты брыдкі і стары“... Дадушы-ж, хлопцы, гэтак якраз і сказала. Бацька тут як разышоўся, — вон, крычыць, з хаты маёй, пас-кудніца!“ Біць нават хацеў.

— Ну, а яна што?

— Яна плакаць, вядома. Матка заступілася, а то-б напэўна бацька задаў... Я, брат, наўцёкі, каб часам і мне што не перапала...

Мікола задумаўся.

— Дык што-ж, браткі, рабіць, га? Трэба як-небудзь зрабіць ды выручаць.

Хлопцы ўсе, як адзін:

— Вядома, выручаць трэба... Што-ж гэта за рахуба: гвалтам дзеўку выдаваць, ды яшчэ за брыдоту за гэткую!..

— За падлу старую!..

— За недарэку сусьветную!..

— За качарэжку гнілую!..

— За морду спэкулянцкую!..

— Ціху, хлопцы, маўчаць!

Гэта Ключонак Андрэй, самы дужэйшы й самы разумны з усіх комсамольцаў. Зазвычай маўчыць усё, слухае, а калі й скажа, дык заўсёды да ладу.

Паціхлі ўсе, слухаюць.

— Калі гэта так, дык трэба прыняць рэпрэсыўныя меры. Нельга дазволіць, каб ні за што, ні пра што дзеўку маладую губілі. Мы павінны яе ратаваць. Верна?..

— Вядома!.. Правільна!.. Так!..

А нехта азваўся:

— Ня йначай—паламаць яму рэбры патрэбна, каб ня круціўся там, дзе ня просяць...

— Дурань!—выцадзіў скрозь зубы Андрэй.

І далей:

— Трэба абмеркаваць добра плян, каб зрабіць усё гладка, чыста і каб не спазьніцца. Хто мае якія пропозыцыі?..

Маўчалі ўсе, думалі, моршчылі лбы шчыра, станоўка.

Першы Ахрэм схаянуўся.

— Во як, хлопцы, паслухайце!..

— Ну?

— Як будзе Юрка на вясельле ехаць, падсьцерагчы яго дый паламаць калёсы...

— Дык ён у суседа пазычыць. Глупства. Ну, хто яшчэ што прыдумаў?

Хлопцы ўсё моршчылі лбы, паролі падлогу вачмі сур'ёзнымі, упартымі. Урэшце Андрэй прымусіў іх кінуць дарэмную працу.)

— Вось што, хлопцы, я вам скажу: языком трапаць вы ўсе мастакі, а прыдумаць што добрае—пораху мала... Слухайце.

І ён расказаў. Мусіць дужа ўдалы плян выдумаў, бо ўсе, як пачулі, аж затрасьліся ад радаснага абурэньня, а Пётра-карузьлік на аднэй назе засакаў:

— Ай-яй-яй... Вось, дык добра... Вось, дык гут... Ай-яй... Ах-ха-ха!..

— Толькі чур, хлопцы, ані слова!
 І азірнуў усіх Андрэй сур'ёзным, выразлівым по-
 глядам.

— Ані гуку... Чулі?

II

Настулька—як кветка, у вясельным убраньні. Тварык—
 беленькі, з чырванню сьвежай, вочкі—незабудкі блакітныя,
 зьяюць аганькамі прыветнымі, ціхімі.

І чамусьці ў іх сум, у гэтых вочках, а часам нават сьля-
 за набягае, засьцілае чысты блакіт, расіцай бліскучай на не-
 забудкі-кветкі кладзецца.

І ўздыхае Настулька. Ціха, прытоена, каб не дазналіся
 людзі, што дзеецца ў яе ўнутры, там недзе, глыбока-глыбо-
 ка, дзе схована ўсё, што ня можна людзям цікавым паказаць.

Там многа чаго назьбіралася. Там больш благое, гарот-
 нае, але ёсьць і добрае нешта. Там часам лунае вобраз Мі-
 колкі-хлопца. Успывае ён аднекуль з бяздонья, расьце, вы-
 растае ў аблічча жывое, мігціць у ваччу плямай яскравай, пры-
 гожай. Тады на твары Настулькі ўжо ня журба, не маркота,
 а быццам яснае сонейка. І блакітныя вочкі—сьмяюцца, граюць
 агоньчыкам вострым, гарэзным.

Але так нядоўга бывае, бо Настулька баіцца цешыць
 сябе вобразам любым. Баіцца, каб хто не праведаў, каб хто
 не згадаў. І хавае яго палахліва туды, у бяздоньне, дзе схо-
 вана ўсё, што ня можна людзям цікавым паказаць.

У Настулькі вяселье гульвіае, бурнае. Гармонь, дык аж
 рвецца, скаголіць, бы звар'яцелая. І самагону—хоць утапіся. Ад
 яго ў Юркі—маладога—ужо вочы маслам бязглуздым пльвуць,
 а нос над вусамі задзьёрыстымі рдзее сьлівінай сьпелай.

Настулька таксама выпіла трохкі. І затым у яе ўсё пе-
 раблыталася: не разабраць, ці дзяўчаты сьпяваюць, ці гармонь
 заліваецца, ці мужык шэпча на вуха брыдкаія, нязвычайныя
 словы...

І Настульцы цяпер усё роўна... Замуж, дык замуж—ня-
 хай... Бо прапала ўсё, згінула.

Да Настулькі праціснуўся Пётра-браценьнік. Зашаптаў
 на вуха:

— Настулька! Цябе там чакаюць на вуліцы, просяць
 выйсьці.

— Хто?

— Там убачыш.

Ажывілася Настулька. З галавы самагон зайцам выска-
 чыў. На бакі азіраецца турботна...

Усё—п'яныя твары, блішчаць самагонам тупа, здаволена.
 Мужык да суседа ўжо прыхіліўся, цалуецца.

— Ат! Глядзець на іх яшчэ...

Вылезла з-за стала, дый гайда за дзверы.

На вуліцы абступілі, абкружылі з усіх бакоў. Мікола перад усімі. Абняў, шэпча на вуха горача, шчыра:

— Настулька! Мы прышлі за табой. Хадзем! Уцякай адсюль, няхай яны робяць тут што-хаця...

— Куды? Што ты, Мікола?..

— Настулька, кінь ты гэтае глупства. Ці-ж табе хочацца замуж выходзіць? Гэта-ж не даўнейшае, што бацькі гвалтам дзяцей жанілі, цяпер усе вольныя... Ты падумай, як ты жыць будзеш з нялюбым, з псінай старой?..

— Дык а як-жа? Я-ж ужо павянчалася...

Тады азваўся Андрэй, самы дужэйшы і самы разумны з хлапцоў:

— Эт, глупства—павянчалася... Поп павянчаў, а мы развянчаем. Нават вакол стала паводзім, калі захочаш... назад, у другі бок... Пойдзем!

— А татка... Ён-жа заб'е...

— Ды куды там—заб'е... Яшчэ як дазваляць яму.

— Не, хлопцы, баюся я...

Тады Андрэй як сьлед ужо ўзяўся.

— Хлопцы, даволі тут агітаваць! Гэта можна пасьяла. А цяпер—Пётра, цягні лахманіну якую напрануцца... Бяры, хлопцы, пад ручкі!..

[Схапілі, пацягнулі.] Пётра збоку галасёнкам тонкім, пісклявым:

Нікаму так не ўдалося,

Як нашаму Юрку...

Настулька ня ўпіналася. Зрабілася раптам сьмешна і радасна. Думала толькі:

— Што-ж гэта будзе? Куды яны валакуць?..

А хлопцы Настульку ў школу даставілі. Увялі ў клясу і пакінулі з Міколай. Сказалі:

— Агітуй тут, давадзі да сьведомасьці, а мы пойдзем пабачыць, што дзеецца там...

Асталіся ўдвох. Цёмна ў школе, гулка зьвініць пустата, лаўкі вучнёўскія грудзяцца грамазднымі чорнымі плямамі. Ціха, як у лесе.

Страшна стала Настульцы. Трывала-трывала, а потым села на лаўку і сьлязьмі залілася, захліпала, што дзіцянё. А Мікола да яе дый давай угаварваць:

— Сорамна табе, Настулька. Шаснаццаць год хутка будзе, а як дзіцёнак... Гэта-ж глупства. Ты вось паглядзі на нас, комсамольцаў... Мы не баімся нічога і робім так, як лічым патрэбным. У нас усё, брат, па розуму. Ніякіх забабонаў... І каб хто мяне ды замуж аддаў проці волі—ого, няхай папрабуе!.. [Мы, комсамольцы, павінны рабіць усё так, як наш розум падказвае і іншых павінны кіраваць на правільны шлях...]

І пашоў, і пашоў... Настулька нават кінула плакаць. Толькі хліпала нэрвова раз-пораз.

— А ў вас... хн... дзяўчат няма... хн... у комсамоле...

— Як-то няма? А Тэкла, Марына, Уляяна... ужо заявы падалі.

— Ну?..

— Вядома. Хутка ўсю моладзь зьбярэм...

Яшчэ гаварыў з паўгадзіны, і Настулька зусім заспакоілася. Толькі ўсё бурчэла, вусны надуўшы:

— А вы ў бога ня верыце...

— У бога? Плюнь ты на бога, на чорта ён табе. Каб ізноў з Юркам зьвянчалі?..

— Гэта ня бог вянчае, а поп...

— Ну, усё роўна...

У гэту хвіліну Пётра ўляцеў, як ашпараны.

— Настулька! Татка з Юркам сварыцца. Юрка гвалтуе ўсё: „Дзе Настуля? Што ты, сьмяяцца ўздумаў нада мной?“ А татка яму: „А ты што не глядзеў за жонкай сваёй? Правароніў, кажа, дык сам вінават“... Ох, сьмеху колькі... З хаты татка Юрку пагнаў... А табе, Настулька, ня трэба йсьці зараз у двор, бо біцца будзе татка. Тут заначуй... Ну, пабягу-ж я...

Тады Мікола вышаў і прынёс бярэма саломы.

— Кладзіся, Настулька, ды сьпі, заўтра ўсё добра наладзім.

Настулька схапіла яго за руку.

— Не, Мікола, я баюся адна. Ты ня йдзі. Мы ня будзем спаць, лепш раскажы мне яшчэ што...

— Эх ты, птушка пужлівая!..

III

Назаўтрае ў хлапцоў зноў пільная нарада: што рабіць далей?

І Настулька сярод іх. Цярпліва чакае вырашэньня долі свае. І яна ўжо спакойная—ня плача больш, не баіцца. Пэўна ў тым, што ўсё кончыцца добра, бо хіба гэткія ўдалыя хлопцы не ратуюць яе?

І ў вочках блакітных ня відаць ужо смутку, блішчаць яны радасьцю, шчасьцем. Часам, як хлопцы разьвеселяцца, разрагочуцца рогатым моцным, гульлівым, дык і Настулька ўсьміхнецца, свае белыя зубкі пакажа. А то, дык і зусім пасыпешца звонкім раскацістым сьмехам.

Доўга спрачаліся хлопцы, як рабіць ім далей і, урэшце, надумалі: пайсьці ўсім гурмай да Настулінага бацькі. Яе таксама ўзяць з сабой. Мо' ён улашчыўся ўжо, ня будзе сварыцца. А хоць часам і будзе сварыцца, дык мо' біцца ня будзе.

І пашлі. Настулька сярод іх, вочкі спусьціўшы, зачырванёўшы ад сораму прыкрага, ліпучага. Пётра-карузьлік з падскокам наперадзе.

Сяляне з цікавасцю, з сьмехам пазіралі на іхны нязвычайны паход.

Падышлі да хаты. Увашлі: першы Андрэй, за ім Пётра, Мікола. Настулька адзаду сярод іншых хлапцоў.

Бацька ў хаце сядзеў. Андрэй зважна ногі расставіў і нарыхтаваўся гаворку пачаць...

Але вышла зусім ня так, як чакалі. Бацька раптам сарваўся, схапіў качаргу, ды на іх:

— Ах вы, сякія-такія!.. Сукіны сыны, падшывальцы!..

Хлопцы—шугель, ды на вуліцу, ды па вуліцы... І паміж іх Настулька, распусціўшы падольле.

Як прыбеглі, запыхаўшыся, назад у школу, дык чамусьці не глядзелі адзін на аднаго: мусіць сорамна было ўсім. Потым рагатаць пачалі, а потым зноў Андрэй сур'ёзна пачаў гаварыць:

— Калі так, дык трэба йначай рабіць. Настулька павінна жыць тут, пакуль бацька сам ня прыдзе і не запрасіць. А не захоча—няхай сабе, Настулька й сама пражыве, не малая. Знойдзем ёй працу, заробак які. А пакуль што, хлопцы,—марш за харчамі! На першыя дні трэба дастаць. Жыць будзе ў нашай чытальні, а каб часам чаго ня прытрапілася, па чарзе будзем дзяжуріць. Ахрэм, вывесіць сьпіс...

Настулька пакорліва слухала, што ёй гаварылі. У чытальні абсталявалася, прыладзілася да жыцця. Толькі папрасіла, каб прынясьлі ёй якую работу, бо нудна бяз дзелі сядзець.

Увечары комсамольцы сваю агульную сходку зрабілі. Абгаварылі сякія-такія пытанні, потым газеты, кніжкі чыталі, комсамольскія песьні сьпявалі. Сабралася колькі дзяўчат—сьмех, жарты.. Настулька й забылася на бяду на сваю, весялілася разам з усімі, шчаслівая, давольная.

Было ўжо позна, як раптам адчыніліся дзьверы і ў парозе зьявіўся бацька Настулькін. У Настулькі сэрца—ёк, ёк, а з твару чырвань, як ветрам, сагнала. Стаіць, вочкі ўтупіўшы сукенку цярэбіць.

Бацька да яе:

— У двор пашла, распусьніца!

Але Настулька добра помніць, як хлопцы вучылі.

— Я, татка, пайду, калі абяцаеш, што біцца ня будзеш...

— А няхай цябе ўжо пярун заб'е, мая дзетачка...

— І што замуж аддаваць гвалтам ня будзеш!..

— Не ўжо, няхай цябе чорт аддае, гэткую ўпарціну...

— І ў комсамол запішуся...

Бацька ўжо хацеў уздавацца, але хлопцы, дзяўчаты абступілі яго.

— Дзядзька, пакіньце ўжо, ну няхай, ці-ж вам шкода...

Яна-ж у нас толькі навучыцца.

— Навучыцца... На пень брахаць ды на калоду тукаць. Досыць ужо навучылася...]

А Пётра вакол яго на аднэй назе...
— Татка! Татулька! Няхай Наста ў комсамол, мне вся-
лей будзе.

Тады яшчэ Андрэй падышоў.

— Дзядзька, кінь ужо, сапраўды... Усё роўна нічога ня
зробіш...

І ўсе:

— Кінь, дзядзька... Згаджайся!..

Бацька рукой махануў.

— А бадай вас пярун... Зводу няма на вас... Ну, хадзем,
Наста. Чуеш?

— А абяцаеш, татка?

— Сказаў—хадзем... Ну?..

— Калі абяцаеш, дык чаму-ж, я пайду...

Як вышлі, комсамольцы ўсе чысьценька ў скокі пусьцілі-
ся. А ад рогату вокны дрыжэлі.

Вось з таго часу Настулька і ў комсамол паступіла. А
комсамолка вышла якая!..

Падабед Язэп

Мая песьня

Я заводжу бунтарную песьню,
Яе знае кудлатых мільён.
З гэтай песьні да новага весьлю,
На спатканьне іду новых дзён.

Хараством жыцьця-радасьці дарыць
Маладых маладая вясна.
Ой люблю я па струнах ударыць,
Хай ракоча-сьпявае струна.

Я ня ведаю сёньня жалю,
Сьмелых раць—мне заўсёды братва.
Шчэ такіх, як мы, ня пужалі—
Сьмела глянем ворагу ў твар.

Я дзіцё вёскі нашай мужыцкай,
Жыцьця новага кліч я пачуў.
Жарабятам чырвоныя жычкі
У грывы ўплятаць я хачу!

Прывітаньнем крыніц мне звоніць,
Лес-дубняк! Усьміхаецца й ён..
З песьняй заўтраму весела сёньня
На спатканьнем ісьці новых дзён!

---

3 вершу „Вёска“

Я варочаўся з сходу да хаты
 Між аўсоў па мурожнай мяжы.
 Даль нахмурыла твар сіняваты,
 Ночка матчынай ласкай імжыць.

Ніўкі ціха дасьпелым калосьсем
 Шапацелі аўсяны свой сьпеў:
 — Стань, паслухай: мы ўжо не галосім—
 Наша песьня к жыцьцёвай свабодзе узьвеў.

Я, дзіцё вёскі нашае зрэбнай,
 Слухаў голас мне родных палёў.
 Над плячамі-ж плыў месяцык срэбны,
 Ахіліўшы пласконьнем, мяне к дому веў.

А пахіленай хатцы мужычай
 Думаў я, ідучы па мурожнай мяжы:
 Як-бы новым зьмяніць стары звычай,
 Новы быт як-бы ў вёсках цяперака ўжыць.

Вот прасьвет-бы прынесьці на плечах
 Тых сыноў, што ўзрасьцілі палі,
 Чырвань рані ў душу-бы ўліць веча,
 У вачох жыцьцятворчы агонь запаліць!

А. Бабарэка

(сябра „Маладняка“)

Перад каліткаю...

(З апавесці „Мясежным шляхам“)

Ціхая, сьветлая ноч. Пра такія ночы кажуць: хоць голкі зьбірай. Ды людзям напэўна мала было таго сьвятла, што рассыпаў, як праз рэшата, белы месяц. Бо хто-ж, як не яны распалілі вогнішча за старым курганом каля кудравастай пушчы. І хто, як ня людзі з коньмі трывожылі спакой цёмнага лесу й лугу, што дываном расьсыцілаўся перад пушчаю. Якія былі гэта людзі, ці то падарожныя, ці то начлежнікі,—ноч не звяртала на гэта увагі. Яна была ціхая й сьветлая.

Каля агню сядзелі й ляжалі маладыя хлопцы. Адзін з іх—у бабровай шапцы—падкладаў на агонь трэскі і ўсё яго падварушваў, нібы той ленаваўся ярка палаць і грэць невядомых тут людцоў.

— Шмат я бачыў людзей,—казаў ён мяккім, але сілаю моцным голасам.—І чуў я ўсякіх людзей. Ува ўсіх іх ёсьць нешта падобнае і да вас, і да мяне. Гэта—як глядзіш на чалавека здалёку.

— А зблізку падобен на лыску,—уткнуў сваё слова хлапец, што ляжаў насупроць і ўглядаўся уважна на бабровую шапку.

— Так, падыдзеш бліжэй, дык адразу нешта пачуеш такое, што ўнутры гаворыць: не, ты і ён—гэта не адно і тое-ж.

— Вядома, людзі ня роўныя,—зноў хтосьці з грамады пусьціў голас.

— А ці было ў каго такое жаданьне, што вось проста хочацца ўвайсьці ў сярэдзіну другога чалавека?—казала бабровая шапка, кінуюшы вокам цераз агонь.—Увайсьці і глянуць, што там творыцца ў яго нутры, у яго душы. Што працуе чалавек сэрцам сваім, якія думкі круцяцца ў галаве яго, і які яны там, у які бок плывуць?

— А ты вось папытай мяне, і я табе скажу, што думаю.

— Пытаўся я ў шмат якіх людзей. І часамі каторы раз горне перад табою такое, што аж страшна робіцца. А вот сэрцам чуеш чалавек, што ня тое нешта гаворыць. І больш пытаць пакінеш, каб сябе ня выварнуць. А што там вывароч-

ваць?.. Раскажу вась, браткі, вам, як адзін раз я пытаўся. Была ў мяне дзяўчына. Любіў я яе бяз меры. Але што ня спытаю ў яе,—усё бывала адзін адказ: „ня ведаю“ або—„так сабе“. Адлятаюць мае пытаньні ад яе, як гарох ад сьценкі. І думаецца мне, што душа яе—гэта нейкі таемны куток асаблівага жыцьця, абгароджаны калючым дротам, і не зайсьці ўжо мне туды, ня ўгледзець яго голага аблічча. А цікавасьць, ведаеце, так і тхнуць не дае. Ну, ведама, люблю. Каб хто другі, то можа й ня было-б такой цікавасьці.

„Чуе маё сэрца“, кажу я ёй раз, „што ты нешта ад мяне тоіш“. „А што мне таіць“, адказвае, „але-ж і маё сэрца не заезджы двор“. Вось як мяне агарошыла. „Што-ж там“, думаю сабе, „за сад такі? І чаму гэта яна так баіцца пусьціць у гэты сад таго, хто так бязмерна кахае яе? А каб ка мне, дык, здаецца, хоць сягонья, усе дзьверы насыцеж расчынены—душа нараспашку. Што-ж там у яе зложена такое каштоўнае, што і мяне яна баіцца, як якога злодзея? А мо' баіцца таго, каб я, узышоўшы на яе патайны двор, не забрудзіў яго, не патаптаў там кветак якіх?“ Гібель думак у галаве круціцца і радачкі мае тут няма.

„Няўжо“, сабе думаю, „і ў кожнага так чалавека? У кожнага патайны двор і другому туды ходу няма... Кожны абгароджаны рознымі загародкамі і толькі кранешся іх, яны зараз-жа звяняць на розныя галасы ў адзін лад: „сюды ня можна“...“

І вась адзін раз, хадзілі мы па грыбы ў гэтай пушчы. Яна ўсё скардзілася на няшчаснае жыцьцё сваё. Я ў яе заптаў:

— А якім-бы ты хацела бачыць шчасьце? Як ты сабе яго ўяўляеш?

Яна адказала:

— Зьбірай лепш грыбы.

— Няўжо-ж ты, кажу, ніколі ня была вясёлаю, не адчувала радасьці.

— Забыла, калі што й было.

— Няўжо я не разумею людзей?—прагаварыў я, нібы пра сябе.

— Ат, як ты ўжо разумееш...—недаказала яна.

— А мне, здаецца,—вяду я гаворку далей,—што часта сьвеціцца радасьць у тваіх вачох, толькі яна нейкая смутная. Вось, як бачу цябе за працаю, ты цешышся з работы. Мне здаецца, што ты чуеш тады радасьць. Ці-ж ня так?

— Ат, зьбірай лепш грыбы,—адказала яна і змоўкла.

Я таксама змоўк і хаджу сабе ды нагінаюся пад ялінкі. А каля адной такой прыгожай, маладзенькай узяў прысеў ды пачаў перабіраць у кошыку грыбы. Яна ўгледзела. Падышла.

— Што думаеш?—пытае.

— Ай,—адказаў я так, як кажуць людзі, калі ім пера-шкаджаюць што рабіць.

— Ня дам перабіраць. Скажы.

Села яна каля мяне.

— А ты мне што сказала, калі я пытаўся? „Зьбірай лепш грыбы“,—сказаў я ёй такім-жа голасам, як і яна мне казала ўперад.

— Які ты злы і сярдзіты. Калі я бачу цябе такога, то мне здаецца, што ты мяне й ня любіш,—кажа яна скрыўджаным голасам.

— А ты,—кажу я,—а ты ня злосная была, калі не хачела адказаць на мае пытаньні? Толькі ты маўчала, а я...

— Я зьбірала грыбы,—перабіла яна мяне. Цяпер—набрала ўжо кошык—мне хочацца пацягнуць цябе за валасы.

— Ай, не мяшай,—адпіхаю я яе.

А яна палажыла голаў ка мне на плячо і з цёплай ласкай пяшчотаю ціха пыталася:

— Ты ня любіш, не?..

І падумалася мне ў гэты момант: „няўжо яе праца і абыходжаньні—гэта вобраз патайнога яе душы? Няўжо праз іх сьцежка ў сад яе душы? няўжо калітка, прад якою я стаяў так доўга, адчыняецца?“

І я заплюшчыў вочы, каб заглянуць праз плот расхістаны ў сад яе душы.

Пацалункам сьпелы яблык апаў і пакаціўся па аксамітнай сьцежцы...

А як вочы адкрыў... Эх, што казаць далей... Бабровая шапка на мне...

І змоўк хлапец у бабровой шапцы, толькі трэскай падварушваў агонь...

— А што-ж дзяўчына твая?—перакінуўся голас праз агонь.

— Ці толькі мая, браткі. Мо' яна й ваша, усіх... А заўтра вы будзеце з коньмі тут?—перакінуў адразу хлапец у бабровой шапцы пытаньне ў другі агарод.

— Мо' будзем, а мо' й не. Сам-жа знаеш—дома цяпер ня ўседзіш. Ды ты хто такі, што пытаеш?

— Вось наце, хлопцы, пачытайце самі і ў сваёй вёсцы—даведаецца. А заўтра захочаце—зноў пабачымся. Цяпер-жа мне ўжо трэба йсці. Засядзеўся тут, каля вас. Люблю, ведаецца, агонь. Так і цягне к яму.

Хлапец выняў з кішэні некалькі лісткаў, а сам падаўся да пшчы.

Засталіся хлопцы каля агню ды ціхая, сьветлая ноч, хоць голкі зьбірай.

На лузе бразгалі коні жалезнымі путамі.

Ал. Дудар

Ленін

Разьлівалася; плакала восень—
Рассыпалася золатам лісьцяў:
Ой, ня жыта—крыжы на пагосьце
Гэтак буйна ў той год разрасьліся.

Сьцены з дроту—ад мора да мора,
Спахмурнеў палёў блакіт...
Толькі горад, рабочы горад,
Часам сьцісьне мацней кулакі...

*
* *

Раптам—
— Даволі карыцца;
Катаў
Прыкладам спляча!..
Гэта рабочы Піцер
Ўздыбіў запал Ёльліча.
Гэта Смольнага громы
Скорчылі сэрца зямлі—
Першы дэкрэт Саўнаркому
Сонца па сьвеце разьліў.
Вырвалі Ленінскім словам,
Разварушылі гняздо павукоў.
Гэта восень была вясною,
Вясною новых вякоў.

*
* *

Шлях вякоў туманамі спавіты;
Їх бяздоўня нельга запаліць...
Толькі з вечна-цвёўрага граніту
Нашым векам высечан Ёльліч.

Сёньня бунт рабоў магутным штормам
Абудзіў усю зямную кулю,
Бо Ёльліч ангельскага шахцёра
Парадніў з кітайскім цёмным кулі.

Сёння поруч з вёскаю зялёнай
Дружна стаў бунтар адвечны—горад:
Гэта Ленін згуртаваў колёны
Ленінскай мяцежнае кагорты.

Ад Дняпра да докаў Нью-Іёрку,
Да далёкіх ўсходніх акіянаў
Ясна сьвеціць Ленінская зорка
Ўсім прыгнечаным і ўсім загнаным.

І цяпер, хоць вечным сном скаваны
Наш Ільліч у чорным маўзалеі,
Будзе вечным рычагом паўстаньня
Імя—Л е н і н.

Мікула Селянінавіч

Гутаркі па прыродазнаўству і тэхніцы.

Хто і аб чым будзе весці і гутаркі

Гэта было даўно. Маленькім мужычым хлапчуком разам з айцом і дзедам я жыў у вёсцы Мядзведжына (Менскае акругі). З гэй пары, як я стаў помніць сябе, я бачыў ўсё адно і тое-ж. Кожны раз пасьяя ночы пачынаўся дзень, за днём ішла ўслед ноч. Кожны раз я бачыў дзеда з яго сівенькай барадой і вялікімі хмурымі брывамі, які ні на хвіліну не пакідаў працы. Кожны раз, ідучы па шырокай вуліцы нашай вёскі, я бачыў адны і тыя-ж касыя хаты. Думалася мне, што дзед мой заўсёды быў такім, якім я бачыў яго раней, што хаты гэтыя заўсёды стаялі тут, што зімою бывае заўсёды сьцюдзёна, што заўсёды вясной мужыкі барануюць зямлю, а пад восень—жнуць пасьпеўшы хлеб.

Калі я пасьвіў на полі коняй, я любіў глядзець на блакітнае неба, па якім паступова плылі воблакі. Я бачыў, як удалі схілялася да зямлі неба, а там, далёка-далёка, зусім зьлівалася з зямлёю. І думаў я, што ўсё тое, што я бачыў, ёсьць увесь сьвет, што ў ім усяго толькі тры вёскі—наша і дзьве, якія ляжаць побач, направа ды налева.

Неяк аднаго разу папрыяджалі розныя невядомыя людзі і ў полі нешта пачалі рабіць. Казалі, што яны мераюць зямлю і што пасьяя будуць будаваць жалезную дарогу. Людзі гэтыя называліся інжынэрамі, якія вучыліся розным навукам. Гледзячы на іх, мне здавалася, што яны зусім не такія, як нашай вёскі мужычкі. Бяз вусоў і барады, са шкелкамі на носе, яны мне здаваліся людзьмі зусім з іншага сьвету, ня з нашага, мужычага. Ад нас да іх было таксама далёка, як ад зямлі да неба. Калі аднаго разу айцец спытаў мяне—ці хачу я быць інжынэрам, то мне здалося гэта зусім немагчымым. Бо з нашых мядзведжынскіх мужычкоў ніхто не зрабіўся інжынэрам.

Пасьяя, зімою, я пачаў хадзіць у школу, там вучыў нас поп Васілі, тоўсты ды з рыжаю барадою. Калі мы, дзеці, пыталіся яго, ад чаго блішча маланка і грывіць пярун, ён, запаўняючы, казаў, што ўсё гэта—божая справа. Калі я падучыўся чытаць, пачаў я прыносіць кніжкі, чытаць дома іх, але хмуры дзед ня любіў гэтага майго заняцця і заўсёды крычаў на мяне:

— „Кінь, Мікола, кніжкі да добра не давядуць, ідзі лепш дай коням есьці“.

А то раз за абедам дзеду, пачаўшаму на мяне крычыць за чытаньне кніжок, я стаў пярэчыць, кажучы яму, што кніжкі трэба чытаць і што ў кніжках аб усім напісана. Ня здолеўшы зачыніць рот, як стукнуў мяне дзед лыжкай па галаве і так моцна, што аж зламаў яе.

У гэты-ж самы год, а таксама і на другі, у нашым краі здарыўся неўраджай—прышлося вельмі туга, і вось нашаму айцу прышлося йсьці ў горад на заробкі. Пасьля нейкага часу, як матэрыяльныя сродкі яго паправіліся, ён забраў да сябе і мяне з маткаю. Такім чынам, мой айцец, замест мужыка, стаў фабрычным рабочым, і я папаў у горад. Айцец меў жаданьне, каб я вучыўся, а дзеля гэтага аддаў мяне ізноў у школу, але на гэты раз у гімназію. З прычыны адсутнасьці грошай, каб можна было набыць патрэбныя кніжкі, трудна было вучыцца; але, ня глядзячы на гэта, мне, мужычаму сыну, навука давалася ня горш, як якому панічу. Гады прашлі.

Кончыў я гімназію; захацеўшы вучыцца больш, я паехаў у Маскву ў унівэрсытэт, які таксама скончыў. І вось цяпер я ўбачыў і ведаю, што інжынэры і вучоныя—такія самыя людзі, як і мы з вамі, мядзьведжынскія мужычкі. Я ведаю, што не заўсёды было так, як цяпер і што пасьля будзе ня так, як цяпер. Я ведаю, што і дождж, і маланка з пяруном зусім ня божая справа. Я ведаю, што сьвет зусім не такі, якім я ўяўляў сабе яго, як быў маленькім хлапчуком. Далей, я ведаю таксама і тое, што *шчасьце наша залежыць ад нас самых, але для гэтага патрэбна нам усім навука, якую мы, сяляне і рабочыя, павінны прайсьці і ўздойж і ўпонарак*. Аднак раней, калі над намі стаялі паны ды памешчыкі на чале з царом—бацюшкай“, то ўсёй гэтай жырнай знаці патрэбны былі цёмныя рабы, якія тварылі-б ім багацьце і асалоду,—рабы, якія-б ня думалі, што і яны такія-ж людзі, як і паны, што і яны маюць адналькавыя правы на ўсе блага і радасьці жыцьця. Дзеля гэтага гэтыя паны і ставілі тысяча перашкод на шляху, які вёў сялян і рабочых да ведаў і навукі; вось дзеля гэтага ніхто з нас, мядзьведжынскіх мужыкоў, ня мог стаць ні інжынэрам, ні вучоным. Але цяпер, калі ўсю гэту нечысьць, сядзеўшую на нашым карку і смактаўшую нашу кроў, мы скінулі—*цяпер шлях да знаньня (ведаў) ачысьціўся*, і мы хутка па гэтым шляху пойдзем уперад.

У згодзе з навукай мы будзем будаваць такое жыцьцё, пры якім адзін чалавек ня будзе сядзець на шыі другога, пры якім ня будзе ні бедных, ні багатых, пры якім мы ўсе, і сяляне, і рабочыя, станем людзьмі асьвечанымі і сьвядомымі. Уладаючы навукай, мы зможам перарабіць цяжкую працу ў сьветлую радасьць.

Дык пойдзем-жа па гэтым шляху да ведаў! На гэтых старонках нашай часопісі мы павядзем гутаркі па *прыродазнаўству і тэхніцы*. І наша першая гутарка будзе аб тым—што гэта такое *прыродазнаўства і тэхніка*, і для чаго яны патрэбны рабочаму і селяніну.

Першая гутарка.

Прыродазнаўства ёсць навука аб прыродзе.

— Што такое прыродазнаўства?

Гэта значыць знаньне прыроды.

А прыроду мы ўсе з вамі ведаем: гэта — рака, возера, лес, неба, зоркі і гэта ўсё тое, што ня зроблена рукамі чалавека. Знача, *прыродазнаўства ёсць навука аб прыродзе*. Але гэтым сказана яшчэ ня ўсё. У самай рэчы, ці ведаеце вы, што такое навука? Слова гэтае вы чуеце заўсёды і самі яго ўжываеце. Аднак, маё ўласнае дасьведчэнне паказала мне, што вы зусім ня ясна сабе ўяўляеце, што такое „навука“. Давайце-ж аб гэтым пагутарым.

Гадзіннікі і іх механізм.

Возьмем для прыкладу хаця-б звычайныя кішаньковыя гадзіннікі. Вось яны ляжаць на сталі і глядзяць на нас сваім белым кружочкам, на якім разьмеркаваліся лічбіны (цыфры): 1, 2, 3 і гэтак далей. Вось адна маленькая стрэлка шпарка паварачваецца на сваёй восі, а ўнутры гадзіннікаў у гэты час нешта пастукае—цік-так, адбываючы сэкунды. Вось другая стрэлка, самая доўгая. Яна паварачваецца ўжо ня так шпарка, як першая; за хвіліну яна праходзіць толькі адзін маленькі падзел. А гэта сярэдняя па велічыні стрэлка зусім паволі паварачваецца: маленькую адлегласць ад адной лічбіны (цыфры) за другой яна праходзіць толькі праз цэлую гадзіну. Мы бачым, што мінутныя і сэкундныя стрэлкі сядзяць на розных воях, але працуюць яны неяк дружна. У той час, як сэкундная стрэлка робіць адзін зварот, мінутная стрэлка пройдзе адзін маленькі падзел. Чаму ўсё гэта выходзіць так правілова? Адзін вандраўнік, які калісьці быў у Афрыцы,¹⁾ папаўшы да нэграў, паказаў ім свой кішаньковы гадзіннік. Таемнае пастукваньне, хуткі бег маленькай стрэлкі выклікалі ў іх вялікі жах (страх); яны думалі, што ў гэтай маленькай штучцы сядзіць нейкі бог, які пастукае і гоніць стрэлку. Мы ўжо не дзікары і так, як афрыканскія нэгры, ня думаем. Мы ведаем, што за гэтым белым кружочкам з цыфрамі (лічбамі) захоўваецца дзіўны механізм. У ім шмат маленькіх зубчатых калец. Ня глядзячы на

¹⁾ Афрыка—гэта вялікая частка сьвету, у якой знаходзіцца знамянітая пустыня Сахара.

тое, што яны сядзяць на розных восях, аднак сваімі зубчыкамі яны чапляюцца адзін за аднаго. Калі паварочваецца адно колка, то верціцца і другое, зьвязанае з ім. Гэтыя колкі рознай велічыні; дзеля гэтага яны і варочаюцца па рознай шпаркасьці. Яны так падабраны, што розныя стрэлкі кратуюцца парознаму, але ў строгай суналежнасьці адзін другому. Дзеля гэтага, ня глядзячы на тое, што звонку мы бачым стрэлкі на розных восях і незалежна адна ад другой, але ў самай рэчы яны цесна зьвязаны паміж сабой унутраным мэханізмам. Што-ж застаўляе гэтыя колкі кратуюцца? Мы ведаем таксама, што ўнутры гадзінніка ёсьць закручаная пружынка. Вось яна, разгортваючыся, і верціць колкі. Калі гэтая пружына разгорнецца, сілы ў ёй ужо ня будзе, і мэханізм сваё дзеянне спыніць. Каб да гэтага не дапусьціць, трэба кажную добу (суткі) іх накручваць, гэта знача—пружыну. І так мы ўсё добра ведаем, але ня зусім добра. Калі гадзіннік сапсуецца і застановіцца, мы самі папраўляць яго не бяремся, а адносім яго да гадзіннікавага майстра (спэцыяльнага майстра); той, ведаючы добра мэханізм, як свае пяць пальцаў, жвава знаходзіць сапсуецца і папраўляе яго, і гадзіннік зноў весела цікае.

Агнём дышчае страшыдла і чалавек.

Возьмем яшчэ адзін прыклад. Калі восемдзесят год таму назад у быўшай Расіі была адчынена вялікая жалезная дарога ад Менску да Масквы і па ёй, выкідаючы агонь і дым, прашоў першы цягнік, то нашы дзяды, сяляне тых мясцовасьцяй, па якіх ішла дарога, са страхам глядзелі на жалезнае страшыдла, жагналі свае лбы і казалі, што гэта прэ сама нячыстая сіла. „Бач, як з глоткі дым і агонь гоніць“. Цяпер мы, людзі, прывыклі; пужаюцца хіба толькі нашыя коні. Мы ведаем, што і паравоз, ня глядзячы на сваю вялічынню, ёсьць толькі складаны мэханізм у ім усе розныя часткі падагнаны адна да другой і цесна злучаны між сабою так, што пры кратаньні адных частак прыходзяць у рух другія і гэтыя апошнія варочаюць калёсы, на якіх стаіць парацяг. У той час, як у гадзінніку працуе пружынка, так тут, у парацягу, дзейнічае вадзяны пар. Вось у будцы парацягу сядзіць чалавек. Вось ён узяўся за нейкую ручку, павярнуў яе і... машына паехала. Ізноў чалавек у будцы бярэцца за тую-ж ручку, але верне яе ў другую старану, і агнём дышчае страшыдла спакойна застанавіваецца там, дзе захацеў маленькі чалавек.

Чаму паравоз слухаецца чалавека?—Дзеля таго, што чалавек той ведае, да чаго кожная ручка, дзе якое кола, што да чаго служаць; і калі машына папсуецца, як кажуць, захварэе, то яе хутка адпраўляюць у майстэрню, а там наш брат, спэц-рабочы, што

трэба, хутка паправіць. Хворае страшыдла выздараўлівае і зноў вярсту за вярстой будзе лёгка прабягаць па жалезнай дарозе.

Сонца, месяц і зямля—вялікі сьветавы гадзіннік.

У гэтых двух прыкладах ясна відаць, што мы маем справу з мэханізмамі, дзе адны часткі сплечены з другімі. Цяпер возьмем прыроду; як там стаіць справа?

Возьмем хаця-б дзень і ноч або вясну, лета, восень і зіму. Колькі мы з вамі ня жывём, ні разу яшчэ ня было так, каб праз увесь тыдзень была толькі ноч, або каб вясна цягнулася цэлы год. Заўсёды ў кожныя суткі дзень змяняе ноч, або ў годзе мы заўсёды маем усе чатыры часткі году. Калі мы возьмем календар, то ў ім мы можам знайсці такое месца, дзе паказана, у які дзень, а якой гадзіне ўсходзіць і заходзіць сонца або месяц. Ці-ж у гэтых зьявішчах няма пунктуальнасці? Ці-ж ня ёсць так, што сонца, месяц і зямля, хаця і існуюць паасобку, але ўсёж-ткі цесна злучаны паміж сабою, як аказаліся злучанымі стрэлкі гадзінніка.

Ну, а калі так, калі сонца, месяц і зямля неяк злучаны між сабою, то на што гэта падобна?

Адказ ясны—на мэханізм. Дзіўна!

А між іншым, гэта зусім правілова.

Калі ў чым-небудзь мы прыкмячам правіловасць, калі мы бачым сувязь адных частак з другімі, то ў такім выпадку мы маем справу з мэханізмам. Ня важна, што гэты прадмет маленькі, як галоўка шпількі, або такі вялікі, як земля або сонца. Важна сувязь і правіловасць. Гэтае становішча вы асабіста запамятайце і заўсёды майце на увазе.

Дык вось выходзіць, што сонца, месяц і зямля разам складаюць нейкі вялікі, вялізарны мэханізм, нейкі сусветны гадзіннік. Пытаньне: ці можам мы, людзі, гэты мэханізм вывучаць, зьведаць, з якіх частак ён складаецца і як яны злучаны паміж сабою, якая сіла іх прыводзіць у рух?

Можам. Я скажу нават больш: навука гэты мэханізм вывучыла. Вы, пэўне, чулі пра зацьменьне сонца або месяца, а можа і самі бачылі іх. Дык вось вучоныя, ведаючы гэты мэханізм, як свае пяць пальцаў, могуць да часу сказаць, калі, у якім годзе, у які дзень і а каторай гадзіне, мінут і сэкунд і дзе адбудзецца тое ці другое зацьменьне.

Расьліны, жывёліны і чалавек, як мэханізмы.

Пойдем далей! Вось вясной бярам жыта і кідаем у вораную зямлю. Мы добра ведаем, што гэтыя зярняткі ў зямлі разбухнуць, што ад іх паўзучы карэньні, а ўгару—сьцябло. Мы ведаем, што сьцябло, спачатку зялёнае і маленькае, будзе расці ўсё вышэй, рабіцца мацнейшым, што на іх зьявіцца

калосьсе, а ў калосьсях зярняткі, якія пасья будуць налівацца. Да канца лета наша поле зазьязе золатам паспеўшага збожжа, якое мы і зьбяром. Пытаньне: ці ёсьць у росьце зярна якая-небудзь правіловасьць? (пунктуальнасьць). Ці залежыць гэта ад вільгаці, цяпла і глебы?—Так, ёсьць і правіловасьць, ёсьць і сувязь адных частак з другімі. Дзеля гэтага мы маем права сказаць, што і зярно і ўсе расьліны гэта ёсьць мэханізм. Праўду кажучы, засяваючы поле хлебам, мы карыстаемся сваімі ведамі (пазнаньнямі) аб здатнасьцях (уласьцівасьцях) гэтага дзіўнага мэханізму, які завецца хлебным зярном. Мы, як машыністыя на паравозе, бяремся то за адны, то за другія ручкі, варочаем іх і прымушаем мэханізм рабіць тое, што нам патрэба—даваць новы хлеб.

Ну, а жывёлы, чалавек? Гэта таксама мэханізм,—спытаецца вы? Дзеля таго, каб адказаць на гэтае пытаньне, успомніце, што мы разумеем пад мэханізмам, і паглядзеце, ці ёсьць у цэле жывёл і чалавека розныя часткі і ці злучаны яны паміж сабою. Вочы, вушы, сэрца, жывот, лёгкія—усё гэта сапраўды розныя часткі цэла жывёлін, часткі, якія цесна злучаны паміж сабою і якія працуюць з пэўнай правіловасьцю. Значна... і жывёліны, і чалавек—таксама машыны.

Увесь сьвет—ёсьць машына.

Тады, знача, увесь сьвет таксама ёсьць машына?

— Так, дарагія таварышы, навука толькі так і гаворыць. Толькі сьвет і прырода зьяўляюцца вялікай сложнай машынай. У прыродзе ўсё чапляецца адзін за другога, як колкі ў гадзінніку, рух адных частак выклікае зьмену ў другіх. Аднак, бывае, нам здаецца, што якія-небудзь дзьве рэчы зусім ня злучаны між сабой, але гэта толькі здаецца. Але калі глыбей унікнуць і разабрацца ў гэтай справе, то няпрыкметная сувязь стане прыкметнай і зразумелай.

Навука вивучае мэханізм усялякіх зьявішч.

Заданьнем навукі якраз і зьяўляецца адшуканьне сувязі між рознымі часткамі прыроды; карацей кажучы, навука вивучае зьявішчы мэханізмаў. Цяпер вернемся да пачатку. Вы, пэўне, памятаеце, аб чым ішла там реч? Мы вам паказвалі, што прыродазнаўства ёсьць навука аб прыродзе.

Прыродазнаўства вивучае мэханізм прыроды.

Пасья таго, што было гаворана вам, спадзяюся, што вам цяпер будзе зразумела, што прыродазнаўства вивучае мэханізм усёй прыроды і кожнай яе часткі.

Мы дрэнна ведаем мэханіку расьлін.

Цяпер мы запытаем сябе: ці нам, сялянам і рабочым, патрэбна знаць прыродазнаўства, ці не? Гэтае пытаньне роўна-

важна такому: ці патрэбна гадзіннікаваму майстру знаць механізм гадзінніка або паравознаму машыністаму знаць механізм паравоза? Ніякіх сумненняў быць ня можа—разумеецца, патрэбна. І нам, сялянам і рабочым, прыродазнаўства таксама патрэбна. Праўда, пра хлеб мы крыху ведаем; напрыклад, што для зярна патрэба зямлю падрыхтаваць, заараць, што зёрнам патрэбна вада і цяпло. А як пабудована зярно, чым яно жыве, як расьце, якія яго асабістыя патрэбы, мы павінны прызнацца, што ня ведаем. Дзеля гэтага кіраваць механізмам зярна так добра, як машыністы паравозам, мы ня можам. Мы працуем на сьляпую. Вось дзеля гэтага і атрымліваецца, што з адной дзесяціны (валокі) жыта мы збіраем пудоў 30-40 зярна. Гэта яшчэ добра, але бывае і горш. Амэрыканцы збіраюць 80-100 пудоў, дзеля таго што яны механізм зярна ведаюць лепш, чым у нас. Вось так і ва ўсім другім. Возьмем хоць-бы яблыні, напрыклад, антонаўкі, яны растуць, прыносяць яблыккі. Мы збіраем і прадаём. Валока яблык можа нам даць прыбытку руб. 200-300 (золатам). Мы і здавалены. А ў рачаістасьці яно ня так; каб мы палепшылі пароду яблынь, дык можна было-б атрымаць даходу рублей да шасьці тысяч золатам. Як-жа гэта можна ажыцьцявіць? Адзіны шлях—гэта вывучэньне механізму дрэва, як спэц-майстар гадзінніка вывучае механізм гадзінніка, а пасьяля ўжо кіраваць гэтым механізмам так, як гэтага хочацца нам, людзям,—і гэта можна зрабіць; каб нельга было-б, дык я і не казаў-бы. За прыкладам далёка хадзіць ня прыдзецца.

Штучны механік Ян Уладзіміравіч Мічурын.

У Тамбоўскай вакрузе жыве адзін старац Ян Уладзіміравіч Мічурын. У яго ёсьць невялічкі садок, у каторым ён працуе ўжо не адзін дзесятка год. Пра яго дык можна сказаць—сапраўды выўчыў механізм дрэва і расьлін. Ён можа кіраваць расьлінамі, як машыністы паравозам. Напрыклад, усім вядома—рожы нежныя і ня выносяць марозаў. Аб гэтым нават пьецца ў песьнях. А Мічурын узяў дый вывеў такую пароду рож, якая марозаў зусім не баіцца і хораша расьце ў сьцюдзёных мясцовасьцях, ды яшчэ дае кветкі, якія маюць дарагое ружовае масла. Гата ён зрабіў ня толькі з рожамі, але і грушай, вінаградам, абрыкосамі і другімі расьлінамі. Яго новы сорт зусім вытрымлівае марозы і дае смачны плод. Можна-б было яшчэ даць шмат прыкладаў з практыкі Мічурына, але і гэтага досыць, каб зразумець, што можа даць знаньне механізму расьлін; трэба сказаць што яго знакамітасьць перанялі далёка за межы СССР, яго ведаюць нават у Амэрыцы. З усіх канцоў зямлі да яго заўсёды прыяжджаюць розныя людзі, каб паглядзець на яго працу ды пагаварыцца. Толькі вось мы, беларусы, яшчэ мало аб ім чулі, дзякуючы нашай несьвядомасьці.

Чалавек павінен зрабіць так, каб прырода была пад уладай яго волі.

Цяпер далей. Дапусьцім, што мы прашлі прыродазнаўства, г. з. вывучылі мэханізм прыроды, ведаем, што з чым злучана, што ад чаго залежыць, дзе і якія знаходзяцца сілы, што прыводзяць у рух і як яны працуюць (дзеянчаюць). Ці можна на гэтым застанавіцца? Для параўнаньня паставім другое пытаньне: вось чалавек вывучвае гадзіннік, траціць час, працу і ўрэшце даведаўся, вывучыў і на гэтым канчае. Са сваіх пазнаньняў ня мае ніякай выгады. Пытаньне: ці такі чалавек разумна робіць? Зразумела, што не! Дзеля чаго тады трэба было траціць час. Жывём-жа мы ня тысячы год. Тое-ж самае з прыродазнаўствам. Даведаўшыся мэханіку ўсялякага зьявішча, мы, як разумныя істоты, павінны гэтымі зьявішчамі заўладаць, зрабіць іх падуладнымі сабе, сваёй волі і прымусіць сілы прыроды рабіць для нас тое, што захочам мы. Вось гэта будзе вярта чалавеку, які думае!

Як адносіліся да пяруна нашыя продкі і як адносімся мы.

Ці можна прыроду пакарыць сабе? Калі мы ведаем, дзекая шруба загадвае тым, што нам патрэбна, дык мы яе і будзем падкручваць. Вось і ўсё. Возьмем для прыкладу маланку. Хто яе ня бачыў? Калі ўвечары неба пакрываецца чорнымі сьвінцовымі хмарамі, калі зашуміць вецер, затрапечаць бярозы, а пасьля зазіхаціць маланка, прарэзаўшы паўнеба і асьвятліўшы нас сваім агністым блескам,—тады робіцца страшна. Разразіўшыся пярун патрасае ўсё неба і зямлю. Усё жывое хаваецца, хто куды можа. Бо-ж гэта вогненная страла здольна сакрушыць усё на сваім шляху.

Быў час у старыну, калі чалавек ня ведаў мэханізму маланкі і думаў, што гэта божы гнеў. Напрыклад, нашыя продкі славяне, жыўшыя за тысячу год, лічылі, што ёсьць такі бог, які спэцыяльна робіць маланку, так сказаць, спэц па гэтай частцы. Звалі яго пярун і быў ён апрысклівы. Як толькі разгневаецца, дык зараз-жа паліць маланкай. Вось, каб уміласьцівіць яго, яму маліліся і прыносілі ўсялякія дарункі (жэртвы). Здаралася часамі, што гэтаму пяруну прыносілі ў падарунак нават жывых людзей, якіх жраць, паслужнікі глаўнага бога, закалывалі. Цёмныя людзі думалі, што малітва і падарунак захаваюць іх ад гневу маланкі. Цяперака ня тое.

Цяперака мы ведаем, што такое маланка, скуль яна бярэцца і не баімся яе. Замест малітвы і падарункаў, мы робім вострыя мэталёвыя кіі, якія мы ставім на крышах нашых дамоў. Ад кія йдзе ў зямлю таўстая провалака. Гэтая дапасавальнасьць называецца „громаадводам“, і ён вельмі добра ратуе нас ад гневу пяруна. Я скажу нават болей. Мы, людзі, да-

ведаліся, што маланка паходзіць ад электрычнасьці, якое ў вялікім ліку збіраецца ў хмарах.

Мы даведаліся, што пярун—электрычнасьць—ёсьць магутная сіла, даведаліся пра ўсе яго таямніцы ды і захавалі ў нашыя машыны.

Вось цяпер гнеў маланкі, пярона, стаў нашым слухмяным слоугою: ён і ў лямпах сьвеціць і прыводзіць у рух машыны. і па дроту пераносіць нашыя словы і робіць яшчэ шмат іншых для нас карысных рэчаў.

Тэхніка пакарае прыроду.

Вось гэтай справай пакарэньня прыроды займаецца тэхніка. Гэта яна прымусіла звычайным вадзяным парам прыводзіць у рух нашыя цягнікі і параходы; гэта яна дала чалавеку магутныя крыльлі, на якіх ён пераносіцца хутчэй ветру, хутчэй ластаўкі: гэта яна, тэхніка,—тысячы тысяч станкоў і машын, якія працуюць на дабрабыт чалавека. Дык ці-ж можна пасьля гэтага казаць нам, сялянам і рабочым, што тэхніка не патрэбна?

Уперад да навукі і тэхнікі, а праз іх да сьветлага жыцьця.

Праўда, калі раней над намі сядзелі капіталістыя ды памешчыкі і ўладалі амаль што ня ўсімі машынамі ды станкамі, дык тэхніка служыла ім, выціскаўшы з нас сокі рабочых і сялян. Але цяперака, калі ўлада ў нашых руках, будзе інакш. Цяпер усе гэтыя станкі ды машыны мы прымусім працаваць на нас і для нас.

Дзеля гэтага, дарагія браты, сяляне і рабочыя, будзем жа мы імкнуцца да навукі, якая вывучае мэханізм прыроды, і да тэхнікі, якая заўладае ім, і ўтворым на зямлі для ўсіх працоўных шчаслівае і сьветлае жыцьцё!

Трэба рабочым і сялянам сабраць усе сілы, каб заўладаць сілай знаньня, каб падняцца на тую культурную ступень, якой ад нас патрабуе сучасны момант.

Крупская Н. К.

Пытаньні:

1. Чаму стрэлкі гадзіннікаў прыходзяць у рух не выпадкова і што іх рухае?
2. Што такое паравоз і што ім рухае?
3. Якія два знакі характарызуюць усялякі мэханізм?
4. Чаму я казаў, што сонца, месяц і зямля складаюць якбы вялікія часы ўсяго сьвету, г.зн. мэханізм?
5. Чаму навукі лічыць, што расьліны і жывёліны, і чалавек—мэханізмы, машыны?

6. Як разглядае навука ўсю прыроду, увесь сьвет?
7. У чым заключаюцца задачы навукі?
8. Ці разумна абмежавацца толькі адным вывучэньнем мэханізму прыроды?
9. Што мы павінны рабіць з прыродай і яе сіламі?
10. Як адносіліся да маланкі нашыя продкі-славяне і як адносімся мы?
11. Чым займаецца тэхніка?
12. Для чаго нам, сялянам і рабочым, патрэбны навука й тэхніка?
13. Што рабілі капіталістыя, карыстаючыся навукай і тэхнікай?
14. Што мы будзем рабіць, заўладаўшы той-жа навукай і тэхнікай?

Што чытаць па тых пытаннях, якія закрануты ў нашай гутарцы.

1. Ціміразеў К. „Значэньне навукі“ (Люі Пастэр). Масква, Госіздат. 1922 г., стар. 32.

У гэтай кніжцы К. А. Ціміразеў, наш славыты вучоны і соцыялісты, якому 4-га лістапада г. г. ў Маскве быў адчынены помнік, на прыкладзе жыцьця другога вялікага вучонага—Люі Пастэра, француза, паказвае вялікае значэньне навукі і яе сэнс для чалавека.

2. Вульф. „Усясьветная машына і яе служба чалавеку“. Госіздат, Масква. 1920 г., стар. 40.

З самога загаловку кніжкі відавочна, што яе зьмест суналежыць думкам, выкладзеным у нашай гутарцы. Аўтар кніжкі разглядае ўвесь сьвет, як машыну, і на некалькіх прыкладах паказвае працу некаторых яе частак—чалавека, вады, паветра.

3. Рубакін Н. А. „Сярод таямніц і дзіў прыроды“. Выданьне ВУЦК. Масква. 1919 г., стар. 156.

У гэтай кніжцы аўтар апавядае аб такіх зьявішчах, якія лічыліся дзівамі і аб якіх апавядаецца ў розных „сьвятых“ кніжках. Бязумоўна, цяпер мы разглядаем гэтыя зьявішчы не як дзівы і даём ім правіловае тлумачэньне. Вось аб гэтым і гаворыцца ў кніжцы, якая ў прыдатак далучана вялікай колькасьцю рысункаў.

4. Міхайлаў А. А. „Аб сонечных зацьменьнях і аб зацьменьні 8-га красавіка 1921 году“. Масква. Госіздат. 1921 г., стар. 17.

Там аўтар апавядае аб „гадзінніку ўсяго сьвету“—сонцы, месяцы, зямлі і аб тым, як яны ідуць, а таксама апавядае, як вучоныя, ведаючы мэханізм гэтых гадзіннікаў, прадугадваюць розныя зацьменьні на некалькі вякоў уперад.

5. Ціміразеў К. „Рабочы—чудатворац“. Выданьне „Маскоўскі рабочы“. 1922 г., стар. 16.

Тут апавядаецца аб адным цудоўным амэрыканскім садаводзе Бурбалку, які, як і наш дзед Мічурын, добра разумеў мэханізм расьлін. Дзеля гэтага Бурбанк прымушае расьліны рабіць тое, што хацеў ён, Бурбалк, а не расьліна сама, Шкада, што пра нашага Мічурына такая добрая кніжка не напісана.

А. Қ.

В. Туянец

Беларусы ў Гомельшчыне

„Сборник материалов Гомельских губернских курсов по переподготовке сельских школьных работников в г. Новозыбкове 15 июня—15 августа 1924 г.“ Г. Новозыбков, 1924 г., 402 іл 1/8. Тираж 750 экз.

Апошнімі часамі ў нашай прэсе спатыкаецца шэраг натака, якія сьведчаць аб пашырэнні беларускага культурнага руху ў Гомельшчыне: адчыняюцца новыя і новыя школы (беларускія), ставяцца беларускія спектаклі, закладаюцца харавыя гурткі і г. д. Праўда, яшчэ і цяпер спатыкаюцца там дубальтаванні „знамянітай фразы“—„беларусаў на Гомельшчыне няма, іх выдумалі інтэлігэнты“. Але гэтыя фразы вымаўляюць цяпер чырванеючы і сьпяшаюцца затушаваць іх „эспэранта“ і іншым.

Што-ж, сапраўды, выяўляе сабою гэты паўднёва-ўсходні куток нашае краіны? Калі мы пашукаем адказу ў нашых навуковых матэрыялах, папытаемся ў нашых „сведущых ліц“, у знаўцаў пытання, дык атрымаем адказ, прыблізна, такі:

„Бачыце, пытаньне цёмнае. Калі казаць аб Рэчыцкім павеце, аб Гомельскім—дык так-сяк. Там напэўна беларусы. Але калі ўзяць паветы даўнейшае Чарнігаўшчыны, дык яны настолькі дэнацыяналізаваныя, што нічога і сказаць ня можна“...

Вось-жа, у „памянёным“ зборніку мы і знаходзім дакладнае, яснае і бесстаронняе тлумачэньне. Гутарка ідзе аб разьдзеле кнігі—„Вопросы краеведения“ (стар. 238—293), дзе зьмешчаны артыкулы:

1. Восточные уезды Гомельской губернии в прошлом— П. Еременко (стар. 239—248).

2. Основные черты геологического строения и рельефа Новозыбковского, Клинцовского и Стародубского уездов— Д. Дятлова (стар. 250—257).

3. О нашем климате и о наблюдениях за погодой в школе—аўтар не паказаны (стар. 257—272).

4. Описание говора Новозыбковского уезда, Гомельской губ.—Ант. Полевого (стар. 272—293).

Першыя тры артыкулы даюць сыстэматызаваныя весткі, стройна згрупаваныя і заслугоўваюць увагі ня толькі школьных працаўнікоў: нашы вучоныя ўстановы, якія заняты адумысловым дасьледваньнем краіны ў памянёных напрамках, знойдуць угрунтаваньне сваіх некаторых вывадаў або матэрыял для разваг і далейшых досьледаў.

Але нашу увагу спыняе апошні артыкул—Андрэя Палявога¹⁾.

На падставе ўласных досьледаў напісаў ён гэты артыкул і дадаў да яго невялічкі слоўнічак слоў з сучаснай жывой мовы гэтае часткі Беларусі. Разгляд зроблены бесстаронна, таксама бесстаронна і рэдакцыя зборніку змясьціла увагу:

„Хоць аўтар артыкулу грунтуецца выключна на довадах нагляданьня за гаворкаю Новазыбкаўскага павету, мы лічым, што агульныя палажэньні артыкулу могуць быць пашыранымі на ўсе тры паветы, якія знаходзяцца на стыку Вялікаросіі, Украіны і Беларусі—Новазыбкаўскі, Клінцоўскі і Старадубскі“.

Як вядома, жыхароў гэтае часткі клічуць суседзі іх—літвінамі. Гэта пра іх украінцы кажуць: „Літвіна хіба біс озьме, шчоб він не дзекнув або не цекнув“.

Аўтар артыкулу ня толькі сьцьвярджае прысутнасьць гэтага дзеканьня і цеканьня ў жывой мове ўсходняй Гомельшчыны, але прыводзіць шмат цікавых довадаў аб іншых асаблівасьцях ладу пабудаваньня мовы і г. д., якія ўзбагачаюць нашу літаратуру па гэтаму пытаньню і заслугоўваюць усебаковае увагі.

Зьвяртаючы увагу на гэта, мы ня лічым патрэбным пералічаць іх тут.

Кажучы аб сваіх задачах, аўтарзначае:

— Новазыбкаўскі павет Гомельшчыны ў адносінах свае мовы выяўляе з сябе вельмі прарэстую карціну. Перш за ўсё, мова самога гораду і вёскі вельмі-а-вельмі не падобны адна на адну, і сяляне клясыфікуюць гарадзкую мову, як мову „маскоўскую“, што розьніцца ад іх вясковай, „простаі“.

„Мова самога гораду і пасад, якія заселены ў навалнай большасьці сваёй стараверамі-вялікаросійцамі і жыдамі, у гэтым артыкуле апісаньня ня будзе. Нас цікавіць у гэты час мова 140.000 вясковага насельніцтва (з агульнага ліку 180.000 душ²⁾, раскіданага па сёлах і мястэчках павету“.

¹⁾ Студэнт 2-га Маскоўскага ўнівэрсытэту, здольны вучань профэсара Растаргуева ў галіне мовазнаўства.

²⁾ У трох паветах, аб якіх кажа рэдакцыя зборніку, у разы 2-3 больш.

Для найбольшага ўгрунтаваньня сваіх вывадаў А. Палявы і дадае да артыкулу слоўнічак каля 1000 слоў, які зьяўляецца, па яго выражэньню, зусім няпоўным.

Разглядаючы гэты слоўнічак, мы знаходзім у ім шмат агульна-беларускіх слоў:

алей,
адкуль,
ачуняць,
бачыць,
бульба,
бліскучы,
вілкі і г. д., і г. д.

Ёсьць словы, якія даволі пашыраны ў нашай мове, але ў літаратурнай спатыкаюцца пад разрадам „выдуманых для искусственного отмежевания от великого, могучего и т. д.“:

балазе,
бадай,
дашчэнту,
жычка, жычкова (огненно-красный, ад слова „жыжа“),
імпэт і шмат іншых.

Ёсьць словы, якія, зьяўляючыся беларускімі, будуць гучэць паветалізмамі, але з вялікім посьпехам могуць быць скарыстанымі і ў літаратурнай мове:

аппянуць—пакрыць галаву (хусткай ці чым), ад слова „апяць“, а ня „вопратка“,
бяёдаваць—псаваць,
ваўка—невялікая рана,
сігаць—кročыць,
сігень—крок і інш.

Ёсьць проста цікавыя словы, якія сваім гучаньнем вядуць нас у VIII-X ст. ст., маючы ў гэты час іншы сэнс, чымся раней: *ваўхвіць*—лячыць, тагды як воўх—чараўнік, а ваўхвіць—чараваць. З часам значэньне перанесена наогул на „лячэньне“, хоць у некаторых месцах і дыфэрынцыруе паняцьце:

лячыць (доктар)
ваўхвіць (знахары)...

Слоўнік гэты, па нашай думцы, павінен зацікавіць усіх тых, хто ня толькі працуе ў галіне мовазнаўства, але працуе і як пісьменьнік, працуе стала, не аля-Алёша.

У кругабеце формаваньня і крышталяваньня нашае літаратурнае мовы, якая павінна стаць моваю ня толькі абмежаванай часткі Беларусі, а панаваць на этнографічных абшарах, мы павінны цікавіцца кожным новым словам, якое ўзбагаціць нас адценьнем таго ці іншага паняцьця.

Ужо нашто расійская мова багатая словамі: апрача вяліка-расійскіх, скарыстала і беларускія, і украінскія, і угро-тюркскія, ня кажучы аб чужаземных,—і яна імкнецца да ўсё новага і новага абагачэння яе.

А. Варонскі ў кнізе „На стыке“ (стар. 41) піша літаральна так:

„Новы пісьменьнік прынёс з нізоў, ад мядзвезджых куткоў прыгожую народную мову, крэпкую, сакавітую, моцную і выразістую. Прынёс з сабою і шмат наветалзімаў, што часам таксама выклікае незадавальненне чытача, зусім неправідовае, бо ўнясеннем наветалзімаў літаратурная мова вельмі будзе насыджана і ўзбагачана“...

Тым з большай падставай можна сказаць гэта і ў нас, бо, на жаль, большасць пісьменьнікаў не прыдае гэтаму вялікага значэння, а спробы некаторых (Ц. Гартны, напрыклад,) выклікаюць хвілінамі неўгрунтаванае абурэнне.

Дзеля паказаных прычын, пажадана было-б бачыць працу А. Палявога надрукованай ці ў адным з нашых выданьняў, ці паасобным выданнем¹⁾.

¹⁾ Ад рэдакцыі. Т. Палявы прыслаў свой нарыс, значна перароблены і дапоўнены прыкладамі з вуснае творчасці народнае—у нашу часопісь, дзе ён і будзе надрукованы ў адным з чарговых нумароў.

У. Гайдуковіч.

„Сьмела ўперад дружным сьпевам“...

А. Александровіч. „Па беларускім бруку“. Менск, ДВБ,
1925 г., +45 in ¹/₁₆.

Малады поэта, комсомолец, вышаўшы з рабочае клясы, падараваў нам першы зборнік сваіх твораў. Праўда, гэта імя знаёма нам ня першы год—амаль з 10-х год пачаў ён сьвядомую, актыўную працу па арганізацыі беларускай працоўнай моладзі: раней на Старажоўцы ў Менску, а затым—пэўны час—як рэдактар комсамольскай газеты. Затым, большасць вершаў, зьмешчаных у зборнічку, нам вядома: яны друкаваліся ў тых ці іншых кругабежных нашых выданнях. Гэта ня кажа, што няма ў ім і новых. Але ня ў гэтым справа. Лёс часопісьі, а найбольш газэт—у нас агульны. Ня ўсюды іх збіраюць у комплекты. Часам цяжка знайсці і зноў перагледзець твор, друкованы месяц таму назад. Вось-жа, з вялікай прыемнасцю і зацікаўленасцю прыходзіцца расчыніць гэты зборнік, як нейкае абагульненне працы маладога поэты за апошнія годы. Перш за ўсё, нельга не заўважыць суладжанасці ў разьмеркаваньні вершаў. Тры нізкі—„Рытм гораду“, „Мая казка“ і „Чужына“—выразна сьведчаць аб асноўным кірунку творчасці А. Александровіча—гарадзкія мотывы.

Першы пачынальнік у гэтым у нас быў М. Багдановіч. Пасьядоўцаў, яскрава выяўленых, пакуль што ня было.

І вось, і сьвядома (ахвяраваньне М. Багдановічу нізкі вершаў „Чужына“) і несьвядома (гарадзкое пахаджэньне) прышоў наш поэта на гэты шлях.

Але мы знаем, што шлях гэты ў літаратурах сьвету—ня новы.

„Чыстае мастацтва“ сваёй тэматыкай і чапала, галоўным парадкам, або жыцьцё гораду або жыцьцё шляхецка-сядзібнае. Усё пытаньне ў тым: што дае новага нам Андрэй Александровіч.

Возьмем хоць-бы аднаго з суседзяў нашых у *тэрыторыяльным сэнсе*—польскага поэту К. Верзінскага¹). Піша ён гладка,

¹) Варшава, 1921 г. Выданьне 3-е, „Wiosna i Wino“.

піша добра. Таму і трэцім выданьнем кніжка вышла. Але аб чым ён піша? Аб шпацэрах сытай, адкормленай буржуазіі.

Ulica idę sobie,
Gichutko o czemś marzę,
Nagle widzę: kapelus
Leci po trotuarze!¹⁾

Такая падзея спыняе гэтага гуляку. Ён пачынае сачыць, што робіцца далей.

Aż tu, na rogu ulic
Ten wiatr, ten psornik świata,
Dziewczętom letnie suknie
Wokoła nóg oplata!²⁾

Поэта-буржуа атрымоўвае натхненне ад карунак, ад панчох дзявочых, якія бачыць, дзякуючы гэтаму ветру. Што яму трэба больш?

Ulica idę sobie,
Nic więcej mi nie trzeba:
Flirtuję z całym światem
J śmieję się do nieba...³⁾

Далей? Далей знойдзе сябе такую самую, як сам, або прыдушаную капіталістычным ладам кабеты.

J tak najlepiej, najszczęśliwiej...
Wielkie nic da największą treść:
Kupimy sobie funt winogron
J śmiejąc się będziemy jeść...⁴⁾

Што для гэтага поэты жыцьцё грамады, змаганьне пролетарыяту? Яго ідэолёгія хаваецца ў наступных радках.

Sprzedaj się wiatrom i gwizdź razem z nimi
Na to, co było, i na to, co będzie!..⁵⁾

Сумысьле ўзялі мы гэтыя прыклады, каб давесці, што розныя бываюць гарадзкія мотывы, гледзячы, дзе сьпявае поэт: ці ў сугарэньні, ці ў палацах-камяніцах. А. Александровіча цікавяць іншыя, нават, адваротныя мотывы. Ён не здарма ўзяў назву для свайго зборніку пясняр працоўных — „Па беларускім бруку“. Рух гораду навеяў яму і тэмы, і вобразы, і гукі. Сугарэньне выгадала яго. І таму, што ведае смак гэткага жыцьця поэта, ён зьвяртаецца да сонца і кажа:

І ты лепш сьвятла шчырай жменяй
Кінь глыбей у жыцьцё, ня блудзі...
Скажа „дзякуй“ табе сугарэньне,
Разам вільгаць страхне з грудзі...⁶⁾

1) Ibidem, стар. 40.

2) Ibidem, стар. 40.

3) Ibidem, стар. 41.

4) Ibidem, стар. 59.

5) Ibidem, стар. 23.

6) Ibidem, стар. 21.

Што-ж, просьба—добрая рэч, але не заўсёды памагае: трэба дбаць самому, трэба зьнішчаць гэтыя сутарэньні. Рабочыя і сяляне, злучаныя ў цесным хаўрусе, толькі і здолеюць зрабіць гэта. Рабочыя будуць дапамагаць эканамічнаму гаспадарчаму росквіту вёскі.

Заўсёды: позна, рана
Крынічыць фабрычным жыцьцём.
Каб хутчэй машына-дынама
Разьвіла свой сьпеў над сялом¹⁾.

Вёска адгукаецца гораду, гораду рабочых.
У полі зялёнаю ноччу
Жалейкай зьвіняць агні...²⁾

Гэта не задавальняе поэту.
Хай у сто зьвонаў зялёны гоман
Разьліваюць калосьсі палёў...³⁾

Навошта? А на тое, а таму, што
Крок за крокам ідзем у жыцьцё мы
З песьняй вёскі й фабрычных станкоў...⁴⁾

Хто-ж гэта мы? Як мы ідзем?—Ідзем з комсамольскімі сьпевамі, ідзем бадзёра, хоць ведаем, які цяжар перад намі.

І пальцеца песьня звонкая
Ды над вольнай над нашай старонкаю...⁵⁾

Сьпявае гэтыя песьні і друкар,—
І дзень і ноч дрыжыць ліхтар,
Сьвінцовы пыл у вокны звоніць.
Над касай весела друкар
Трымае літары ў далоні⁶⁾.

Сьпяваюць і дзеці рабочых,—
Хлопцы з дзіцячага дому
Купацца ішлі грамадой.
Беларускай зьвінелі, вядома!
Ня ведалі лепшай, другой⁷⁾.

Сьпяваюць гэтыя песьні і машыны, а ў сьпевах іх чуе
поэта маладое, наскае:

Гэй, шыпі, сьпявай, машына,
Ў тваіх сьпевах—комсамол!⁸⁾

Такі самы комсамол, якім стала ўсё самае выдатнае, самае лепшае з беларускае моладзі.

У віхуры, ў завірусе
Ды фабрычнага жыцьця.

1) 2)—23.

3) 4)—24.

5)—11.

6)—22.

7) Ibid., 10.

8)—25.

Комсамолам Беларусі
Стала роднае дзіця¹⁾).

Маладзё гэтага сваім імпэтам, сваёй працаю ўзбудзіла краіну, прыдушыла стары сьвет, загнала яго ў сутачкі гісторыі. Ён выдаецца поэту ўжо не вялікай, страшнай сілай, а звычайным ветрам.

Спалоханы вецер таемна па стрэхах
За комін прысядзе, коса зірне...²⁾

Так, коса зірне, бо чуе яшчэ карані свае ў Закардоньні, у „крулевстве дэмакратычным“. Але нядоўга ўтрымаецца ён і там. Падпольле працуе, падпольле рыхтуе сілы свае на бой страшэнны, астатні.

У глыбі, дзе сеткай карэньні,
Комсамольцы выкоўваюць волю.
— Прынясе, прынясе вызваленьне
Комсамол Беларусі падпольлю³⁾).

Няхай сабе паны мобілізуюць усе чорныя сілы—нічога не паможа! Змаганьне будзе, вынікі—на карысьць працоўных.

А на вуліцах панская варта—
Ня нырне ў сутарэньне жыцьця!
Ёй ня ведаць, што там не на жарты
Змагаецца волат-дзіця⁴⁾).

Тым больш пэўны ў гэтым поэта: яго падмацоўвае прыклад змаганьня і будаўніцтва ў Савецкай Беларусі.

І „Польшчы рука ў Менску слаўным панавала“, а Беларусі—„цяжка жылося пад няволяй“, і немцы швэндаліся па яе абшарах... Але дзе яны?

Крыльце апёк „бялы ожал“,
Памкнуўся крычаць, але змоўк...

Праўда, таксама

Вышла з падвалу падпольле—
Беларусі Вольнай быць!
І вуліцы сталі полем
Зьвінець агнём барацьбы...

Але гэта таму, што ня трацілі мы надзею, ня трацілі сваіх правадыроў. Дзеля гэтага

У рыштках мінулае тае...
Новым—юнацкі гоман.

Дзеля гэтага заклікае поэта вітаць аднаго з гэтых правадыроў, тав. Ігнатоўскага:

Беларусь маладая, вітаем
Мужыка—комуніста—наркома.

Можна было-б новымі і новымі прыкладамі ўгрунтаваць, наколькі моцна звязаны поэта з жыцьцём фабрык, заводаў

1) —25.

2) —30.

3) 4) —26.

(горад), з жыццём працоўных Беларусі. Але гэтага даволі для выяўленьня *першае і асноўнае тэмы поэты.*

Жыццё гораду кладзе свой пэўны адбітак на жыхароў, утварае тыя ці іншыя адносіны між імі. Прыватны капітал у нас канчаткова ня знішчаны. На гэтай глебе—бедната, голад, простытуцыя. Праўда, карані апошняй хаваюцца і ў папярэдніх войнах, у окупацыях. Поэта ня гоніцца за „ўра“—патрыятычнымі гимнамі. Ён падыходзіў сьвядома і да першае тэмы (не казаў, што „для паўстанца змаганьне—жарты“). Сьвядома падыходзіць і да другой сваёй тэмы—„Абрам“.

Невялічкая поэмка, якая робіць уражаньне вялікай карціны, намалёванай рысамі; эскіз карціны. Але эскіз цікавы.

На фоне грамадзянскай вайны, на фоне здзекаў і кпінаў, якія перажыла, перахварэла Беларусь—рабочы, гэбрэй Абрам, і яго дачка. Бацька хадзіў, гнуўся крукам. І крамы пільнаваў, і квас прадаваў, апошняю скарынку брасьнелую дзяліў са сваёй дачкой. Змагаўся з жыццём сам і вучыў змагацца дачку. Але яна—ня здужала. Яна кінулася ў разгул, кінулася на салодкі, але кароткатэрміновы хлеб—простытуцыю.

Не зразумець ёй жыццё змаганьня,

Не зразумець ёй бурлівы завод.

Ёй прыемна там, дзе каханьне,

Дзе перысты лоскат згод...¹⁾

Адны з тых цёмных старонак нашага жыцця, якія яшчэ спатыкаюцца нярэдка. Канчатковае знішчэньне прыйдзе з замацаваньнем нашым на эаанамічных высотах. Поэта верыць у гэта.

Толькі Менск бурапеніць, рдзее,

Зьмятае асколкі сьмяцця!

Ён здзейсьніць заводаў ідэі

На крыгах старога жыцця²⁾.

Прыходзіцца толькі пажадаць, каб поэта не пакінуў гэтае поэмкі няскончанай, а ўдасканаліў яе, разьвінуў у сапраўдны мастацкі малюнак.

Даючы эскізы, прабуючы сваю сілу мастака слова на тэмах з жыцця сучаснага, Андрэй Александровіч не спускае з вока і мінулага: ад чаго мы адышлі. Нізка—з поэмы „Мая казка“,—уводзіць нас у падставы афармаваньня ідэалёгіі поэты. Не пад ядwabнымі коўдрамі, не на пуховых пярнатах радзіўся poeta. Ня сытае жыццё спаткала яго.

Студзень. Шосты год.

Дваццаатае сталецце.

Вядзе ў карагод

Голад свае сеці³⁾.

¹⁾ Ibid.—15.

²⁾ „ —17.

³⁾ „ —33.

Голад закарагодзіў у свае сеці ўсю сям'ю—рабочую, за-
карагодзіў і яго ад калыскі.

Ні хлеба, ні сала,
Галодная сьмерць...

Бацька—рабочы, разам з сябрамі працуюць. За прадай—
думаюць аб зьзначаньні існуючага ладу.

Рабочы ў падвалах
Выкоўвае сьмерч.

І рвецца з падполья:
—Далоў царскі стан!
Ня будзе Менск болей—
Кафэ-шантан...¹⁾

Але ідуць гады. Няўдача 1905 году падразае крыльце
слабым духам, не загартаваным.

Бацька ў тракціры з сябрамі
Прапівае сваё паліто...

Сын ужо кеміць. Сын незадаволены, бо бачыць шкоду ад
гэткіх учынкаў ува ўсіх адносінах.

Бывае, сваімі рукамі
Задшыць быў цябе гатоў²⁾.

Не! Бацька-ж цёмны, бацька-ж неадукаваны. Няхай сабе
ён і п'е, але—

Раз п'яны страсануў гарадавога,
Страсануў, пяючы марсэльезу.
Судзілі, сядзеў. Вышаў.
А ў сэрцы кіпіць непагода...³⁾

Няхай сабе цёмны, але ведаў за кім ісьці, з кім змагацца.

І толькі прашла хвіліна,
„Вялікай дзяржавы сыны“
Бацьку далі дамавіну,
Яго сябрам—кайданы...⁴⁾

Што-ж, цяжка, але без ахвяр—нічога ня робіцца. Хвілі-
наю—зажурыцца поэта.

Журбу мінуўшчыны будзіць,
Мінулым намоклі скроні...
На твары матчыным сёньня
Цень успамінаў блудзіць...⁵⁾

Журба гэта—часовая. Успаміны—толькі падмацоўваюць
поэту. Пагарду і помсту родзяць яны да кожнай „вялікадзяр-
жаўнасьці“, пад якім-бы „ожлам“ яна не паднасілася. Адна-
часна родзяць яны і каханьне да таго краю, які прыймаў па-
куту ад тых „вялікіх дзяржаўнасьцяў“. Усё, што можа зьявіцца
фактам зьнішчэньня гэтых успамінаў, цікавіць поэту.

¹⁾ Ibid. —36.

²⁾ „ —37.

³⁾ „ —39.

⁴⁾ „ —40.

⁵⁾ „ —40.

Эх, родная, сталь—машына,
 Беларускай рабочай зьвіні!
 Песьня тваёй хвіліны
 Вылівае жалезныя дні¹⁾.

Калі цікавіць сама песьня, дык чаму ня могуць цікавіць тыя, хто выкоўвалі і вучылі выкоўваць гэтую сталёвую беларускую песьню? Поэта ўспамінае Максіма Багдановіча. Тым больш, як казалася раней, паміж ім адчувае А. Александровіч супастаўнасьць у тэматыцы²⁾.

Нізка „Чужына“ зьяўляецца фактычна вяночкам на магільку слаўнага паэты, у які ўвілі свае кветкі і другія два паэты³⁾.

Ня кажучы ўжо аб тым, што самі па сабе мастацкія вершы ўзбагачаюць лік беларускіх твораў марыныстычных, у іх удала выяўлена туга вялікага паэты.

Ужо пры пад'ездзе да Ялты непакоіцца Андрэй Александровіч. Ён не ўспамінае пра свае хворыя грудзі, якія едзе лячыць. Ён піша:

Павевы праменьняў на скалах
 Прасьпелаю ласкай дрыжаць.
 А ў грудзёх маіх злавала
 Вечарынкай калючай імжа.
 Імжа ў грудзёх, імжа з мора. Поэта яе спыняе:
 Мае думкі хваля калыша,
 Калыханку бурай пяе.
 Змоўкні мора, як сіняе ўзвышша,
 Акуніся ў думкі мае.

Аб чым-жа гэтыя думкі? Аб тым, хто будзіў нас, хто заклікаў да змаганьня, няхай сабе яшчэ нявыразна-клясавага.

Ой, за Ялгай, у полі,
 Сярод Крымскіх гор
 Шырокі курган магілы.
 Ня трэба суму, ня трэба катаваньня духу.—
 Хвілінай, толькі хвілінай
 Заіржала сэрца жалем...

Так можна сказаць і аб усім зборніку. Толькі хвілінай агорне жаль, калі напаткаеш на старонкі, дзе выяўляецца наша мінулае, мінулае цяжкае.

У большасьці—гэта бадзёрыя настроі, бурапеньне сэрца маладога, узьлёт думак юнацкіх.

¹⁾ Ibid.—9.

²⁾ Асноўная тэма М. Багдановіча—змаганьне, навокала якой гуртуецца ўсё іншае. Анцімоніі нашых крытыкаў аб „адданасьці М. Багдановіча чыстаму мастацтву“ і занябаньні грамадзянскіх мотываў—абраза для яго памяці, але гэта—тэма для сталага досьледу.

³⁾ Як вядома, М. Багдановіч памёр у Ялце. Ніхто не пацікавіўся адшукаць яго магільку, пакуль гэтага не зрабілі пасля 3-х дзеенных шуканьняў Андрэй Александровіч, Анат. Вольны і Ўл. Дубоўка—19 жніўня 1924 году.

Але гэта ня ўсё—за зместам шукаюць у поэзіі і формы, бо яны цесна нітуюцца між сабою.

Што-ж маем мы ў гэтым кірунку? Удасканалены верш, моцны рытм, адпавядаючы і рытму нашых дзён, і рытму гораду. І гэта ўсё—змацаванае прыгожымі вобразамі, рытмамі. Адно тое, што зрабіў poeta ў гэтым напрамку, дазваляе вітаць яго і жадаць слаўнай будучыны на карысьць культуры працоўнай Беларусі. Адзіная хіба, за якую лялі ўжо А. Александровіча—гэта зварот да сонца, якое ён заклікае ў бойку. Але і гэта хіба траціцца, калі сонца прымаць не як „нябеснае сваяціла“, а як сымболь абставін нашага жыцця, якія мы ці вітаем, калі яны спрыяюць нам, ці змагаемся з імі ў адваротным выпадку.

Можна было-б звярнуць увагу поэта на некаторыя словы, якія можна замяніць беларускімі. Напр.: „Нурцуй“—нурцуй; „стружкі“—стругавіньне; „скрага“—скнара; „станок“—варстат. Можна было-б звярнуць увагу і не на ўдалы зварот: „беларускай зьвінелі забаўнай“... Чаму забаўнай?

Але ўсё гэта—дробязь, якой у наступных творах шануюны poeta пазбудзецца.

Агульны вывад такі:

Добра ведаючы тэхніку поэтычнае творчасці, вышаўшы з працоўнага стану, загартованы пролетарска-клясавай сьвядомасьцю—Андрэй Александровіч стаў на правільны шлях, які прывядзе яго да літаратурнага ўзвышша. Дарма, што некаторыя творы яго робяць уражаньне неўдасканаленьня: гэта размах рукі вельмі і вельмі здольнага мастака, які яшчэ ня прывык выточваць, крышталяваць кожную рэч, як крышталяваў іх Максім Багдановіч. Мала таго, што „кавалак грубога жыцця“ зьвернецца ў „жамчуг пачуцьця“. Трэба выгартваць яго і пакласці стальлю радкоў у вершы.

Пажадаем, каб паступова ён ішоў па шляху да гэтага.

15ІІ—25 г.

Масква.

Уладзімер Сасюра*)

(Пераклад з украінскае мовы)

Я. Пушчы

Не спаткаюся ў полі я з вечарам,
Не нарву я шыпшыны Донбасу.
Я зары на смуглявыя плечы
Ня дзвіўся на ржаньні ні разу.
Да яе працягаю я рукі,
Залатыя цалую сандалі,
Камянею над глумам і брудам
І малюся ў закованы далі.

Шалясьцела, хісталася вецьце
Па бурштыннаму цёпламу фону.
Але гэта мінула, як вецер,
Як камар залаты на далоні.
Я хаджу ў эўропэйскім убраньні,
Як заўсёды, такі ніяковы.
Але цёпла звіняць ад каханьня
Мае жылы салодкай крывёю.

Але з сэрцам я палкім казачым...
Мне нагадвае заўжды карова
Тую вёску, ў якой я пабачыў
Вераб'я і зару над аборай.
І тады падымаюцца бровы,
Рукі цягнуцца ў неба ад болю...
Толькі шкода, што тут вось карова
Бляшаная й вісіць нада мною.

А над месцам ня хмары, ня вата,
А над месцам панурья ранкі...
Ў сэрцы-ж цепліцца радасьці сьвята,
Што ў дружыну узяў я сялянку.

---

*) Уладзімер Сасюра—адзін з лепшых сучасных украінскіх поэтаў. Яго творы карыстаюцца вялікім поспехам, асабліва сярод моладзі. Галоўным мотывам яго творчасці—гэта Чырвоны Кастрычнік на Украіне.

Праект статуту Ўсебеларуск. аб'яднання поэтаў і пісьменьнікаў „Маладняк“.

I. Н а ш а м э т а.

§ 1. Усебеларускае аб'яднаньне поэтаў і пісьменьнікаў „Маладняк“ мае на мэце аб'яднаць і ўзрасьціць пісьменьнікаў з пролетарскай і бядняцка-сялянскай ідэолёгіяй, якія-б сваімі творамі пашыралі камуністычную культуру на Беларусі на грунце політыкі Компартыі і культпрацы.

II. Н а ш а п р а ц а.

§ 2. Для ажыццяўленьня мэты, азначанай ў артыкуле § 1, „Маладняк“, апрача беларускіх пісьменьнікаў, групуе па прыцыпу ІБК навакол сябе і пісьменьнікаў нацменшасьцяй на Беларусі, якія поўнасьцю прымаюць ідэолёгічную пляцформу „Маладняка“.

§ 3. „Маладняк“ арганізуе філіі і студыі. Вядзе выхавача-літаратурную працу у літгуртках па вёсках, заводах і беларускіх тэрдывізіях.

§ 4. Наладжвае вечарыны, дыспуты, даклады...

§ 5. Выдае часопісі і іншыя выданьні.

§ 6. Устанаўляе сувязь з беларускімі паэтамі Заходняй Беларусі, Літвы, Чэхіі і Амэрыкі з мэтай перакананьня іх у ідэолёгічнай пляцформе „Маладняка“ і змаганьня з іх клерыкальна-ўласьніцкай ідэолёгіяй.

§ 7. Трымае зносіны з мэтай адзінага пролетарскага фронту ў літаратуры з аб'яднаньнямі пролетпоэтаў як СССР, так і Заходняй Эўропы.

III. Н а ш с к л а д.

§ 8. Аб'яднаньне складаецца з поэтаў, пісьменьнікаў і крытыкаў, якія прымаюць поўнасьцю статут і праграму аб'яднаньня, а таксама з філій і студыяў.

§ 9. Сябры аб'яднаньня прымаюцца такім парадкам:

а) Патрэбны дзьве рэкомэндацыі сапраўдных сяброў аб'яднаньня.

УВАГА: Камуністыя і комсамольцы прымаюцца без рэкомэндацыяў.

- б) Прадстаўленне ўласных твораў, друкаваных або недрукаваных.
- в) Запаўненне ўстаноўленай „Маладняком“ анкеты.
- г) Філіі організоўваюцца ў тых раёнах, у якіх налічваецца ня меней 5 маладнякоўцаў. Кіраўніка філіі вылучае ЦБ.
- д) Плян працы філіі зацьвярджаецца ЦБ і ўзгадняецца з мясцовым АНА.
- е) Студыі організоўваюцца выключна сябрамі ЦБ.
- ж) Сябры, жадаючыя залічыцца ў „Маладняк“ падаюць заяву ў ЦБ або бліжэйшую філію, якая прымае ў свой склад пасля зацьвярджэння ЦБ.

IV. Кіраваньне справамі.

§ 10. Усімі справамі „Маладняка“ кіруе агульны зьезд „Маладняка“ і ў час між зьездамі—абранае ЦБ.

§ 11. Філіі кіруюцца агульнымі сходамі і сваімі сталымі прэзыдыумамі, агульнае-ж кіраўніцтва належыць да ЦБ.

§ 12. Усебеларускія зьезды „Маладняка“ склікаюцца ня меней аднаго разу на год ЦБ.

§ 13. ЦБ мае права мець уласную пячатку і штамп з назвай аб'яднаньня.

§ 14. Рэвізыйная камісія, абраная зьездам „Маладняка“, рэвізуе гаспадарчыя і організацыйныя справы ЦБ і прэзыдыумаў філій.

V. С р о д н і.

§ 15. Сродкі „Маладняка“ складаюцца:

- а) З сяброўскіх узносаў 1 руб. на год.
- б) З добраахвотных узносаў.
- в) З прыбыткаў ад вечароў.
- г) З дапамогі дзяржаўных і грамадзкіх устаноў.

VI. Л і к в і д а ц ы я.

§ 16. Аб'яднаньне можа ліквідаваць агульны зьезд „Маладняка“ або ЦБ.

З Ь М Е С Т.

	Стар.
1. А. Бабарэка—Вясну радзіла восень (Да пытання аб кірунках у сучаснай беларускай літаратуры)	3
2. У. Дубоўка—Там, дзе вазёры... (Адрывак з поэмы), верш	22
3. К. Чорны—Забойства (аповяданьне)	28
4. А. Александровіч—На заводзе (верш)	38
5. П. Трус—*** (верш)	39
6. П. Трус—У жніво (верш)	40
7. А. Вольны—Два (аповяданьне)	41
8. А. Александровіч—Паўстанцы (поэма-інсцэніроўка)	58
9. Я. Пушча—*** (верш)	70
10. М. Зарэцкі—Як Настулька комсамолкай зрабілася (аповяданьне)	72
11. Падабед Язэп—Мая песьня (верш)	79
12. Падабед Язэп—З вершу „Вёска“ (верш)	80
13. А. Бабарэка—Перад каліткаю... (З аповесці „Мяцежным шляхам“)	81
14. Ал. Дудар.—Ленін (верш.)	84
15. Мікула Селянінавіч—Гутаркі па прыродазнаўству і тэхніцы (Хто і аб чым будзе весці гутаркі)	86
16. В. Туянец—Беларусы ў Гомельшчыне	97
17. У. Гайдуковіч—„Сьмела ўперад дружным сьпевам“... (А. Александровіч. („Па беларускім бруку“). Менск, БДВ, 1925 г. 45 in ¹ / ₁₆)	101
18. Я. Пушча—Пераклад з украінскае мовы вершу Ўладзімера Сасюры	109
19. Праэкт статуту Ўсебеларускага аб'яднання поэтаў і пісьменьнікаў „Маладняк“	110